

Szépirodalom

Király László: Estétől reggelig	5
Kötter Tamás: Ikarus a Yellow-ba	9
Király Zoltán versei	20
Zsidó Ferenc: Anti	25
Dimény-Haszmann Árpád: Úgy akarom szeretni Dimény H. Árpádot	32
Szabó-Biró Brigitta rövidprózái	37

CZETZ JÁNOS KÉT ÉLETE

Magyarosi Sándor: Bevezető – a 200 éve született magyar tábornok és argentin ezredes emlékezete	59
Csikány Tamás: Czetz János határőr öröksége	65
Lázár Balázs: A rastatti követgyilkosság – avagy a székely huszárok és egy világbotrány története	79
Süli Attila: Czetz János honvédtábornok tordai tevékenysége	91
Balogh Ádám Tibor: Az argentinai Újvilág, ahol Czetz János második otthonra lett	106
Ingrid de Jong: A határ túlsó oldalán: a pampák és Patagónia bennszülöttjeinek viszonyulása területeik elfoglalásához (<i>Fordította Magyarosi Sándor</i>)	139
Siposné Kecskeméthy Klára: Czetz János hazatérési kísérletei	157

Disputa

Gazda József: Kocsis István Trianon-könyve kapcsán	171
Előfizetők névsora	181

A borítón Louis Le Breton *Buenos Aires látképe* című,
1860-ban készült litográfiája látható.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Magic Print, Ónfalva
FELELŐS VEZETŐ: Dohotaru Maria

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Király László

ESTÉTŐL REGGELIG

I. A HATVANAS ÉVEK

Vágtattunk – lóra szállt elszánt talpasok –
szikrázó patákkal, Kincses Kolozsvárra,
fürkészve: szerencsénk mikor dobban-robban?
Öt esztendő rohanás: ősz tavaszra, nyárra,
Nap-Hold lobogós torlódó sorokban,
dicső, vagy nem-dicső, útra s dalra várva.
Elszánt had. Nemzedék! Forrás-kettő.
Apás-anyás árva.
Nem sejtve: minek mi lesz az ára.
Sorsunk miféle tündér dirigálja.
S rosszul-e? Vagy épp fordítva: jobban.

II. A KÖR

Álmatlan, vad
éjszakák, és
van, aki sokkal jobb
költő annál,
mint amilyen
verseket ír.
És
vice versa.

III. ŐK, OTT

Valamiért
meg akartak

bízni
bennem (engem).

Még azt is
elém tárták
bő mosollyal:
miként kell
és illik
meglopni
az
államot...

Miután AZ
naponta
kirabol
mindnyájunkat.

IV. HAJNALI SÓHAJ

Hosszú az út
hazáig.
Már a Hold se
világít!

Hosszú az út
a szeretőm
faráig.

V. DE ADDIG JÓ,

sőt: legjobb,
míg valahány
titkosrendőr
összeesküvő,
föld alatti

költőkre
vadászik.
ÉS
virágzik
tavaszi pompában
a jólszervezett
szabadrablás,
meg az áhított,
jólfizető
demo-krácia.

VI. A BÚ

Amelyik út
tehozzád vitt volna –
elsüllyedt.
Vagy:
el van torlaszolja...
...s ha
szabad volnék,
jó lovam lenne,
hű kutyám és
i
gaz
sze
re
tóm!

VII. A MULATSÁG VÉGE

Hit Remény Szeretet –
E kettő kell nekem!

Szabadság Szerelem –
Örök Szent Háromság.

Darumadá-á-á-r
folyik csendesen...

VIII. VÉTKES HÍVŐK BÖRTÖNE

ANYASZENTFEGYHÁZ

IX. A DALNOK(OK)

Mint aki
 várromba rakja fészket.
Muzsika nélkül
 ropja táncát.
Zsebre vágott kézzel
 csókolózik.
Betömött füllel
 hallgatja babáját.
Csak befelé megy
 minden alagútba:
Felejtsek el!
 Többé sose lássák!
Megunta cipelni
 madarak röptét.
Elfáradt biztatni
 méhek rajongását!
Énekeiből
 eltűnt már a hívás.
Nem akar s nem is jut
 estétől reggelig.

Mint aki... Mint aki
 semerre tart és
 sehova érkezik.

Kötter Tamás

IKARUS A YELLOW-BA

Kezdetben hárít. „Sosem éreztem, hogy pszichológusra lenne szükségem, alapvetően minden rendben van az életemben.” További kérdésre kifejti, úgy érzi, most sincsenek tipikus pszichés problémái; próbálja a helyzetet bagatellizálni: „Teljesen normális vagyok, nem akarok öngyilkos lenni vagy valami hasonló.” Aztán a beszélgetés előrehaladtával oldódik, és elmondja, hogy az utóbbi időben nyugtalanságot tapasztalt, amely megfogalmazása szerint hullámokban tört rá. A szorongása a jövővel kapcsolatos. „Fogalmam sincs, mi lesz velem öt, tíz vagy tizenöt év múlva.” Szorongásának okát az életmódjában jelöli meg. Ezen a ponton rendkívül önkritikus álláspontot képvisel: „Elmúltam ötven, és mégis olyan helyeken, olyan emberek közé járok, akik akár a gyerekeim is lehetnének, és fogalmam sincs, hogy ezt meddig tehetem meg.” Egyidősek vagyunk, fut át az agyamon, amikor ehhez a részhez érek a jegyzeteimben; én ötvenöt vagyok.

- Nos – emelem fel ezen a ponton a tekintetem az ölembe fektetett füzetemből –, most arra kérem, térjünk vissza oda, ahol az előző alkalommal abbahagytuk, a péntek és szombat estékre.

- Rendben – feleli a velem szemben, a foteljében lazán hátra dőlve, keresztbe vetett lábbal ülő páciensem.

A betegemnek zöld a szeme, vastag teknőckeretes divatszemüveget visel, ami erős karaktert kölcsönöz az arcának, majd kicsattan az egészségtől, jóval kevesebbnek látszik a koránál. Félévente feltölteti az arcát, és botoxoltat is, árulta el fiatalos megjelenésének titkát, amikor az első találkozásunkkor szóba került a kora. Azonkívül, tette hozzá, rendszeresen edz, ráadásul személyi edzővel, heti három-négy alkalommal, ami szintén meglátszik rajta, az elegáns, sötétkék alapon halványkék kockás öltöny csak úgy feszül a testén. Korához képest sűrű barna hajába csak itt-ott vegyül néhány ősz hajsza; minél tovább tanulmányozom a frizuráját, annál inkább biztos vagyok benne, hogy átesett egy hajbeültetésen, de bármennyire is kíváncsi vagyok az igazságra, végül nem kérdezek rá.

Kétszer vált el, mindkét házasságából egy-egy gyermeke született, akikkel a kapcsolata jó, bár kissé talán felszínes, sajnálkozott, igaz, nem nagyon. Ügyvédként dolgozik, mesélt tovább magáról, saját ügyvédi irodája van, amiből gond nélkül megél. Nem, nincsenek különösebben érdekes ügyei, válaszolta, amikor a praxisa felől érdeklődtem, ám nem vettem észre, hogy ezt különösebben bánná. Nem, nem specializálódott valamilyen szakterületre, rázta a fejét újabb, a hivatásával kapcsolatos kérdésemre, mindenevő vagyok, mint a vad-disznó, süti el vice gyanánt.

Az első találkozásunkkor, kiindulva a korából és mindazokból a szorongásos tünetekből, amelyeket megosztott velem, valamint a sport iránti, már-már eltúlzott szenvedélyéből, amelytől az öregedés fizikai tüneteinek visszafordítását várja, arra gyanakodtam, hogy gerontofóbiával, ezzel az ötvenes éveikben járó, férfiaknál nem ritka pszichés problémával van dolgom.

„Hm”, nagyjából erre futotta tőlem, amikor megtudtam, hogy sem izzadás, sem remegés, sem nehézlégzés, sem hidegrázás vagy mellkasi fájdalom nem kínozza, nem szárad ki a szája, nem küszködik hányingerrel, egyszóval egyáltalán nem produkálja az öregedéstől való, egyébként természetes félelem természetellenes fóbiává mérgesedő testi tüneteit. Nem, nevetett fel, és megrázta a fejét a következő kérdésem hallatán is, igaz ugyan, hogy egyedül él, de egyáltalán nem érzi magát magányosnak, mondta, egyben véglegesen megcáfolta a gerontofóbiára vonatkozó diagnózisomat.

– Nos – csapom össze a két tenyeremet a mellkasom előtt, hogy ezzel is mutassam tettere kész elszántságomat –, akkor ahogy az előbb kértem, folytassuk ott, ahol a múlt héten abbahagytuk: merre is jár péntek és szombat esténként? – nógatom a páciensem.

A következő percekben a beszélgetés egy korábban Bad Girls névre hallgató, majd néhány éve Yellow-ra átkeresztelt bár körül forog, ahová, meséli az ügyvéd csillogó szemmel, a fiatal és gyönyörű lányok mellett sok hozzá hasonló korú és sikeres férfi jár. Úgy érzem, hogy ez az új információ éppen elég hozzá, és fel is jogosít rá, hogy a gerontofóbia helyett egy másik diagnózissal próbálkozzam.

– És az önt ott ért, vágy és valóság találkozásából fakadó kudarcok, illetve a belőlük kialakuló kognitív disszonancia késztette arra, hogy elgondolkodjon az életén, és hozzám forduljon – foglalom össze az

addig hallottakat, majd a jegyzeteimet az ölembe ejtve elégedetten dőlök hátra a fotelemben. Ez az, megfejtettem a titkot, helyére raktam a kirakós utolsó darabját, dicsérem meg magam, és úgy érzem, nem is alaptalanul.

Egyáltalán nincsenek kudarcélményei, sőt, az esetek többségében kifejezetten kellemesen érzi magát ezeken az estéken, gyakran ismerkedik meg fiatal nőkkel, meséli szinte már gyermeki lelkesedéssel a kalandjait, miközben én tehetetlenül hallgatom, ahogy romba dönti ezt az elméletemet is.

Válasz helyett csak zavart hallgatásra futja tőlem erre a nem várt vallomásra. Ki tudja, mennyi idő telik el, mire képes vagyok újra megszólalni: „Izzadás, remegés, száraz száj”, sorolom fel, mintegy elodázandó a folytatást, immár rövid ismeretségünk kezdete óta második alkalommal a gerontofóbia tüneteit, amire a páciensem ismét minden esetben „nem”-mel válaszol.

- Igazán nem szükséges - próbálom visszautasítani az ajánlatát, hogy megmutasson néhány hódításáról készült fényképet a telefonján, ám végül, rövid huzavona után, engedve az önmagam számára is meglepő kíváncsiságomnak, mégis a kezembe veszem a készüléket.

Meglepnek a fotók, a rajtuk szereplő lányok szebbek, sokkal szebbek, mint amit az ügyvéd elbeszélése alapján vártam. Szinte kényszerítenem kell magam, hogy amikor a képek végére érek, ne lapozzak vissza, és amikor nagy sokára vonakodva visszaadom a készüléket, úgy érzem, mintha ólomból lenne.

- Nem lenne szabad hazudnom, ugye? - fordítja az ügyvéd néhány perc múlva komolyra a szót, és a folytatásban, megjátszott szégyennel a hangjában, bevallja, hogy a képeken látható lányok előtt időnként kiszínezi az irodája ügyeit, és magát gengszterek ügyvédjének állítja be. „Ha már nem vagyok fiatal”, tárja szét a karját nevetve, „akkor legalább legyek érdekes.” Hiába veszik át szép lassan a tévé és a mozi helyét a Netflix, az HBO és más csatornák, a bírósági történetek továbbra is nagy hatással vannak az emberekre, magyarázza tovább a nem túl etikus, ám nagyon is eredményes föllentésének mozgatórugóit.

Újabb, talán még a korábbiaknál is mélyebb, szinte már dermesztő csend telepszik közénk.

Képtelen vagyok a válaszomra váró, önelégülten vigyorgó ügyvéden tartani a tekintetem, helyette az ölembe ejtett ökleimet kezdem el bámulni.

Ki tudja, mennyi idő telik el ebben a néma pusztaságban, amely szinte körülölel, amikor meghallom a saját nevemet.

- Dr. Novák! - szólít meg, és én beleborzongok ebbe a váratlan emberi hangba.

- Igen? - emelem fel a fejem.

- Nem lenne szabad hazudnom, ugye? - ismétli meg az előbbi kérdését, minthogy nem kapott rá választ.

- Nem - nyögöm ki. Aztán, újabb rövid hallgatás után, mint egy gép, amelynek a főkapcsolóját egy láthatatlan kéz magasabb fokozatba állította, most már meglehetősen folyékonyan adom elő a következőket:

- Mindannyian szeretünk a munkánkról beszélni, hiszen életünk jelentős részét ez tölti ki, ezért erről tudunk talán a legtöbbet a világon. Talán a gyermek-szülő viszonytal tudnám leginkább érzékeltetni a munkánkhoz fűződő érzelmi kapcsolatunkat - mondom, s bár van egy pillanat, amikor felteszem magamnak a kérdést, hogy úristen, miket beszélsz itt összevissza, a vészcsengő, amilyen váratlanul megszólalt, olyan hirtelen el is hallgat.

- Ahogy egy szülő számára, sokszor a realitások ellenére is, a saját gyermeke a legszebb, a legokosabb - folytatom most már olyan nyugodtan és magabiztosan, mintha a katedrán állnék -, úgy az olyan dolgozó, alkotó ember, mint amilyen ön - itt egy pillanatra megállok, és elmosolyodom, mert bevillan az egyetemi előadóban szinte már vallásos áhítattal engem hallgató tanítványaim arca, és ez a kép elégedettséggel tölt el - vagy éppen én - hunyom le a szemem -, ugyanazt érzi a munkájával kapcsolatban. Mivel az életünk része - folytatom teljes átéléssel -, úgy érezzük, mesélnünk kell róla, és éppen a mese szó a lényeg - emelem fel mindkét kezem, mint egy karmester -, mert tág teret ad a képzeletnek. De nincsen ezzel semmi gond, hiszen, mint mondtam volt, az ember történetmesélő lény. Természetesen - emelem fel jobb kezem mutatóujját, mintegy nyomatékot adva a mondanivalómnak, egyben figyelmeztetve is a feszülten figyelő ügyvédet - van egy határ, amelynek átlépése már komoly aggodalomra adhat okot, ugyanakkor - enyhülök meg, melegség és elnéző szeretet költözik a hangomba - amit eddig hallottam, abból azt veszem ki, hogy az ön esetében erről a határátlépésről talán még nem beszélhetünk.

Hosszú másodpercekig csendben emésztí, amit mondtam, végül, mintegy lezárva az ülést, ezzel a tőle meglepően szofisztikáltnak tűnő hasonlattal lep meg:

– Azt hiszem, legbelül tudom, hogy vészesen fogy az időm, ezért, mint Ikarus, én is estéről estére egyre közelebb repülök a naphoz.

– Ezzel az érdekes gondolattal folytatjuk legközelebb – mondom, miután lejegyeztem a szavait. – Aztán ma este ne repüljön túl közel a Naphoz! – figyelmeztetem még finoman, hogy péntek lévén, ezúttal ne menjen le a Yellow-ba.

A délutánt a külvárosban egy régi gyárépületből átalakított stúdióban töltöm, a saját televíziós műsorom legújabb részének utómunkálataival. Az *Öregedjünk szépen* azt ígéri a nézőknek, hogy „segítségükre lesz az öregedés, valamint a vele járó státusz és életmód elfogadásában, miközben szakít a társadalom kollektív tudatát fogva tartó sztereotípiákkal, amelyek idős honfitársainkat sújtják”.

A műsorban az ügyvédhez hasonló problémákkal küszködő szereplőket arra buzdítom, hogy az életvitelükkel cáfolják meg az olyan, időskorhoz tapadó össztársadalmi élőítéleteket, mint az inkompetencia, az aszexualitás, a szenilitás vagy éppen a fizikai kiszolgáltatottság, mindeközben arra is figyelmeztetem őket, hogy mindezt a méltóságuk megőrzésével tegyék.

Az egyik szereplő, egy hatvanas egykori banktisztviselő belevette magát a sportba, ideje nagy részét egy konditeremben tölti; büszkén mutogatja a kamerának dagadó izmait, ennek ellenére nem vagyok meggyőződve róla, hogy az egészséges élet és annak megőrzése motiválja a súlyok emelgetésében, ezért őt a kritikusok szavaival élve „szeretve elnéző” stílusomban, de a helyzet komolyságát megőrizve ekként részesítem feddésben: „Sándor, ugye tudja, hogy a nagy izmok nem feledtetik a kort, maga hatvanhét éves, ez az élet realitása. Ezt tessék tudomásul venni!” Egy másik szereplőt, egy egykori modellt, aki anyagi okokból vállalta a szereplést, ugyancsak megrovok, mivel úgy látom, hogy rettenetesen fél az öregedés egyik félreérthetetlen fizikai megnyilvánulásától, a ráncoktól. Az egykori modell valaha volt, elbűvölően szép vonásait botox keményíti meg. „A természetes az örökkévalóságnak szól, míg a divat csak a jelennek”, seprem le a plasztikai beavatkozások mellett előadott érveit, amit az egykori modell

bamba, fagyott mosollyal vesz tudomásul. A következő blokkban már csupa pozitív példát mutatunk be a nézőknek: túrázó, kertészkedő, sétáló párokat, csoportokat, csupa olyan nyugdíjast, akik megbékéltek a korukkal, elfogadták a vele járó társadalmi és élethelyzetüket, vagy ahogy én nevezem, ezt az öregséggel együtt járó állapotot, az „új realitást”; az egész olyan, mintha egy biztosító reklámját nézném. Természetesen a szex sem maradhat ki az adásból, hiszen „mindenkinek joga van a szexuális élethez”, szögezem le, bár lelkesedésem nem teljesen őszinte, ugyanis kizárt dolognak tartom, hogy bármelyik öreglány – kivéve az egykori modellt, akinek, bár ötvenhez közelít, hála a jó doktoroknak, mint két nyílhegy merednek előre a mellbimbói testhez simuló vékony pamut felsője alatt – képes lenne felizgatni. Ennek ellenére hosszasan ecsetelem az időskori intimitás előnyeit: „Az endorfintermelés semlegesíti a sejtek öregedéséért felelős stresszt, segít megküzdeni az ebben a korban gyakori álmatlansággal, javítja a tüdő és a szívrendszer működését, és nem utolsósorban boldoggá teszi az embert.” De miféle boldogság ez?, teszem fel magamnak a kérdést, és miközben érzem, hogy nagy-nagy szomorúság önt el, kifelé rendületlenül mosolygom.

A délután hátralévő részét az edzőteremben töltöm, ahol jó egy órás súlyzós edzés után Gergő, az edzőm ezzel a dicsérettel lep meg: „Tetszik, amit látok”. Nekem is tetszik, amit látok: a tükörből visszánéző izmos férfialak markáns, de szinte ráncatlan arca, a sűrű gesztenyebarna hajában megcsillanó ezüstös szálak életerős, komoly férfi benyomását keltik.

A súlyzós részt minden alkalommal metabolikus gyakorlatsor követi. Ez a módszer a saját testsúlyos tréninget mérsékelt súlyemelő gyakorlatokkal és gimnasztikával együtt alkalmazza.

„Ez a legjobb útja annak, hogy az ember növelje az állóképességét, felpörgesse az anyagcseréjét és nem mellesleg egy kis súlyfeleslegtől is megszabaduljon, már ha van”, avatott be első közös edzésünk alkalmával a módszer lényegébe Gergő.

- Még egy kör hátravan.
- Tessék?
- Még egy kör – feleli az edzőm tárgyilagos hangon.

- Nem négyről volt szó? - adom a hülyét, pedig nagyon is jól emlékszem, hogy néhány perccel ezelőtt öt kört mondott.

Az edzés végén járunk, jártányi erőm sincs. Az agyam lüktet, a szívem úgy ver, hogy majd feltépi a mellkasomat, a pulzusom az egekben, a tükrörben látom, hogy a nyaki verőerem szinte pulzál. Szeretnék leülni, de elég egy pillantás Gergőre, hogy megértsem, erről most szó sem lehet.

- Öt kör - ismétli, mint egy kegyetlen szadista kiképzőőrmester.

- Muszáj?

Próbálok alkudozni, bár az arckifejezéséből előre látom, hogy nincs értelme.

Négyszáz méter futás és húsz fekvőtámasz első hallásra nem tűnik nagy dolognak, erre szokták mondani, hogy még egy féllábú is meg tudná csinálni. Na igen, egyszer, talán, de ezt, mint kiderült, ötször kell, tízes fokozatra állított futógépen, ráadásul pihenő nélkül.

Mivel egyelőre csak reklám megy a tévében, töltök magamnak egy italt, és felhívom a fiamat.

- Szevasz, öreg!

- Szevasz - feleli kissé ridegen.

- Na, hogy mennek a dolgok?

Igyekszem bajtársias hangot megütni vele. Gábor huszonhárom éves, egy reklámcégnél dolgozik; tízéves kora, vagyis a válasunk óta az anyja nevelte.

- Jól - feleli, ám nem árul el többet.

- Az jó - mondom jobb híján, és belekortyolok az italomba.

Mindketten hallgatunk.

- Mit hallgatsz? - kérdem, mert a készüléken át is hallom, hogy valamilyen lüktető zene szól.

- David Guetta.

- Kicsoda? - kérdem, pedig tisztán hallottam, amit mondott.

- Egy David Guetta nevű dj.

Némi feszültséget vélek felfedezni a hangjában.

- Szóval dj.

- Igen, dj - ismétli sziszegve, és én jobbnak látom tovább nem forszírozni a dolgot.

- Anyád jól van?

- Miért nem kérdezed meg tőle te?! - kérdez vissza.
- Tudod, hogy nem áll velem szóba - nyögöm ki ezt a kellemetlen ténytet, amiről persze ő is tud.
- Szóval, hogy van?
- Jól.
- Egyébként? - folytatam a céltalan kérdezősködést egy rövid szünet után.
- Egyébként mi? - kérdez vissza, már-már tárgyilagos hangon.
- Egyébként mi van veled?
- Semmi - feleli szinte automatikusan, majd ezt teszi még hozzá: - Nálam minden oké.
- Munka? - próbálkozom.
- Az is oké.

A mosószer után egy autóreklám következik. A hibátlanul kék ég alatt szélben hajladozó pálmafák közt egy kocsi kapaszkodik egyre feljebb egy fehér házaktól pettyezett serpentinén, azt hiszem a márkája BMW, de nem vagyok biztos benne, mert a figyelmemet teljesen leköti a sofőr, egy vadítóan szép nő, aki lehet modell, de akár színésznő is.

- Mondd csak, jártál már a Yellow-ban? - teszem fel magamat is meglepve a kérdést Gábornak, miután a nő elsorolja a kocsi minden lényeges tulajdonságát és előnyét, majd az autó, benne a modellel vagy színésznővel, aki szinte megbabonáz, eltűnik az egyik kanyarban.

- Aha - feleli, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne. - Fiatal csajok, öreg pasik - összegzi, amit szerinte a helyről tudni érdemes.

- Miért, oda akarsz menni? - szegezi végül nekem a kérdést gúnyosan.

- Az egyik ügyfelem jár oda - felelem villámgyorsan, magam is megrettenve a feltételezésétől. - Ügyvéd, teszem hozzá, mintegy magyarázatképpen, de egyben teljesen feleslegesen.

- Aha.

„Sem az alkimisták, sem a tudósok nem ismerik az örök ifjúság elixírjét. De abban a szakemberek egyetértenek, hogy megfelelő lelki munkával és tudatos életvitellel el tudjuk fogadni a korunkat, a körülmények ezzel együtt járó változását, és így idővel a helyünket is megtaláljuk az életben. Mert amíg a lélek fiatal, a korom nem zavar.” Ezekkel a kétségkívül szép gondolatokkal búcsúzom el a nézőktől.

Kikapcsolom a tévét.

Olyan mély és átható csend és sötétség ereszkedik az üres lakásra, hogy szinte sistereg körülöttem a levegő. Kint lemenőben a nap, esteledik, ezernyi csillagként gyúlnak ki a város fényei, és úgy hívogatnak, mint egy asztronautát a felfedezésre váró galaxisok. Elfordulok a fényözöntől, és mintha radarsugár irányítaná a tekintetemet, kimeredt szemmel bámulok a lakás mélyébe, ebbe a sötét vájatba, amelybe a kinti ragyogásból szinte semmi sem jut. Üresnek érzem magam, s bár tudom, hogy nem kerülhetem el, mégis csak nagy sokára teszem fel magamnak a kérdést: miért vagyok egyedül – de hiába is igyekszem, nem tudok megfelelni rá, ellenben valamiféle kísértés fog el tőle.

Ugyanaz a ruha van rajtam, amelyet a mai tévéműsorban viseltem, ám mihelyt belépek az ajtón, rögtön látom, hogy a szexi professzoros külsőt kölcsönző, méregdrága Boggi kordbársony öltöny, a szürke kasmír garbó és a kézzel varrott gojzer cipő nem éppen ide való viselet. A férfiak, mintha összebeszéltek volna, farmert hordanak inggel, sötét zakóval vagy bőrdzsekivel, a legtöbbször lábán valamelyik világmárka visszafogott kialakítású tornacipője. Ezt elfelejtette közölni velem, teszek szemrehányást magamban délelőtti páciensemnek, de nincs időm sokat mérgelődni, mert a tömeg, mint egy sebesen száguldó folyó a belezuhanó embert, azonnal magával ragad. Rövid hánykolódás után a bárpultnál érek partot, két szőke közvetlen közelében.

Mindkét lány, lehetnek vagy húszévesek, magas és szoláriumbarna; ruhájuk elől és hátul is, bár hátul talán még inkább, mélyen kivágott; a nyakukat nyújtogatják a tömeg felé, mintha várnának valakit. Az arcuk semmiben sem különbözik a zsúfolt teremben lévő több száz másik lányétól: a tökéletes vonásokat enyhe fintor árnyékolja, ám legnagyobb meglepetésemre hajlandók szóba elegyedni velem, és elfogadnak egy italt.

– Nos – csapom össze a tenyerem, és miközben azzal próbálok időt nyerni, hogy felajánlom, rendelék még egy koktélt, örült sebességgel azon jár az agyam, hogy mit is válaszoljak nekik.

„Te mivel is foglalkozol?” Ezzel a logikus, de engem mégis sokkoló kérdéssel lepett meg néhány másodperce Ildi vagy Petra – képtelen vagyok őket megkülönböztetni –, miután elmesélték, hogy mindketten

ugyanannál a cégnél dolgoznak, asszisztensek, gyakran járnak a Yellow-ba, amit egyébként nagyon szeretnek.

- Nos - ismétlem meg, miközben mintha én is várnék valakit, a termet pásztázom, csak hogy kerüljem a tekintetüket.

Azzal nagyon is tisztában vagyok, szó sem lehet róla, hogy szóba hozzam a munkámat, a műsoromat és vele az öregedést, viszont egyelőre nincs jobb ötletem, és a szemem sarkából felfedezem, hogy válasz híján máris kezdik elveszíteni az érdeklődésüket irántam. Ekkor pillantom meg az ügyvédet, nem messze tőlünk, egy oszlop árnyékából pásztázza a tömeget. Ennyi elég is. Mintha egy belső, láthatatlan gát szakadna át, úgy ömlik belőlem a szó, és bár néha már magamat is meglepem azzal, amit mondok, nem kis meglepedéssel nyugtázom, hogy sikerül a két lány érdeklődését felcsigáznom; kissé bamba, ugyanakkor kíváncsi tekintettel hallgatják, ahogy a bűnügyi nyomozást segítő szakpszichológusként mutatom be magam.

A váratlan siker, a két lány rajongó tekintete teljesen felvillanyoz, és ki tudja, mennyi ideig mesélnék még a pszichopata gyilkosok utáni nyomozás nehézségeiről, a profilozásról és sok más hasonló dologról, amiről az utóbbi időben, bár nem szívesen vallottam be magamnak, álmodoztam, ha nem bukkan fel a közelünkben a pultnál az ügyvéd. Időközben ugyan megfeledkeztem róla, de a most már elkerülhetetlennek tűnő találkozás sokkolóan hat rám, szinte lemerevednek az izmaim, és úgy érzem, lebénul az idegrendszerem. Ennek ellenére annyi lélekjelenlétem még van, hogy elrikkantsam magam:

- Nyomozó, csatlakozzon hozzánk!

Odaintek neki, bár teljesen feleslegesen, mert az ügyvéd, mielőtt szóra nyitottam volna a számát, már elindult felénk.

Noha az ügyvéd szeme meg sem rebben a nyomozó szóra, a vérnyomásom az egekben jár, a pulzusom százszorosára nő, és csak akkor nyugszom meg némiképp, amikor látom, hogy hajlandó minden fenntartás nélkül eljátszani a pszichopata gyilkosok után nyomozó detektív szerepét. Ám mindennek ellenére a felbukkanása megtöri a varázst, és hosszú idő után vagy tán az egész este folyamán először - ezt nehéz eldönteni, annyira hasonlít egymásra a két lány, még az öltözetük is olyan egyforma, mintha bizzarr egyenruha lenne -, megszólal Ildi.

– Nem úgy nézel ki, mint egy rendőr – mondja egyenesen nekem címezve.

– Mert nem is vagyok az – felelem erre a gyanúsításnak is beillő száraz tényközlésre, majd, miközben igyekszem megőrizni a hidegvéremet, heherészek egy sort, és így vágom ki magam a helyzetből:

– Afféle pszichozsaru vagyok, aki a rendőrség munkáját segíti – magyarázom, ám ő csak néz rám ádázul, és én csüggedten veszem tudomásul, hogyan vész kárba az elmúlt majd’ fél óra munkája.

– A kollégám valami olyasmi, mint a Mentalistában a Simon Baker által alakított Patrick Jane alakja – siet váratlanul a segítségemre az én jóvoltomból nyomozóvá avanzsált ügyvéd.

A sorozat felemlegetése, bár szép húzás az ügyvédtől, nem éri el a várt hatást, Ildi tekintete cseppet sem enyhül, ugyanolyan vizslató, ám a váratlan közbeszólás arra mégis jó, hogy elterelje rólam a figyelmet.

Ellentétben az enyémmel, az ügyvéd ruházatát rendben lévőnek találja a két lány, legalábbis nem tesznek rá megjegyzést, őt egész mással szorítják sarokba: a nyomozói igazolványát követelik – „a rendőrök mindig magukkal hordják”, okoskodik az egyik –, s amikor az ügyvéd kissé megnyúlt ábrázattal közli velük, hogy éppen nincs nála, savanyú pofát vágnak, és sugdolózni kezdenek.

– Kimegyünk a mosdóba – közli velünk Ildi a rövid tanácskozás alatt meghozott döntést.

– Majd még visszanezünk – teszi hozzá távoztukban a barátnője, de közben ránk se néz, és a hangja sem túl biztató.

Bár a termet majd szétfeszítő, hangos és lüktető zene miatt az ember alkalmasint a saját hangját sem hallja, most mégis úgy érzem, hogy hideg, szinte már fülsiketítő antarktiszi csend bűvös köre ereszkedik le körénk.

– Túl közel repültünk volna a naphoz? – töri meg a hallgatást az ügyvéd, amikor elnyeli a két lányt a tömeg.

Nem tudom eldönteni, hogy kérdezi, vagy csak mondja, mert a spotlámpákkal telítődelt mennyezet szinte mágnesként vonzza a tekintetem. A fejem felett izzó sok piros, zöld, kék és sárga színű apró naptól egyszerre úgy érzem, hogy a hely sokkal zsúfoltabb, mint valójában, és olyan forró, akár egy kemence, a levegő pedig fojtogató; veríték csurog a gerincemen, és elfog az érzés, hogy pillanatokon belül elolvadok.

Király Zoltán

SZOVJET LAKTANYA. KALOCSA

'91 nyara. igaz történet

barátommal bóklásztunk
kiürített kaszárnnyákban.
tizenévesen próbáltuk
megérteni a történelmet.
nekik miért kellett kivándorolni,
kik voltak a szovjetek,
és egyáltalán: mi miért történt.

az elvtársak úrimód távoztak.
csak az ajtókat vitték magukkal,
a mosdókaagylót meg a vécét,
csatlakozókat, kapcsolókat
és csillárokat, európai szuvenírként,
felszedték a parkettét.

a vendáglátást
megköszönve
oda szartak
minden szoba
közepébe.

Sóvárada, 2021. november 11.

LA FÁBRICA DE POESÍA

láttam Lorca mester szerény nyári lakját Granadában,
pár tíz hektáros arborétum közepén
bölcs diófával a szerény villa előtt,
hol Buñuellet és Dalíval rendeztek
bábszínházi mókákat.

az idősebb dohánytermesztő Lorca, rendes kereskedőként,
 új traktorral tért haza a párizsi világkiállításról,
 „Can you imagine, a tractor in 1916
 in Granada: U.F.O!”

– mondja spanyolos angol kiejtéssel
 az idegenvezető hölgy –, szemmel láthatóan
 nem érti, román útlevéllal mit keresünk a múzeumban.

az ifjú Federico bizony nem volt jó tanuló,
 iskolai bizonyítványai tanúskodnak róla,
 éppen csak átszúszott minden tantárgyból.
 (miért is kellene egy költőnek eminens diáknak lenni?)

az emeleten találjuk a mester puritán dolgozószobáját,
 alkotás közben tilos volt bárki számára a bejárás
 reggel-délben-este étellifttel húzták fel a
 táplálékot Federicónak.

a bűvös elem: az íróasztal.
La fábrica de poesía – ahogyan ő nevezte.
 Egyszerű, fekete, méltóságteljes,
 nehéz és kemény fából készült darab.

az élet, Uram, teli meglepetésekkel.

néhány évvel ezelőtt
 megörököltem néhai Nagy Dezső (Tyutyu bácsi!)
 remek kolozsvári színész íróasztalát,
 ami szakasztott mása a *La fabricának*.
 A furnért, festést ugyanúgy ette meg az idő,
 száznegyven évesek lehetnek mindketten.

arborétumom nem lévén,
 keresem e verset,
 tologatom ide-oda az íróasztalt
 az istállóból kialakított szobában,
 ahonnan Lorca

helyi elvtársai minden állatot elvittek
az ötvenes években.

nehezebb őszi borozás után talán még hallani
tehénbögést a gerendákból.

Sóvárad, 2021. október 21.

TÁRLATVEZETÉS

ez itt az ágya. igen, ilyen kurta ember volt.
itt a fogsora. hát..., ennyi foga maradt.
itt az utolsó nadrágja. de, persze, lett volna pénze újra,
csak szerette a foltokat.
itt a kedvenc bicskája. nincsen tudomásunk róla,
hogyan embert ölt volna, esetleg versben.
ebben az üres fiókban vannak a meg nem valósult tervei.
de hiszen ez üres! – valóban, annak tűnhet.

ezek az utolsó sorai:
*vigyázzatok magatokra,
túl kevesen vagyunk!*

minden
költő
egy
múzeum.

2021. október 24.

SZÉP ÚJ VILÁG

Szentmártoni Jánosnak, Gombára

mikor a vers vers lesz
egyben legértékesebb kincsünk a világon
értékesebb aranynál kőolajnál
földgáznál sápadt platinánál
új szakmák jelennek majd meg

ilyenek:

mindig derűs versdiplomata
jól öltözött csinos hölgyek
fess urak kémkednek majd
versügyekben

univerzális versszerelő
egyéni vállalkozó kisiparosok
foltozzák az opusokat
kicserélnék benne ezt-azt
itt egy átengedő szelep
ott egy vezérgondolat
újraállítják hatásfokát
hallgasson rám: ez még tíz évig
simán vers! az enyém is ilyen
és még 96-ban írtam!

hibátlan szerelésben
érkeznek a versdílerek
a verstőzsdén adják-veszik
a régi és új műveket
befolyásolják az árfolyamot
versnagyhatalomnak számító
nyelveken írott műveket
próbálnak majd térdre kényszeríteni

szépen fizet a verssebészet is
létfontosságú szakma
a gondolatba való hirtelen
beavatkozások miatt
megfizethetetlen és
elkerülhetetlen

előjönnek titkos alagútjaikból
a régimódi verscsempészek
ők képezik majd a világ
verspiacának negyedét

nagyobb nyelvterületeken
mint minden bizniszben
itt is felbukkannak majd a
versoligarchák és versbárók
első kiadású Villonnal
meg Dantéval gyűjtanak rá
a princeps Don Quijote
lapjaiba tekert dohányra
istállóikban a rolls-royce-ok mellett
versre töltött élő költők gyűjteménye
várja az új megrendelést

persze tamáskodók és fanyalgók
is lesznek verstérítők
hálátlan jövő az övéké
valamennyi versintézetben végzi

sör bor nyit
asztal ropog
már csak ezt kell kívárni!

Sóvárad, 2021. november 2.

Zsidó Ferenc

ANTI

Desági Anti, inkább sápadt, vézna, mint délceg huszonéves pénzügyi ellenőröcske, a megyeszékhelyen lakott, egy tízelemtes tömbház hatodik emeletén. A szüleivel. Ezt röstellte némiképp, és olykor kellemetlenségekkel is járt, összességében mégis kényelmes volt. Anyu főzött, mosott rá, ő bepótolt a rezsibe, mint ki tudja, mit kíván a tisztesség. Munka után lazaság, haverok, buli. Persze, székelő módra. Olyan környezetben forgott, ahol divat volt a cöccögtető barátocskámozás és urambátyámozás, ahol illett egy zsebben hordani a bicskát a mobillal, s ahol azt, aki legalább napi egyszer fel nem emlegette „az asszony nem ember, a medve nem játék” alapszabályt, nem vették emberszámba. Ebben a társaságban illett naponta szalonát s vöröshagymát enni (vagy legalábbis azt állítani, hogy), lovagolni járni, borgőzös fejjel bús népdalokat üvöltetni bele az éjszakába, s szakállas székelő vicceket mondani. Ennyivel azonban be is érték. Így még barátai is meglepődtek, amikor kijelentette, hogy ő bizony kiköltözik a nagyapja tanyasi birtokára. Ha neked az kell, barátocskám, hát eredj, vonták meg aztán a vállukat, ekképp jelezvén, hogy részükről a dolog el van intézve. Hogy miért jutott erre az elhatározásra, a szüleinek sem árulta el; számítógépét, az efféle feleslegesnek gondolt holmiját elkótyavetyélte, s a távolsági busszal nekiindult a tanyavilágnak.

*

Az életszer takaros volt, bár a tornácvég kissé megfűtötte, a padlózat szúrágta, a csűrre pedig ráfért volna egy újrafödés. Mentségére szóljon: több mint öt éve állt kihasználatlanul, amióta nagyapja eltávozott ez árnyékvilágból. Apja, idősb Desági Antal nem tudott mit kezdeni az örökséggel, ő már vérbeli urbánussá vált – vagyis így képzelte magáról –, de elméletben múltjára is büszke volt, azt a tételt, hogy székelőből igazi urbánus nincs is, hevesen tagadva. Csak azért nem adták el a bennvalót, mert nem volt ára. Majd, fiam, mondogatta, ha jönnek a külföldi ingatlanspekulánsok.

Anti gyermekkorában csupán néhányszor fordult meg itt. Nagypja özvegységben is megőrzött kedélye, a fene essen át a küszöbön-féle szavajárása tetszett neki, ezzel együtt azonban túl távoli és idegen volt minden számára.

Most, hogy megérkezett ide, először csak forgott, mint a fíng a feredőben, nem találta helyét, a tűzgyújtással meggyűlt a baja, a szoba állott, dohos szaga zavarta. Sebj, gondolta, kicsiségre nem adunk. Megpróbált berendezkedni, pucolt, separt, ide-oda tologatta az öreg bútorokat, amelyek egyáltalán nem vették jó néven eme bánásmódot. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem jött üres kézzel, csak úgy bele a vak világba, lesz, ami lesz alapon, hanem feltankolt finom városi étkekből és néhány kényelmi- meg piperecikket sem átalított magával hozni. Ettől még lehetek jó székely, nyugtatgatta magát, bízva abban, hogy e kis titkát az itteniek nem fedik fel.

Az első éjszaka alig akart eltelni: bár a jó hegyi levegő állítólag kitűnő álmodot garantál, neki alig sikerült lehunyni a szemét, minden neszre felriadt, medvétől tartott, a villanyt nem merte eloltani. Bagoly huhogott, denevér koppant az ablakon, pele motoszkált a padláson, ezt leszámítva mély, konok csönd volt, melyet legszívesebben szétszikkított volna. Fáradtan, lelombozódva kelt fel, de nem volt az a típus, aki könnyen feladja, a szikrázó napsütés és éhomra bekapott fél deci pálinka – ami itt, mondhatni kötelező – kissé helyre rázta a kedvét. Nem volt nagy pálinkaivó, de ide magával hozott egy litert, mert tudta, úgy dukál (nagyapja készletét a temetés után pénzzé tették, a kamrát kiűritették, hogy ne váljék egértanyává). Reggelre szalonnát falt, túróval és vöröshagymával, igaz, óvatosságból leöblítette némi bifiduszos light joghurttal (ettől némi lelkifurdalása támadt). Aztán bicskát dugott a zsebébe, istrángot kanyarított a vállára, s neki az erdőnek, fát hozni. Hatalmas, hallgatag erdők vették körül a települést, ami amolyan se nem tanya, se nem falu-jellegű volt, a bennvalók távol épültek egymástól. A központ – mert hát a tanyasi világnak is van közepe, ahol tíz-tizenöt ház is áll egymás szomszédságában, templommal, bolttal, óvodával, elemi iskolával – messze volt, bő félórányi járásra. Szűk völgyek szabdalták a dimbes-dombos tájat, szeszélyes csermelyek csordogáltak, mellettük házak, nagy telkekkel, kaszálókkel.

Anti nagypja favágó volt, az erdőt jól ismerte, sajnos, eme tudománnyából az unokájának nem sokat adhatott át. Amint az erdőkitermelő

úton az erdő mélyébe hatolt, a falusivá vedlett fiatalember arra gondolt, talán nem kellett volna azzal dicsekedni otthon, úgy ismeri az erdőt, mint a tenyerét, s hogy olyan nap is volt, kézi erővel két köbméter termeltek ki a nagyapjával. Az igazság az volt, hogy még kisbalta se nagyon járt a kezében, nemhogy a hosszú nyelű fejsze. Efféle szerszámot most se hozott magával, csupán egy köteg rózsát akart gyűjteni. És ez sikerült is neki, hazafelé sem tévedt el, ami jót tett megtépázott önbizalmának. Csupán – de ezt csak másnap vette észre – a bicskáját vesztette el a vadonban. Biztos kicsúszott a zsebemből hajladozás közben, a nadrág korcába kellett volna tenni, bosszankodott.

Elszántan állt neki a tornác reparálásának. A közeli patakmederből néhány lapos követ hozott, azzal pockolta fel a tornácfát, aztán a berozsdásodott zárral is elszöszmötölt. Az ebédet elintézte egy újabb féldecivel, ettől kimondottan rózsás kedve kerekedett.

Első sikerein felbuzdulva másnap nekiállt pajtát tatarozni: rozszant állapotban volt ugyanvalóst, a falon lévő repedéseken (melyeket inkább nyílásoknak nevezhetnének) vidáman ömlött be a napfény, érdekes árnyék-rajzolatokat produkálva. A vályogoláshoz, tapasztáshoz Anti nem értett, a szín alatt talált bőven léceket s mindenféle szegyes deszkát, azokat állt neki felszegezni. Közben énekelt is: „Nem kell nekünk a más folyója,/ Nem kell nekünk a mások bérce...”

A szerszámok rosszul álltak a kezében, ha a nagyapja látta volna, biztosan mondogatta volna, ne fojtsd meg, fiam, azt a kalapácsot!; miért szorítod úgy a nyakát? Mért, s fütyörészett, aztán pászított, s káromkodott: bizony, a leszabott lécek-deszkák nem találtak túl pontosan a kiszemelt helyükre. Itt is, ott is maradt egy kis hézag, egy-egy lyuk. Üsse kő, jó lesz az úgy, lényeg az, hogy a szél ne tudjon úgy ki-be kasmatolni, gondolta. A szegek is gyakran megkutyálták magukat: a lágy fenyőfa deszkán még könnyedén átsiklottak, de a csonttá száradt bükkfa gerendákban rendszerint megtérdeltek. Anti szívta a fogát, hogy ej, ha egy székelty gazda látná, mit művelek itt, no, de szerencsére nem látja; a szegeket meg kellett volna zsírozni, de nem volt ott a nagyapja, hogy eszébe jutassa... Szűk fél nap alatt körbelécezte a pajtát, aztán az udorba is felment, bár ez nem kis erőfeszítésébe tellett, a létra ugyanis nem volt a helyén (a fene tudja, hova lett). Ott csak valamicske széna volt, látszik, gondolta magában, hogy utolsó nyáron nagyapám már nem úgy bírta magát..., máskor kakasüllőig állt a kóst,

maradt bőven a következő nyárra is. Átnézte a cserepeket, a töröttek helyett újakat duggatott, a szarvazatot is átvizsgálta: az viszonylag jó állapotúnak tűnt, bár itt-ott, ahol a víz befolyt, rothadás jelei mutatkoztak.

Úgy érezte, kezd egészen belejönni a dologba, másnap a kútkáva rendbetételének is nekifogott. Valamikor egy jól működő kerek-láncos rendszer volt itt, de az idő megette (hiába, aminek nincs gazdája... – sóhajtott Anti lány melankóliával), még a láncnak és a vödörnek is lába kelt (pedig a székely ember nem lop!), így amikor az ifiúr megérkezett az ősbé, kénytelen volt improvizálni: egy műanyag vödört erősített egy hosszú karó végére, azzal merte a vizet. De, persze, tudta, ha nem akarja, hogy megszólják a háta mögött, ez nem mehet így, míg a világ. Nekiállt hát, hogy készítsen egy új kávat: fűrészelt, fűrt, faragott (a kerék s hozzá a tengely megvolt még, bár kissé rozoga állapotban, azokat is kijavította). A végeredmény hagyott némi kívánnivalót maga után, Anti mégis elégedett volt magával. A láncot kötéllal helyettesítette (inkább egy vastagabbacska spárta volt az), s közben dicsérte a jobbik esztét, amiért volt gondja, s ilyesmit is beszerezett idejövetele előtt. A vízhúzás aztán mégsem úgy sikerült, mint remélte: hiába eresztette le a vödört, az az istennek se akart megmerülni (elfelejtett némi súlyt kötni a fülére), megmérgeződve rángatni kezdte a kötelet, míg nem a vödör széle megakadt egy kiálló kőben, a kötél pedig az erőteljes rándítástól elszakadt. Az anyja iskoláját!, káromkodta el magát Anti, s aztán tanácstalanul tekintett be a kútba: a vödör szentelenül himbálózott a víz tetején.

*

Miután a legégetőbb javításokkal elkészült, forgatgatni kezdte a fejében, hogy mi lenne, ha lovat vásárolna. Vagyis egy csikót, hogy legyen saját nevelése: keze után szoktatná, aztán, ha elég nagyra nőtt, esetleg megtanulna lovagolni rajta. De legfőképpen: ha lova volna, az erdőkitermelésnek is nekifoghatna. Mert egy kicsi pénzt is kellene csinálni! Nem sokat, csak amennyi a legszükségesebbekre kell. S itt egyébből, mint fából nemigen lehetett. Hacsak gombászni, málnászni nem kezd, mint az asszonynépség... Éppenséggel azt is megtehetné volna, hogy semmit se dolgozzék, mert hát voltak tartalékai, de székely

ember nem ülhet csak úgy, karba tett kézzel!, gondolta. Egyetlen bökkenő volt csupán: a ló...

Néhány évvel korábban egy cuccos, turistacsalogató lovardában véletlenül alkalma volt végignézni, amint egy nyughatatlan vérű mén patkolás közben úgy megrúgta a hátsó lábát tartó segédet, hogy annak négy oldalbordája törött be.

Valamivel később barátja és társa a székelységben, Imre járt pórul lovaglászügyleg: hogy azt mondja, egy jó székelynek lovagolni kell, török-szakad, vett hát pár órát egy közeli lovardában, úgy tűnt, kezd ráérezni az ízére, lovaglós képeket posztolt a közösségi oldalán (Antit is biztatta, hogy jöjjön, s ő már-már hajlott is a jó szóra), aztán ahogy a karámot elhagyva az első tereplovaglásra ment, a ló megcsúszott egy vízmosásban, megijedt, megugrotta magát, s ő lerepült a nyeregből. Gerincepedés, hat hétnyi gerinctámasz-viselés. Lovas fotók törölve, a pillanat, amikor eme izgága négy lábúakkal való ismerkedésre adta a fejét, megátkozva.

E két élmény elég volt Antinak ahhoz, hogy finoman fogalmazva fenntartásokkal közeledjen a lovakhoz. Most azonban mégsem volt nyugta. Ki kell próbálnia magát, elvégre azért jött ide! Úgy döntött, elmegy Bíró János bához, jó barátja volt a nagyapjának, jó kedélyű, barátságos emberként emlékezett rá, igaz, legalább négy-öt éve nem látta.

- Kellene nekem egy jó kiállítású csikó, bátyám - kezdett bele, miután túlestek a szokásos bevezetőn, vagyis elmondta, hogy hazaköltözött a nagyapja birtokára, s válaszul bezsebelte az öreg értetlenkedő hümmögését.

- Mifene, fiam?

- Csikó, ha mondom! Hogy neveljem föl!

- A pelenkába' hagyta a szépeszödöt, fiam? Há' minek neköd ló? Nem való az ilyennek, mint te vagy! Ne beszélj sületlenségököket!

Antinak megcsikordult a foga:

- De mégis, no...

- Elhallgass, mer' mindjárt megkóstoltatom veled a villa nyelit, s osztán mehetsz Isten hírével! Azt mondtam, az ilyennek, mint te, nem való a ló. Annak embör kell! Te inkább eriggy ki az észtenára is, szegődj meg vajégy növendék kost, hogy lögyön mit levágni télire, s sajtot is végy, tégy el túrót a dézsába.

Anti lekonyult, összehúzta magát, amilyen kicsire csak tudta, aztán csak annyit rebegett:

– Jól beszél, bátyám!

– Persze, hogy jól beszélök! Szödj gombát, s szárítsd meg, nemsokára kezd érni a gyümölcs, lekvárt kéne főzni, vackort aszalni... Mondod, hogy itt akarsz lakni: az nem csak annyiból áll, fiam, hogy kiülök a tornác karfájára, s veröm a mejemöt, hogy ez osztán a fájin élet! Fát kezdtél-e gyűtteni télire?! Megfacc neköm, mint az árvagyermök! Olyan telünk is vót, hogy karácsonytól márciusig nem lehetött lemönni a faluba! Égyáltalán itt akarsz-e maradni a télire?

– Hát...

Anti elképedt. Apja ugyan mesélt már hasonló telekről, de ő azt hitte, csak henceg, lódít, mint oly sokszor tette, különben is az apja már annyira eltávolodott ettől a világtól, s annyira nem akarózott neki visszarendezkedni belé (még gondolatban sem), hogy mondandója már emiatt sem tűnt hitelesnek.

Amikor az öreg látta, Anti letört, mint a bili füle, biztatóan megveregette a vállát:

– No, hadd el, no! Égy kicsit csakugyan nyápic vagy, de nem te tehetsz róla, hanem az a lókötő apád, aki csak vajégyször hozott ki ide gyermekkorodba. Azért, ha ügyeközl, még embör lehet belőled. Csak járj el mindönben úgy, ahogy mondtam. Csapdákot is kéne megvetni, vadnyúlnak. De ahhoz se értesz, ugyé? No, gyere, megmutatom.

S meg is mutatta, Anti azonban kétbalkezesnek bizonyult; az öreg dohogott, de háromszor is elmutogatott mindent. A lecke lejártával Anti összezavarodva, leforrázva köszönt el, s kilépett a kapun, de nemsokára visszafordult:

– Majdnem elfelejtettem: kellene egy hosszú létra nekem...

– Létra? Minek?

– Le kéne menjek a kútba...

– A kútba? Ejszen olyan szerelmös vagy?

Anti értetlenül nézett az öregre, megrázta a fejét, majd folytatta:

– Beleesett a vödör a vízbe...

– Belé... S hát az hogy, te?

– Hát...

– Ühüm, értöm...

– Gondoltam, ki kellene vegyem valahogy...

- Ki...
 - A létrán esetleg le lehetne... - nyögte Anti, az öreg arckifejezését látva egyre jobban elbizonytalanodva.
 - A vidörért? Nem kell ahhoz létra, fiam! De ha akarsz, a hosszú kankós rudat elviheted, hogy bé tudj nyúlni érte, ott van fölakasztva a csűrkapun.
- Anti csak bólogatott, hogy persze, s érezte, hogy el tudna sülyedni a szégyentől ebben a drága jó székely földben.

*Czetz János emléksarok
az argentinai katonai akadémia múzeumában*

Dimény-Haszmann Árpád
ÚGY AKAROM SZERETNI
DIMÉNY H. ÁRPÁDOT

Nazim Hikmet emlékére

2021. május 4-ét írunk
és ülök a laptopommal az ablak mellett
dolgoznom kellene de inkább várom az estét
eddig nem tudtam hogy ez a gyengém
a nap azon szakasza amikor az éj
fáradt madárként ereszkedik alá
mintha fészekre szállna
és védelmezőn betakarja nagy szárnyaival a földet

a földet is szeretem
nem úgy mint paraszt őseim
egyáltalán szeretheti-e valaki úgy
hogy sosem kellett túrnia azt?
anyai nagyapám sem volt földművelő
öltönyben járt és kuglizott
de amikor kivitt a gelencei határba
hogy megnézzük a pityókát
és a markában szétmorzsolt gally
mint hamu szállt a forró szélben
a szemében ott parázslott a dühös szeretet
erre a tengert is reaengedhetnéd
nem nő már tovább
mondta és belerúgott a kóróvá aszott pityókaszárakba
éreztem hogy legszívesebben felszántatná eladná ...
az a fajta szeretet égett tekintetében
mint amikor az ember rajtakapja gyönyörű feleségét
egy másik férfival és legszívesebben megölné
de hát a gyerekei anyja
az ízét viszont már gyerekként sem szerettem

a frissen kihúzott retek amit csak blúzunkhoz töröltünk
vagy a kerti eper zamatát rendszerint elrontotta a rátapadt föld
meg kellett volna mosni...

a vizet mindig is imádtam
legyen álló vagy sebesen száguldó
egy hegy fodros alsószoknyája
vagy nagy úri domb mellén gyöngyfűzér
olyanén mely kastélyt visel koronaként
a hosszan nyújtózkodó vizeket különösképp szeretem
azokat melyekkel szem se bír
óceánok meddő sivatagát szélcsendben
hullámparipák által feldúlt tengereket
de leginkább a csendes tavat
amikor szemérmesen beleereszkedik a meztelen hold
olyankor mindig téged látlak *fürdeni*

nem tudatosult bennem
hogyan szeretem az égboltot
a világ kék lepedőjét
felhőpiszkosát vagy esőtől frissen kiöblítettet
amit börtönsétáik során számtalanszor átszíneznak
és letörölnek tekintetükkel az ártatlan elítéltek
amit hosszúléptű gondolataival
sokszor felmért Beke István a feketehalmi börtönben
olvasta az eget ha már a járvány miatt megtiltották
hogy könyvet vagy újságot kaphasson otthonról
nem szeretem viszont a hangokat
melyek nem az ég felől
hanem a börtönudvarról érkeznek
mintha fák susognának arról
hogy a törvény előtt sem vagyunk egyenlők

a fák közül a bükkről nem tudtam hogy szeretem
pedig sima és fényes törzsét különösképpen
ami oly sebezhetővé teszi
vagy azt ahogy a többi lombkorona fölé magasodik

hogy több napfényhez jusson
nagy és erős gyökereit
túlélő fa a csupasz ágaival
mint valami világosszürke rém
amikor a szélben hajladozik
az Óvár-kertben láttam három példányt
őrszemek a fenyőerdőtől tíz-tíz méterre
egyiknek az ágán fehér rongyot lenget a szél
ha engem kérdeztek nem a megadás jele
merő megtévesztés
jaj a fatolvajoknak...
az ecuadori esőerdők sétáló pálmafaít juttatják eszembe
melyek képesek gyökerek segítségével
akár húsz métert is vándorolni egy év alatt
ha valami veszélyezteteti túlélésüket egyszerűen odébbállnak
a sétáló fák szép lassan vándorolnak az erdőben
ahogy a gyökereik mindig újra nőnek
szinte látom amint a fairtások elől menekülve
büszke tölgy- és fenyőfáink összecsomagolják
gyökereiket és nekivágnak
távol az ember építette utaktól

soha nem gondoltam volna
hogy szeretem az utakat
az aszfaltozottat különösképp
veled a kormánynál
gyerekek mögöttünk és a megpakolt csomagtér
amikor issza a benzint a lüktető motor
a kövel felszórt úton ahogy gyorsul az autó
a halványzöld kaszálók és a sík ugarok között
a dülőket alattomos huppanókkal
a biztonságos makadámot az elágazásokat
csupasz szántóföldek mellett elhaladókat
növénytakaró nélkül esőért esedezőket
Dürer-képekből ismerős völgyek fölött elvezető utakat
amikor valami sárga bujkál mélyen a felhők alján
vörös tetős városokon utcai lámpák fényerdejében

a hazafelé utat amit ha sokáig nem láttam
beheged mint egy sebhely
főleg este a sötétben

szeretem a koromsötétet
világító szemű lényeivel
a motorból kipattanó szikrákat
a tűzből kirajzó parászbogarakat
szeretem a szikrát a szemedben
a tüzet ami benned ég a vágytól
a tüzet amit én raktam
amely köré csak engedélyemmel lehet ülni
a hold erőtlen fénye alatt
amit szeretek bár a leghamisabb fényű
erőtlen és közönyös
szeretem amikor felhőkkel bújócskázik

a magas helyfelhőket különösen szeretem
a selymes ezüstös fényüket
a fátýolfelhőket melyek áttetsző védfalat alkotva
takarhatják az ég bájait
a szürkés-kékes lepelfelhőket ahogy elhomályosítják a Napot
a réteges esőfelhőt a kitartó sírástól elkenődött sminkkel

szeretem az esőt is
ahogy vékony hártýát húz az ablakomra
egy-egy magányos nagyobb cseppjét amint elsiet szemem előtt
a lassan gurulót mely üveggolyóként zár magába
benne gurulok megállíthatatlanul és biztosan feléd
ebben a versben

nem kérdés a verseket szeretem
a szerelmes verseket különösképpen
a rövid négysorostól a szonettig
most éppen ez az újonnan felfedezett a kedvenc
és arról szól hogy míg te a piruló hajnalt imádod
én az éjt és benned is azt látom s míg te csak az éjt

figyeled hangtalan én a hajnalt is imádom
ami szintén benned van

a rímeket viszont nem szeretem,
még a sorok közt elbúvókat sem
szeretek számomra új költőket felfedezni
ez már-már olyan mint a szerelem csak megcsalás nélkül
nemcsak verseket olvasni de versekről is
mondjuk hírportálok és napilapok címlapján hogy
elkészült az elmúlt ötven év legszebb szerelmes verseinek listája
várom a hírt hogy megírták a legszebb verset
és akkor törlöm amiket írtam
és lecsukom laptopom

de addig is ülök tovább az ablakom előtt
kezemben a kinyomtatott Verssel
melyben egy török költő
1962 márciusában a Prága–Berlin járaton utazva
számba veszi mindazt amit szeret
okot keresve az életre
miközben lassan elhamvad
mint rendre a cigarettái
mindez egy lány miatt
akit Moszkvában hagyott

szeretem a meglepő felismerést
főleg egy vers végén
hogy mégsem a legszebb szerelmes verset akartam megírni
csak miattad írtam le mindezt
mert úgy akarom szeretni
Dimény H. Árpádot ahogy te szereted

Szabó-Biró Brigitta

LEVEGŐT!

Hogy édesanyámat emlegetsem újból, nálunk ugye a vasat ütni, s a fűvót fűjni kellett, megvolt a rend, ideje volt a dolognak, egyébnek nem, de a dolognak igen. Azért biza volt olyan időszak, amikor úgy kihúztuk volna magunkat a munka alól, főleg, ha szórakozásról volt szó. Néha meg is tettük.

Szabadidőnkben cikkeztünk, ez olyan volt, mint manapság a macskázás, kettő dobta egymásnak a labdát, a középső pedig törekedett, hogy elkapja, s ha beleért véletlenül a dobásba, akkor kiáltotta: „Cikk, mert érte!” Ilyenkor helyet cserélt a dobóval. A sarkunkkal vájtunk lyukakat is a földbe, hogy ha valamelyikünknek el kellett menni a labda után, akkor a lyukba beleköptünk, és akkor arra a kis időre az egyéb játékszabályok megszűntek, mindegy volt, ki érinti a labdát. Máskor kockáztunk, ugróiskoláztunk. Télen kalimbáztunk a jégen, de itt nem arra kell gondolni, hogy leültünk a jégre és játszottunk a hangszeren, hanem összekulcsoltuk a kezünket, úgy forogtunk, csak mi ezt kalimbázásnak neveztük. Na és persze boltoztunk, ha valahol eltörött egy tányér, és megkaptunk belőle egy darabocskát, akkor azt árultuk. Mikor nagyobbak lettünk, lakodalmast játszottunk, függönyből készítettük a slájert.

Gribovszki Erzsi volt az egyik barátnőm, nagyobb volt, mint én, vele sokat játszottunk. Ő csak akkor vállalta a menyasszony szerepet, ha a szomszédból Gerő volt a vőlegény. Meg is egyezték, hogy amikor felnövünk, élesben is eljätsszák, Gerő elveszi feleségül, én leszek a koszorúsleány. Játék közben mindig elénekeltük:

*Ha kicsi is a legény,
Lehet attól vőlegény,
Széket tesznek alája,
Úgy mászik fel az ágyra.*

Volt egy fiútestvére Erzsinek, s egy kisebb leánytestvére. Egyszer kitalálták testvérekül, hogy lopjunk gyümölcsöt a szomszédból, Kosza Manciéktól, ribizlit, málnát, szedret, volt egresük is. Én akkora voltam, hogy a kerten úgy vetettek át. A faluban előkelő családnak számítottak

Manciék, s mikor meghallották a vihorászást hátul, s utána akartak járni a dolognak, engem biza rajtakaptak. Ugye amikor hallottuk, hogy közelednek, a többiek a kerten keresztülszökdöstek, de én egyedül nem tudtam átugrani, ottragadtam. „Hát te vagy, Irén, te vagy?” Csodálkoztak rajtam, édesanyám pedig jól megvert, így aztán többet nem mentem gyümölcsöt lopni. Egyebet se, megtanultam a leckét. A jó játszótársamat aztán elveszítettem, Erzsí idővel elköltözött. Gerő vénlegény maradt. Az anyjuk meghalt, s később a két nagyobb otthagya az apját, mert az elzüllött, alkoholista lett. A kisebbik leány az apjától teherbe esett, ezért aztán ők is elhagyták a falut, mert a nép nem nézte jó szemmel a férfit. Akkor nem volt ilyen, hogy gyermekvédelem.

No de a játék! Édesapám életében egyetlenegyszer vert meg, akkor is a játék miatt. Lajos öcsém hét évvel volt kisebb, mint én, Mari kettővel. Lajos ejsze olyan hét hónapos lehetett, mikor édesanyámék ránk bízta, mert mentek a mezőre. Olyan bölcsője volt, mint egy dagasztótekenő, csak az alján volt egy hajtókája. Sírt, hát mi egyebet csinált volna egy ekkora gyermek, de mi untuk örökké ringatni a bölcsőt, kint olyan szép idő volt, a társaink már labdázta, hát jól meghajtottuk, s kiszaladtunk játszani. Gondoltuk, a bölcső immár intézi magát. Közben a nagy erő kifejtéstől felborult, Lajos alászorult. Szerencsénkre öreganyám, édesanyám anyja átjött, mert tudta, hogy magunkra vagyunk, s Lajost ott találta a bölcső alatt, és különben megfulladt volna. Édesapám ekkor az egyszere szíjat hasított a hátunkból.

Amikor nagyobb leányok lettünk, jártunk táncmultságokba. Rendezettek ilyen táncokat hol itt, hol ott, csűrökben vagy félkész házakban. Néhány lejt gyűjtöttek a háziak. Vasárnap, ahogy a miséről jöttünk ki, súgták a fülünkbe, hogy dugott tánc lesz, s a fiatalok mentek este oda, akinél meg volt szervezve. Örökké volt köztünk, aki zenéljen, sokszor Mínuusz Gyuri bácsi muzsikált, így hívták.

Amikor férjhez mentünk, akkor guzsalyasba jártunk egymáshoz. Volt, hogy csak ketten ültünk össze, volt, hogy a férjeinket is vittük, ilyenkor öt-hat pár is összegyűlt. Ez jó időtöltés volt, együtt dolgoztunk, fontunk, kötöttünk, beszélgettünk. A házi sült palacsintát, főzött jó ebédet. Ha épp farsangidő volt, akkor előre megfőztünk jó sok töltött káposztát, letettük a pincébe, s ha valaki guzsalyasba jött, volt, mit elővenni, fánkot is süttünk. Ha fontunk, vittük magunkkal a kendert vagy a szöszet, az orsót és a guzsalyat is, amire felkötöttük, amit

fontunk, de ha messzebb mentünk, a házi adta az eszközöket. Fonni azért fontunk, mert a juhnak a gyapját így tudtuk ugye feldolgozni. Mindenki kézzel végezte ezt a munkát, így születtek meg a ruhaneműk, harisnyák, szőnyegek. A kender volt még, amit feldolgoztunk, fonalat fontunk belőle. Ha valakinek nem termett elég kendere, akkor gyakori volt, hogy kenderlopó bált szervezett, ide a belépő egy kéve kender volt, s az összegyűlt adag egy évre elegendő volt a szervező családnak.

A kendernek háromféle szála volt: a finom vagy első szála, a csepűje és a durgája. Előbb a kendert learattuk, kivagdaltuk, ezután megszártítottuk, volt, hogy a kemencébe is beraktuk. A tilolás következett, ami a kender összetörését jelentette, ezáltal szabadultunk meg a fölöslegtől, utána pedig léheltünk. Ezalatt tulajdonképpen a fésülést kell értetni, hogy kijöjjön belőle a további fölösleg, a pozdorja, de nem rendes fésűvel csináltuk, amit mi használunk, hanem a férfiak egy fakorongba szögeket ütöttek, no, azzal. Ahogy kifésültük, a szálakat ötönként összesodortuk, és a szál minősége szerint osztályoztuk. Ami legelőször lejött, azt tettük durgának, másodszor ami jött, az volt a csepű, s legutoljára lett a szép, az volt a finom szálú fonal, amiből gatyát, inget, törölközőt szőttünk, a csepűből pedig búzaszalót, pónyát és zsákokat, a durga csak szőnyegnek volt való, gyakran megfestettük, hogy legyen színes szőnyegünk. Amikor hazajöttem a szülészetről, emlékszem, hogy minden össze volt taposva, a ház, a szőnyegek, s kellett úgy gyermekágyas időszakban fogjak neki szőnyeget mosni, súrolgatni. Így fogadtak haza a szülészetről, nem *Isten hozott!* felirattal. A mellem úgy begyuladt, egyáltalán nem láttam le a lábamig, akkora lett, megeredt. Én olyan beteg voltam, belázasodtam, nem tudtam enni, nem tudtam aludni. Nem felejttem el, milyen nehéz is volt abból a durgaszálból kitakarítani a bakancsnyomokat.

És hogy mi a búzaszaló? Egy nagy-nagy lepedő, amit két részbe, háromba szőttünk, azokat összevarrtuk. Ezen szárítottuk a búzát. Amikor csépeztünk, a búzát megmostuk, mielőtt vittük a malomba. Egy cseberbe egy zsákkal töltöttünk a búzából, feltöltöttük vízzel, egy bevető lapáttal kevergettük, amíg feljött a tetejére a konkoly, a gyomnövény, ezt elvetettük, letöltöttük a tetejéről. Kétszer végeztük el ezt a műveletet, ami üres szem is volt, az is feljött a víz tetejére, s a többit pedig kiürítettük a búzaszalóra. Ezen megszártítottuk, utána felmértük, s vittük a malomba őrletni. A pónya olyasmi volt, mint a búzaszaló,

csak ezt úgy varrtuk össze, mint egy zsákot, egy hatalmas zsák volt végül is. Ebbe a férfiak, amikor mentek az erdőre, mezőre, szénát raktak a teheneknek, lovaknak. A nép egyébként emberekre is mondta, hogy pónya, azokra, akik erősen el voltak hízva.

Szóval meglettek ugye a kendernek a szálai, a guzsalyasban és a fonóban ezeket fontuk orsó és guzsaly segítségével. A csepűt felkötöttük a guzsalyra, egyik kezünkkel nyálaztuk, húztuk, a másik kezünkkel pedig pödörtük az orsót, s arra tekeredett fel a fonal. A megtelt orsót neveztük duvaszkinak.

A fonóba már többen jártunk, leginkább hajadon korunkban, tizenketten, tizennégyen is voltunk, hol az egyiknél, hol a másiknál gyűltünk össze. Ha ennél többen találkoztunk, az már kalasis volt. Mikor egy kicsit nagyobbak lettünk, akkorra a kultúrházban felújítottak egy részt, s azt vettük ki, hogy ne házaljunk. Egyikünk volt örökké a szeres. Ez azt jelentette, hogy mielőtt jöttek a többiek, gázt töltött a lámpába, tüzet gyújtott, a végén pedig kisöpörte a helyet, port törölt, hogy tisztán hagyjuk az épületet, máskor is adják ide.

A munkából gyakran tánc és játék lett. Kendőztünk, valaki leült egy székre, volt egy hajtó is, s a széken ülő mondta neki, hogy melyik leányt hívja oda. A hajtónak volt egy kendő a kezében, aminek a végére bogot vetettünk, na, ő odalépett a kiválasztotthoz, s egyet ütött a hátára, sokszor akkorát, hogy megmekkent. Ugye milyen szépen megszólította? A kiválasztott leült a széken ülőnek az ölébe, ha nem volt erősen szégyenlős, meg is csókolta, s ő is mondott egy nevet, hogy kit küldjenek oda hozzá. Ezt így folytattuk.

Mi jól éreztük magunkat, de voltak olyan fiatalok, akik nem annak örültek, hogy társaságba mehetnek, hanem direkt azt élvezték, ha másnak a szórakozását elronthatták. Tóbi István és Fórika Mihály voltak olyanok, hogy jöttek be a fonóba, s valamelyikük kezdte mondani:

*Felszállott a kakas a meggyfára,
kukorékol hajnalhasadásra.*

Azzal a lámpát a kezével leütötte, s a kedvünket elrontotta, mehetünk haza. Senki nem szerette, ha arra jártak. Nem is hívtuk fonóba őket, csak úgy megjelentek, persze csak azokon a helyeken, ahol nem félték a házigazdától.

Voltak ennél cifrábbak is. Egyszer táncmulatság volt a kultúrháznál, s a faluban híresek voltak a verekedésről a Gáspár-legények, ellenük

a falubeli többi legény összefogott, egy kisebb forradalom alakult ki. Hazáig ütötték őket, bevették az ablakaikat, még az anyjukat is megszúrta valaki, szerencsétlent. Két napig tartott a verekedés, míg megsokallták a környékbeli házas emberek a nagy ricsajt, s a fiatalokat végül lecsitították, ki nem bírta magával, azt hazakergették.

A szenttamásiak és a jenőfalviak a régi időkben ellenségesek voltak egymással, legalábbis a fiatalok, és amikor összekerültek, örökké verekedés, dulakodás alakult ki. A bicska is sokszor előkerült, így halt meg egy fiatal is a mi időnkben, Szabó Sándornak hívták. Egy táncmulatság alkalmával lett egy tömeges verekedés a két falu között, s a szenttamásiak kergették lefelé a jenőfalviakat. Még mi is futottunk ott lefelé a tömeggel, pedig leánykák voltunk. A jenőfalviak közül egy fiatal visszafordult, egy szempillantás alatt a kést beleszúrta az utána levőbe. Még népdal is született a tragédiáról:

*Szabó Sándor voltam én,
ez idáig éltem én,
de az idő rövidre volt mérve,
ki kell költöznöm a temetőbe.
Édesanyám, fáje a te szíved?*

Olyan is volt, hogy három szenttamási legény elindult Jenőfalvára, mert ott volt egy, aki mindenik szenttamási legényt meg tudta verni, s annak el akarták kapni a grabancát. Járompálcákkal, villákkal indultak. Egy Bocskor István nevezetű ember haragudott az egyik szomszédjára, s ahogy a szenttamási legények leértek Jenőfalvára, s keresték, akit meg akartak verni, hát ez a Bocskor István bácsi rámutatott arra, akire ő haragudott. A sötétben a legények nem is látták, hogy ő vagy sem. Rászöktek, s úgy megverték, belehalt. Tiszta ártatlanul.

Ami a szórakozást illeti, létezett ilyen is, hogy pokszöszbál. Amikor fontunk, s összegyűlt ilyen fölösleg, csamuka, azt lehúztuk a fogunkkal, kiköptük a földre. Amit a földre vetettünk, úgy hívtuk: pokszösz. Azt be szoktuk tenni a fűtőbe, erről nevezték el a pokszöszbált, ami húshagyat napjára esett, ez volt az utolsó multság a nagybőjt előtt.

Az asszonyok összeálltak, csináltak egy nagy adag töltött káposztát. Kellett vinni villát, tányért. Ott tanultunk meg, a felnőttek között, táncolni. Éjfélkor elharangozták a farsangot, következett a nagybőjt, mindenki ment haza.

Egyszer, amikor kellett volna hazaindulni, a nép kezdte keresni: hol a villám, hol a villám. Nem voltak a villák. Voltak olyanok, akik pánkót, tésztát, palacsintát vittek kosárban, s valaki észrevette, hogy az egyik kosár erősen húz lefelé, a Sándor Piri nénié. A zenészek zenélni kezdtek, s valamelyik férfi pedig elhívta táncolni, addig a többiek a kasba belenéztek, s hát oda a sok villa bele volt gyűjtve. Ugyanez a Piri néni még járta meg egyszer, kicsit ragadós volt a keze. Ugye régebb a sültet kitették tálba. Ő összeszedett sok húsfélét, s a szvetterének az ujjába belerakta. Valaki észrevette, hogy a ruha ujjába a sok finomságot összegyűjtötte, s felkérte táncolni ezzel az alkalommal is. Na, s ő a szvettert odaadta valakinek, hogy addig őrizze meg, de az nem tudta, mi van benne, s ahogy elvette, a sok bécsi szelet oda a földre kiterült, s akkor Piri néninek a dolga megint kiderült a falu szeme láttára.

Ez igaz volt, mindenféle ember volt akkor is. No de közbe jólesett egy kicsit szórakozni, kiszakadni a munkából, s játszani is engedni magunkat.

A KALUGEREK

A mikor én leányocska voltam, úgy az ötvenes években, az emberek jobban hittek az isteni igazságszolgáltatásban, mint a törvényekben. Tettek is azért, hogy a sors visszafizesse mindenkinek, ami szerintük járt. Akkoriban sok volt a gyűjtogatás. Ha megharagudtak az emberek valamiért, gyűjtötták fel egyik a mást. Ekkor kezdett népszerű lenni a szegény ember fegyvere is, a Molotov-koktél, ami könnyen elkészíthető volt, és egy házat felgyújtani úgymond praktikus is volt, messziről lehetett dobni, és hamar belekapott a lépcsőkön levő rongyszőnyegekbe. Emlékszem egy olyan esetre, amikor a Vasút utcában egy néma ember rágyújtotta egy másik férfira a házát, mert a feleségét elszerette tőle. Nagy híre volt. Na de az ilyen gyűjtogatások gazdái legtöbbször nem derültek ki, sem a lopásoké. A Tarkő-hegység felé, nem tudnám megmondani pontosan, hogy hol, volt egy kolostor, s a falubeliek gyakran jártak oda a román papokhoz misét mondatni. Úgy hívták őket: a kalugerek.

A férjem édesapja egyszer aludt egy ilyen kolostorban. Azt mondta, vendégszerető magas emberek voltak, bozontos szakállal. Akkor aludt náluk, amikor Bukarestből gyalog hazajött. Három hétig jött. Nem akart belenyugodni, hogy a kommunizmus alatt a földjeit csak úgy elveszi a kollektív és odaadja másnak. Ugye, amikor mérték ki a földünköt a 15 árt, örökké veszekedett, hogy ide ne gyertek, mert ez az enyém. De ugye azoknak járt, s persze, hogy jöttek, csak ezt nem akarta megérteni apósom. A másik fia azt ígérte neki, hogy elviszi Bukarestbe a minisztériumba, s a földeket visszakerik. Bele is egyezett az öreg. Két hónapot odavolt. Persze, nem jártak a minisztériumban, a fia a lakást akarta magára íratni, s eladni a fejünk fölül. Azt hittük, az öreget el is tette láb alól, de fineszesebb volt ő annál, s egy alkalommal megszökött. Írni nem tudott, a pénzt se ismerte, s pénze se volt. Ahogy jött két sosenban, egy zeke a karján, egy sofőr kérdezte, hova megy, ugye nem tudta megmondani románul, hogy hova, mert oroszul tudott, de románul nem. Beült az autóba, s hát ilyen nagy hegyek közé került, kalugerek laktak ott. Felismerte őket, mert nem először járt román papoknál.

Másnap továbbállt, egy félreeső faluba ért, de az állomásra valahogy sikerült bekeverednie. Csodálkoztak az emberek rajta, ki lehet, mi lehet, egy asszony tudott valamennyire magyarul, s megértette, hogy Brassó felé viszi az útja, s gyorsan az ott-tartózkodóktól pénzt gyűjtött össze, vettek neki egy vonatjegyet és némi ennivalót is mellé. Az öreg Csíkcsicsót s Brassót tudta, az ottaniak csak Brassót. Na, a városban leszállt a vonatról, nem tudta, mi lesz vele. Ott, ahogy szunnyadozott, Jakab, aki közeli rokona volt, csak ekkor már Brassóban élt, ment munkába, s örökké be szokott nézni az állomásra, hátha lát valaki ismerőst, akitől hazaüzenhet, ideje is volt a buszig, s mintha ekkor valami különösen taszította volna be az állomásra, hát látja, mintha sógorbácsi lenne.

Maga itt mit keres? – kérdezte meglepetten.

Az öreg sírni kezdett. Összeölelkeztek. Panaszkodás után Jakab felültette a vonatra, vett neki jegyet, s keresett valakit a vonaton, akik Felcsík felé tartottak, rájuk bízta apósomat, hogy egyszerre szálljanak le, legyenek szívesek, s majd mutassák meg neki, hogy merre kell gyalog elindulnia. A vonatról leszállva azok elindították lefelé, de ekkorra már úgy eszét vesztette, hogy miután egyedül maradt, nem

tudta, merre a fel, merre a le. Beledugta hát a patakba a kezét, s tudta, hogy a patak folyása felé kell mennie. Az ablak nálunk nyáron örökké nyitva volt. Én még nem aludtam. Egyszer hallottam egy nagy csosztatást az úton, néztem ki az ablakon, jaj, Istenem, ne: az öreg. A középső fiam úgy megijedt, a csergét a fejére húzta, ugye azt hittük, már meg van halva. Akkora szakálla volt, nagy haja, mocskos ruhája, hogy a padra fektettük le, ott aludjon. Másnap megfürösztöttük, a férjem megnyírta, megborotválta. A mosztos mellett, ahogy feküdt a díványon, el volt erőtlenedve. Kérdeztük, mit evett, míg a román faluban az állomáson harapnivalót kapott az emberektől, s ő azt mondta, rengeteg gyümölcsös között járt, meg volt érve a szilva, alma, ezekből élt. Egyet-egyet aludt a fák alatt, aztán továbbhaladt. A nagy út azonban megviselte, tüdőgyulladást kapott, hívtuk az orvost. Azt mondta, neki nem kell gyógyszer, neki ser kell, mert a katonaságnál is a tüdőgyulladásból azzal gyógyult ki. S akkor aztán adtuk neki a sört. Egy hokedli volt mellette, a gyermekek ültek le hozzá, töltötték neki az orvosságot. Meg is gyógyult.

Visszatérve a kalugerekre: egy alkalommal a férjemnek, amikor még ilyen ötödikes volt, Jakabbal, a rokon gyermekkel ott kellett maradnia a havason, Mélypatakon a tehenekkel. Ősz volt, csépelt a gép, s a szer egymásnak segített, tízen-tizenötön is dolgoztak az emberek a gép mellett, így az apjának haza kellett jönni egy hétre, hát ott maradt a két gyermek. Egy este a teheneket, juhokat, csitkókat berekesztették, de volt egy olyan tehén, amelyik döfös volt, a többi állatot bántotta, s akkor azt meg szokták kötni, ahogy volt a kicsi ház, annak elejébe. Egyszer kelnek fel reggel, s hát a tehén nincs meg. Ugye valaki megtudta, hogy csak a két gyermek van ott a havason az állatokkal, s a tehenet ellopta. Egy ismerős arra járt, s vele hazaüzentek, hogy apósom menjen fel, mert nincs a tehén. Akkor tűnődtek, tűnődtek, ki vihette el, s meghallották, hogy az emberek járnak Tarkó felé, mert ott vannak valami román papok, akik könyvet nyitnak, abból jósolnak. Apósom felkerekedett, hogy misére valót adjon, hogy a Jóisten verje meg azt, aki a tehenet ellopta.

Volt még egy család, ahol a férfi katonai fogságba került, s haza az a hír jött, hogy meg van halva, így a felesége újra férjhez ment. Na, ahová férjhez ment, ott a szomszédból a disznó éjjel kiment, s az új férj becsalta a kapun belül azt a disznót, s reggel levágták. A szomszéd

kereste a disznáját, s félig-meddig ki is derült, mi történt vele, mert valaki meglátta, amikor a disznót a kapun bevezették, de bizonyíték híján szóbeszéd maradt. Jaj, de elég volt ez az öregeknek! Az asszonynak az apja igen haragudott, ölte a szégyen, hát meghallotta, hogy apósom a kalugerekhez készül, s ráparancsolt a leányára, hogy menjen el ő is, adjon misére valót: Ha te vagy a hibás, akkor te, s ha a férjed, akkor ő vesszen oda!

Volt még egy útítársuk: egy asszony a testvérét akarta megmiséztetni, hogy az ne tudjon semmit követelni az örökségből. Na, elmentek hárman.

Aki audienciát adott a látogatóknak, elővett egy nagy fekete könyvet piros betűkkel, misét mondott. A jövevények nem értettek egy szót sem az elhangzottakból, félig románul, félig latinul misézett. A következő utasításokkal engedte útra őket: apósomnak azonnal mondta, hogy valami kár van a családban, valami négylábú állatot tőlük elloptak. A vasúton keresztül vezették el, azt nem tudta megmondani, hogy ki, csak azt, hogy merre vezették, s három nap, három hét, három hónap vagy három év, de ennek ezen időközökben ki kell derülnie, hogy ki lopta el a tehenet, s ahol azt átvezették a vasúton, a fő tolvajt ott fogja elütni a vonat. Hát, Uram irgalmaz, három hónap múlva egy vasutast elgázolt a vonat az esztena közelében. Apósom órá tartotta a bűncselekményt.

A disznó dolgáról annyit mondott: amikor mennek haza, még nem lesznek hazaérve, de amelyikük a hibás, ha az asszony, akkor az úton fog meghalni, s ha a férje, akkor az úton éri őket a halálhíre. Nem hitték el a kalugernek ezen beszédét, a férj épen, egészségesen ment munkába, cserépgyárban dolgozott, ahol az agyagot bányászták elő.

Gál-kútján, ahogy beértek egy vályúhoz, akkor leültek enni. A szeke-
rek a környező falvakból épp ott jártak fel a havasra sajtért, vagy ételmet vinni a pásztornak, gyűjtőnek, s látták, hogy ezek hárman ott falatoznak. Odaszólt valaki nekik, hogy siessenek haza, mert az asszonynak a férje meg van halva, munka közben, mint egy labda, akkora agyag esett a fejére. Elképedtek.

A vagyon miatt adott misére csak ennyit mondott a kaluger: rontó szándékú ima ártatlan embert nem érinthet, visszafordul a kezdeményező félre és családjára, s vigyázzon, mert a születendő gyermekét is

érheti a baj, akit épp várt akkor, ha nem jogosan adatja a misét. Gyermek valóban sérülten született.

Hogy tényleg ezt mondta-e a román pap, s valóban Isten keze sújtott-e le az érintettekre, nem tudom. Az igazság az, hogy a három utazó egyike sem tudott románul. Apósom egy vak hangot se.

Tény, hogy az emberek nagyon féltek a megmisézéstől. Legnagyobb fiam már meg volt nősülve, amikor pénz tűnt el a háztól. Hatezer lej nem volt kevés akkor sem. Kártyázgatni járt, s a barátai gyakran kértek tőle kölcsön, persze mindig házhoz mentek, s ő szívesen adott is, de nem igazán rejtegette, honnan veszi azt elő. A tolvaj tehát tudta, hova kell nyúlni. Gyanúsított nem volt, hát fiam lement Sepsiszentgyörgyre, ott is voltak román papok, de mivel közeledett Boldogasszony ünnepe, a pap nem vállalta, hogy ilyen nagy ünnep közelében ilyesmi misét mondjon. Elég az, hogy meghallották a barátok a bodegában, milyen ügyben s hova járt, s a babakocsit ahol tartották a verandán, másnap a pénzt abban megtalálták. Valaki visszalopta oda.

Aztán olyan is volt, aki kihasználta az emberek hiszékenységet. Balánon volt egy Both Pityu bácsi, aki a kaluger papokhoz sokat járt tolmácsként, s ott megtanulta, hogyan kell könyvet nyitni. Persze nem ingyen. Emlékszem, hogy Mari még leány volt, s neki is könyvet nyitott. Neki azt mondta, hogy huszonkilenc éves korában vagy meghal, vagy a halál kapujából tér meg. Huszonkilenc éves korában valóban nagy betegség érte, sok alkalommal rosszul lett, elhomályosodott a látása, tapogatva járt, azt mondták, hogy agydaganata van. Aztán elkezdett a kórházban dolgozni, kimozdulni, helyrejött. Azelőtt vállkendőket, szvetereteket kötött otthon, s azokat adta el. Tudja Isten, hogy végül mi nyavalyája volt, de ennek közel ötven éve, hogy megtért a halál kapujából.

HALOTTRÓL JÓT VAGY SEMMIT

Édesanyám Káin volt, egy szentperc alatt vert hozzám. Én azt gondoltam sokáig, hogy azért ilyen, mert fiúk között nőtt fel. Heten voltak testvérek, két leány és öt fiú: István bácsi, Máris néni, Mátyás bácsi, György bácsi, Péter bácsi, János bácsi, és édes-

anyám volt a legkisebb. Mikor nagyobb lettem, rájöttem, hogy a hét testvérből nem csak édesanyám ilyen. György bácsi is egyszer valamiért a leányaira megharagudott, s fényes nappal a hóba, a korcsoma elé tiszta csórén letérdeltette őket. Egy másik testvérük, János hazajött egy alkalommal a piacról ittasan, s a lovak előtt a cseber üres volt, enni volt adva nekik, de a vizet kiitták belőle. Fiával egész éjjel hordatta a vizet a lovaknak, ráparancsolt, hogy reggelre színültig legyen a cseber, de amit szegény vitt, azt ugye minden alkalommal kiitták az állatok, s sokat nem bírt egyszerre vinni. Na, ilyen szigorú volt az összes testvér.

Egyébként édesanyám nagyon csípdmegfogdmeg fehérnép volt, ha kellett, főzött, takarított, de ha kellett, a férfimunkát is elvégezte, kaszált, fát húzatott, levágta a disznót, sőt, még üzletelt, piacozott is. Amikor volt a háború, a férfiakat elvitték, a nőknek kellett mindenfélét megoldani. Már leánykakorában a testvéreivel az egész kaszálást és takarást megoldották. Úgy is volt, hogy öreganyám küldte, hogy vigye a testvérének, Péternek a puliszkát, mert úgy tudták, hogy az erdőn kaszál, s hát amikor a kapun lépett ki, a kerten kívül még ott volt Péter, ott aludt egy fa tövében.

– Péter, az Isten megfizeti, gyere, edd meg a puliszkát, s menjünk, kaszáljunk, mert esteledik be ebben a szent helyben – költötte édesanyám, de Péter bácsi egy kicsit lustábbacska volt, ő nem erőst törődött. Aztán ketten csak lekaszálták, amit kellett.

Asszonykorára is ilyen alkalmas maradt. Ha mi fiatalokul táncmulatságban voltunk a szomszédban, s valaki hötyörködött, nem restellte bejönni közénk megszabadítani tőle. Egyszer Szakáli Jóskát fogta be a hóna alá, s kifutott vele, hogy mocsok Jóska, ne, tőri össze a táncmulatságot, s azzal az Olt vizébe beleeresztette, hogy immár ott verekedjen, mert egy pallón keresztül vezetett az út a házhoz, ahol volt a tánc. A fiatalok aztán ezzel ijesztgették egymást, hogy „vigyázz, mert jön Tera, s fog be a hóna alá!”

Édesapám mellé épp egy ilyen fehérnép kellett, mert ő egy igazán jó ember volt, de kissé gyámoltalan is volt, afféle városi legény. Másfél éves volt, amikor meghalt az édesapja tüdőgyulladásban. Tizenegy évet Brassóban inaskodott, ott nevelkedett. Azért ment el itthonról, mert a nevelőapja folyton-folyvást marta, birtokból s mindenből ki akarta fogatni, mindent adott el a feje fölül. Ha bármit, egy ruhadarabot is

készítettett édesapám részére az ő anyja, a nevelőapja azon nyomban adott el egy földet az édesapám örökségéből, mert a ruha ára vissza kellett kerüljön a házhoz. Mikor esténként hazaért édesapám a dologból, édesanyja a kenyeret bedugta a párnája alá, hogy a férje ne lássa, hogy eteti a gyermeket. Édesapám csendben, éjjel ette meg inkább, csak az anyjának baja ne essen. Olyan is volt, hogy csépeltek hátul a kertben, s mikor leültek az asztalhoz, a mostohaapja lekevert neki egy nagy pofont, hogy merészelt egyáltalán az asztalukhoz leülni. A sok nép úgy megsajnálta, hogy tiszta étlenül, a dologtól jól elfáradva felálltak az asztal mellől, s mind hazamentek.

Az én dédnagymamám, édesapám apa felőli nagyanyja erősen pártolta az unokáját, sajnálta, s mivel a faluban elterjedt, hogy éheztenek a gyermeket, sokszor kérdőre vonta az otthoniakat. Válaszul egy alkalommal édesapám anyja egy nagy szelet zsíros kenyeret nyomott a kezébe, s leültette a korcsoma lépcsőjére, ami a dédnagymamámé volt, hogy ott egye meg, tiszta csúfságból, lássa az öregasszony, hogy nem éheztenek. Na, ilyen gyermekkorra volt édesapámnak, ideje korán megviselte a sors, nem is csoda, hogy elmenekült otthonról.

Édesanyám aztán igazgatta őt, amerre kellett. Asszony létére ő járt hússal Bukarestbe is. A kommunizmus alatt nem szabadott borjút vágni, mindenki titokban oldotta meg valahogy. Alkalmanként néhány család összetársult, együtt vágták le a borjúkat, s együtt is indultak útnak. Mielőtt a vonat jött volna, jegyet váltottak, de nem várhatták az állomáson a járgányt, mert a milícia felügyelte az ilyeneket, még be is zárták, akit elkaptak hússal. Mindig elbújtak a gabonába a mezőn, a kofferekkel. A vonaton aztán már a kalauznak juttattak valamennyit, ott nem volt gond. Egy családdal összebarátkoztak Bukarestben. Ők mondták, hogy eljönnének errefelé nyaralni. A család férfitagja szemet szúrt valamiért a Securitaténak, s jobbnak látta kicsit eltűnni otthonról. Mikor eljöttek, nem hagytak magunkra, mindenhova velünk tartottak, erdőre, mezőre, takarni, dolgozni. A nagysága rákapott arra, hogy mindenhez piszkált hozzá, s egyszer a szénásszekéren az utókötelet kibogozta. Az utókötel az volt, amivel a szénanyomó rudat megkötöttük. Annak híme volt, nem akárhogy rakták fel a szekérre, hanem hogy mikor az ember már ott tart, hogy teszi fel a kötőrudat, csak meg kellett húzni a kötelet egyféleképpen, s az állt oda, ahova kellett. Na

de a nagysága kibontotta, s velünk hajtatta az egyik felét, hogy ő ugrókötelezzen rajta. Édesapám annyira nem díjazta ezt a játékot, mert jött a nagydíj, s sietni kellett volna a szekérrakással.

Én örültem ennek a bukaresti barátságnak, mert itthon se egy radírt, se egy ceruzát, se egy füzetet nem lehetett kapni. Az úr hozott magával ilyen üres jelenléti naplót, úgy mondtuk neki: kondika. Én úgy örültem, mert az iskolában, ki, amire tudott, arra írt, nekem is volt palatáblám is, de ezt irigyelték a többiek. Erről jut eszembe, hozott édesanyám egyszer egy radírgumit, soha el nem felejttem, egy kakas volt rajta, olyan büszke voltam rá, de biza azt az iskolában ellopta valaki, s én nem mertem hazamenni emiatt. Kuporogtam a kapu sarkánál, aztán meglátott egy keresztanyám, s odajött, bevezetett sírva. Biza, olyan is volt, hogy valakinek a tízóraija tűnt el, pedig nem volt nagy valami, cukros kenyeret, zsíros kenyeret hordtunk az iskolába, ritka volt, ha vajás kenyeret tudtunk pakolni otthonról.

Mikor én férjhez mentem, nagyon örültem, hogy milyen jó anyósom lett, mert mindig olyan mézes-mázás volt. Gondoltam, végre fellélegezhetek édesanyám otthoni zsarnokoskodásából, de a mézeshetek nem tartottak sokáig. A férjem elment katonának, s én egyedül maradtam az öregekkel, mert amikor idekerültem, még nem laktunk külön házban. Nekem olyan csudás volt: apósomnak az volt a szokása, hogy lefeküdt a földre, tette a fejét a küszöbre, mert anyósom nem engedte, hogy az ágyba feküdjön s összegyűrje azt. Én szégyelltem, ha valaki hozzánk jött, hogy az öreg ott fekszik a földön, kértem, hogy költözzön át a padra legalább. Odaadtam neki egy díspárnát, hogy tegye a feje alá. Ezért, hogy párnát adtam a feje alá, anyósom azt mondta, hogy jól vagyok az öreggel. Meggyanúsított. Apósom 1893-ban született s én 1942-ben, hogy is tudott volna viszonyunk lenni. Ezután nem volt maradásom, a férjem sem volt otthon, hazaköltöztem édesanyámékhöz.

Ötször költöztem az életemben: egyszer férjhez mentem, aztán elváltunk, mert hazaköltöztem, akkor aztán nagy kérelve utánam jött Brassóba, hát visszaköltöztem hozzá, mikor sikerült építkeznünk, átköltöztünk a saját házukba, s mikor mindhárom fiam megnősült, elhagytuk az őst, átadtuk a legkisebbik fiamnak, s magunknak egy kisebb, kétszobás házat építettünk. Egyik építkezés se volt egyszerű,

a két nagyobbik fiamnak kívül-belül elkészítve adtunk át egy-egy házat, a legkisebbik fiamnak pedig maradt, amit anyósoméktól leválva építettünk, mégis legnehezebbnek ez a kicsi, kétszobás házacská építése bizonyult. A férjem épp ekkor jött betegnyugdíjba, a ház éppen csak fel volt építve, amikor agyvérzést kapott. Mikor vakoltuk le a házat, csak a két mester, a kisebbik fiam és én voltunk. A férjem nem kapott pénzt három hónapig, s még perpillanat az ajtókra és ablakokra való festékre sem volt pénzünk, s épp akkor az egyik keresztyermekünknek a lakodalma is következett. A pénznek megvolt az útja. Elmentem hát Magyarországra dolgozni, hogy ezekre legyen miből elvenni, de akkor úgy volt, hogy csak egy hónapra lehetett menni, mert egy nappal a hónap lejárta előtt pecsételtetni kellett a vámnál, s ahogy a hónap telt le, aznap kellett is átjönni a határon, különben többször nem engedtek ki az országból. Három rendben mentem ki dolgozni, míg sikerült a házat felépíteni.

Na de az öregekre visszatérve, apósomnak öt felesége volt. Az első egy évig volt vele, de nem szerette a dolgot, az a baja volt. Rózsinak hívták. Mikor innen hazakerült, otthon a csűrben a szénáról leesett, eltörött a csípője, az nem jött helyre, tolókocsiba került. Sok évig pereskedtek, mert itt is úgy tartották, hogy innen egészségesen ment el, s az asszony azt állította, itt érte baja. Aztán egy ottani szomszéd tanúskodott apósom mellett, hogy ő igenis tudja, balesetben sérült meg a nő. A második felesége egy Anna nevezetű asszony volt. Akkoriban, ha egy nő odaköltözött egy férfihoz, attól tovafele a feleségének mondták, s ha nem éltek már egy háztartásban, úgy tartották, hogy elváltak, mint az afgánok házassági kódexeiben, amiről az *Egy magyar nábobban* olvastam, hogy ha egy férfi elküldte egy nőnek a derekán viselt övét, s a nő elfogadta, megkötetett a házasság, ha pedig valamelyik fél levetette az övét, a házassági viszony megszűnt. Itt is ilyen egyszerűen történtek a dolgok, ám amikor az öregek, apósom szülei akarták, hogy na, házasodjanak össze papírilag is, akkor Anna kijelentette, hogy inkább a másik fiukkal, apósom testvérével, Ignáccal házasodna össze. Ugye apósom gyerekkora óta a dologra volt nevelve, de Ignác tanult, művelt volt, kezdett jobban tetszeni a menyecskének. Az öregek nem egyeztek bele, hogy egyik fiú feleségül kéri, egy ágyban alusznak, s végül a másikhoz menjen hozzá. Elülődözték. Aztán még volt két ilyen feleségpróba, anyósom jött ötödikként. Neki is volt egy

ura korábban, az vasutas volt, Gyenge Diménnek hívták. Építkeztek, gyomorcсарarodást kapott a sok idegeskedéstől, ebbe belehalt. Lett egy második ura s egy gyermeke, de az valami gyermekbetegségben korán meghalt, s aztán anyósom ettől az urától elvált. Haza már nem mehetett a szüleihez. Kesergett, hogy szolgálni kell mennie, mert nincs hova máshova, de végül ide a szomszédságba, egy barátnőjéhez költözött egy kisebbcske házba. Akkor itt az öregek megtudták, hogy a szomszédban egy egyedülálló asszony van, s idehívták magukhoz a fiuknak feleségnek. Anyósom idekerült, s ő azelőtt ilyen nagy uraknál szolgált, az öregek ilyen szilvás gombócról nem is hallottak még, de anyósom finomul tudott főzni, készítette nekik az ízletességeket, hát megszerették. Úgy volt, hogy kinek sok birtoka volt, annál rosszabbul élt, mert sok volt a dolog, nem jutott idő ilyen ínycségekre, szilvás gombócra, palacsintára, túrós galuskára.

Megszületett két fiúgyermek, az egyikük a férjem lett, Antal.

Egyébként anyósom nem csak velem volt ilyen ellenséges, Antallal is. Úgy tartott minket, mintha a szolgálói lettünk volna. Példának okáért, ugye még ott laktunk velük egy házban, és egyik este kovászt akart keverni, s a fiával úgy összevesztek, mert az valamit ellentmondott neki, hogy anyámasszony elkapta a fakanalat, ami a másnapra előkészített sütőtekenő szélére volt felállítva, olyat vágott a fejére, akkora gusa lett rajta, mint egy kisebb vakarú. A vakarú az volt, amit a tekenő falára ragadt kenyértésztából sütöttünk. Ilyen kis cipó. Ugyancsak e kenyérsütéskor, ami épp egy pünkösdi előtti napra esett, a nagy tekenőbe megdagasztottuk a kenyérnekvalót anyósommal. Én otthon nem sütöttem kenyeret, ugye a tizenhetet asszonyul töltöttem, nem is nagyon volt alkalmam rá. Dagasztás után, mint aki jól végezte dolgát, ő elment otthonról. Kellett volna bevetni a kenyereket a kemencébe. Apósom az udvaron volt, mondtam neki, hogy kellene bevetni a kemencébe. Na, aztán ő segített, fogta a lapát nyelét, én felhajtottam rá a tésztát s bevetettem a kenyereket, tizenkét kenyér fért be. Későre tudtam felhajtani a tésztát, s a lapátba belegyulladt a tűz, hát vízzel leöntöttem. Mire kiszedtem a kenyereket, anyósom hazakerült, s rám ordibált a lapátért. Attól a kevéske égésnyomtól lehetett volna még használni, de Antal mérgében a térdén összetörte, s készített neki egy újat. Immár legyen kenyérsütő lapátja!

Egyszer egyedül maradtam otthon az öregekkel, mert Antalnak közmunkára kellett mennie. Az utat javították Alcsíkon, prizmakövet kellett hordania. Kinek lova volt, többször kellett menni, ki volt szabva, hogy hány napot. Jól megvágta a talpukat egyébként ez a prizma, amikor mezítláb mentünk rajta. Na, Antal közmunkán volt, anyósoméknak pedig kalangyák voltak a mezőn. A nagysága kiadta a parancsot, hogy apósommal menjünk, hordjuk be, s ürítsük le. Azokat a nagy kévéket kellett emelgessem fiatalasszonyként, csak mert ez volt a parancs, s ő ezalatt ki volt ülve az ülőszékre. Annyi eszem volt, hogy nem szóltam vissza. Az öreggel hordtuk a gabonát egész vasárnap.

Olyan is volt, hogy Antallal hoztunk egy nagy szekér sarjút haza, s ahogy beálltunk az udvarra, olyan palacsintaillatot éreztem. Bementem a házba jól elfáradva, a mezőről jövet, de egy darabocská palacsintával meg nem kínált volna se engem, se a fiát, ott volt a leánytestvére, Rózszi néni, megették ketten. A testvére se volt jól a menyecskejével, panaszkodta is nekem örökké a menyecske, hogy a hátunk mögött miket mondanak rólunk.

Legnagyobb hibája az volt, hogy osztogatott el otthonról mindent. A kollektívben ültettünk hagymát a falu részére. Ott voltam gyomlálni, ősszel kiástuk a hagymát, s mindenkinek adtak belőle. Kellettek a napok, s kellettek a hagymák is. Jó nagy hagymák voltak. Le voltak téve a csűrbe. A saját kertünket ki kellett igényelnünk, ugye, ahhoz kellettek a napok. Akkor nem úgy volt, hogy mindenki a sajátjából úgy gazdálkodik, ahogy akar, hanem az szépen a kollektív vagyonának számított, ment a közösbe, s abból, a miénkből ideadtak valamennyi földecskét, hogy használjuk, műveljük, s ha ez nem lenne elég, még ami megtermett a saját földünkből kiigényelt kisebbecske részen, na, abból a termésből is le kellett adni, biza. Épp ekkoriban építettük a házat, hogy tudjunk külön költözni az öregektől. Antal dolgozott a kenyérnek valóért, s én azért, hogy a mesterekre, akik építették a házunkat, íródjanak a napok. Megvolt, hogy kinek hány napot kellett dolgoznia, s mivel nálunk töltötték az időt, én dolgoztam le helyettük azokat a napokat. Jött be a barátnőm a kapun, Gábor Jánosné, s mondja, hogy látta anyósomat, hozott elő valamit a kötényében, dugta előle. Hát a hagymáimból elvett, s odaadta a testvérének. Hát csak az, hogy Antal, mikor gyermekkorában beteg volt, meg volt műtve

Kolozsváron ágyéksérvvel, kapott a kórházban a nővérektől egy kicsi imakönyvet, az volt a címe: *Gyermek imakönyv*, s azt is képes volt odaadni valakinek. Egyszer, mikor már nekem is a gyermekek megszülettek, keresem, hol az imakönyv, hol az imakönyv, nincsen, nincsen. Antal kérdi az anyját, hol van, s hát kiderült, hogy elajándékozta ahelyett, hogy az unokáira gondoljon.

Egyszer bárányt vágtunk, beraktuk az új házunk kamrájába, ami nem volt egészen elkészítve, de jól állt benne minden, huzatos volt. Jött a testvérem, Mari, s látta, ahogy anyósom egy jókora darabot kanyarintott belőle, s vitte be maguknak, magának s Rózsi néninek. Ilyeneket csinált. Egyébként minden évben húsvétra két-három bárányt vágtunk, de abból örökké csak egyet hagytunk meg magunknak, a többit anyámasszony elosztogatta a testvéreinek s a barátnőinek. Aki mondta neki, hogy maga jó asszony, annak adott gabonát, tojást s mindent, mindent így osztogatott el. Volt egy domokosi asszony, az jött le anyósomhoz, s mondta neki:

Jaj, Borbála néni, azt láttam álomban, hogy maga egy nagy asztal mellett ült, s olyan üres volt az asztala – még a kezét is összefogta, s sajnálkozva, fejcsoválva nézett anyósomra.

Ugye úgy tartották, hogy ha valaki életében nem adakozott, akkor halála után üres lesz az asztala, s ha adakozott, akkor tele lesz. Jól tudta az asszony, hogy anyósomnak ez a gyengéje, s fel is pakolt neki úristenesen minden alkalommal.

Volt anyósomnak egy másik leánytestvére, Teca néni. Ha neki pakolt fel, nem haragudtam. A testvér testvérnek segítsen, ha szükség van rá, úgy tartottam örökké, s ők biza jól rászorultak a segítségre. Teca néni férjhez ment egy finánchoz, Búzásbocsárd felé való volt a férje. Ide volt kihelyezve Madéfalvára, öt gyermekük született: Katalin, Jakab, János, Mitru és Anna. Mikor jött a magyar világ, kérvényt adott be, hogy helyezték haza. Na de mire sikerült áthelyezni, meghalt, s Teca néni egyedül maradt egy román vidéken az öt gyermekkel, így hát jövőtetett haza, hova ment volna máshova, s anyósom pakolt fel neki mindenféle élelmiszert.

Jakab Antallal volt egyidős. Mikor az anyja is meghalt, a legnagyobb testvérükre maradt a többi négy gyermek, Katalin néniire. Ezelőtt szokás volt, hogy az emberek mentek deszkát, zsúpot árulni, hogy tudjanak élelmiszert venni, mert olyan szűk esztendőik voltak. A gabo-

nának, ahogy a kévébe meg volt kötve, ugye a gép levágta a fejét, abból lett az a gabona, amit felhasználtunk kenyérsütésre, s a többi része a zsúp volt, azzal házat, csúrt fődtünk be. Apósoméék is hárman, kinek jó lova volt, összeegyezték, hogy menjenek el oda Búzásbocsárd felé, vigyenek deszkát és zsúpot. Teca néni urának volt egy nagybátyja, az nagy gazdag ember volt, sok juha volt. Ahogy mentek apósoméék hárman, egy nagy réten megláttak egy nyájat, de olyankor volt már, hogy a hóharmat leesett, hideg volt, s hát egy kicsi gyermek a nagy nyájat őrzi lábbeli nélkül. Jakab sokat járt azelőtt ide anyósoméékhoz, s a lovaikat megismerte, s szembefutott apósommal: „Sógorbácsi, sógorbácsi!” Apósom megsajnálta, mezítláb, kicsi vékony gyermek, hát elhozta magával. Innen járt iskolába, innen járt munkába, olyan volt apósomééknak, mint a harmadik fiuk. Aztán bekerült a vasúthoz, az állomásfőnöknél szolgált egy leány, s azzal megismerkedett, feleségül vette őt. Brassóba költöztek, ott éltek.

Visszatérve anyósomra és az adakozási szokásaira, első évben, mikor idekerültem, a gép csépett, s édesapám megjegyezte, hogy no, annyi gabonánk lett, hogy három esztendeig nem kell búsulni a kenyérnek valót. Külön, amit én hoztam az örökségembe, azon a földön is lett tizenegy kereszt gabona. A gabonát keresztbe vagy kalangyába volt szokás rakni. Amikor ugye learattuk a gabonát, azokat kévékbe kötöttük, s a keresztbe huszonegy kévét tettünk, a kalangyába pedig huszonhatot. A keresztet azért csináltuk, hogy ha a gabona nyersebb volt, a keresztbe jobban száradt, mint a kalangyában. No, édesanyám tanácsolta, hogy a tizenegy kereszt gabonát adjam el, s vegyek valamit magamnak, mert biza, amit férjhez hoztam, hozomány s a ruhaneműk, azok szűkön voltak, amúgy is akkor kezdett bejönni divatba a hosszú kabát, s úgy kívántam én is, hogy legyen nekem is, mint a többi fiatalasszonynak. Az anyósoméékkal közösen lett gabona, úgy gondoltuk, sokáig el fog tartani, s hát Uram, Teremtőm, tavasszal a gabonánk el van fogyva. Az én gabonámat is elvették, megőrölték, s gabona se volt, s hosszú kabát se lett.

Egyszer aztán eltört a mécses nálam. A csűr mellett volt egy szilvafa, azon kicsit előrébb volt az istálló, s mellette az illemhelyiség. Én hátramentem, s anyósom, aki magában beszélgetett sokszor, hallottam, hogy úgy mond a szilvafa mellett, duruzsol, hát engem szapul. S mondja, hogy még azért is szed a szilváról, s ad a testvérének, Rózsi

néninek. Én úgy felmérgeződtem, hogy még most is a miénkből, s csak el, csak elfelé. Kiszöktem a vécéről, s a kötenyét, ami meg volt rakva szilvával, lekaptam, s a szilva oda a földre kiterült. Egy darabig csend volt.

Édesapám ezelőtt járt hengerelni. A háziasszony először kimeszelte a szobát, s édesapámnak voltak hengerei, amivel mintát festett a friss meszelésre általában barna festékkel. Bíró Gyárfásné elhívta hengerelni, anyósommal nagyban volt az öregasszony, de ezt édesapám nem tudta. Faggatózott, hogy örvendenek-e, hova került a leányuk férjhez.

Minden jó volna, s minden eljárna, csak a férfiak, amit behordanak, azt az anyatárs a karincája alatt ne hordaná ki – válaszolta őszintén édesapám.

Ő egy ilyen jóhiszemű ember volt, nem gondolta, hogy ebből a kijelentésből ekkora baj lesz. Akkor ezt anyósom visszahallotta, s ettől arrafelé nem hagyott békén, örökké kötött belém. Nem hiába tartja a mondás: mondj igazat, s betörik a fejed.

Annyit tusakodtam, annyit búsultam, hogy lehetne megoldani ketőnk között ezt a békétlenséget. Volt egy barátnőm, akinek szintén ilyen problémái voltak, az anyósa rosszféle volt. Egyszer azért is törvényre adta az anyósa, hogy ő lopta el a lábtörlőjét, amit tulajdonképpen a szél vitt el. A barátnőm végelkeseredésében elment a kalugerekhez, ott azt kérdezték tőle, a néni hány éves. Nyolcvanhárom éves volt. „Élt eleget”, kapta a választ. Második vagy harmadik nap, ahogy az anyósa leánya ablakot pucolt nála, szólítja az anyját, s megy oda, mozdítja, s hát az öregasszony meg van halva. Én is gondolkodtam, hogy menjek-e el a kalugerekhez, nyissanak könyvet, lám, mit mondanak, románul is jól tudogattam már, de aztán végül csak nem mentem. Félttem, hogy na, mégis nehogy visszaüssön az ima.

Hogy ne hazudjak, voltam egyszer a kalugereknél, de nem ilyen ügyben. Csíkszeredában két párhuzamos utca közötti tömbházban lakott egy pópa, valaki mondta, hogy ott lehet misére valót adni. Ott a feleség is kérdezte, hogy miért akarok misét adatni, s válaszoltam, hogy van egy rossz gyermekem, azt akarom, hogy megtérjen. Elcsodálkozott rajtam a két román ember, s kérdezgetni kezdtek, hogy ölt-e, lopott-e a fiam, hogy így el vagyok keseredve. Mondtam, hogy „nu, nu” szó sincs ilyenről, csak nem szeret iskolába járni, inkább melléje. No,

aztán azt mondták, hogy ők imádkoznak az egész családjáért, de az ilyenért ne izgassam magamat, ez ettől nem rossz gyermek. Röviddel ezután haza is hoztam a fiamat Karcfalvára tanulni, mert addig egy szeredai iskola tanulója volt, s onnan kicsapták. Soha el nem felejttem, az igazgatónak négyszáz lejt dugtam a zsebébe a régi iskolában, hogy olyan igazolást adjon, hogy tudja folytatni az iskolát itthon évisméltetés nélkül. Egy nagy kakast vágtam le, s azt vittem a karcfalvi iskolaigazgatónak, hogy a gyermekemet befogadták. Tanulni mondjuk itt se szeretett. Ha valami dolog akadt az iskola körül, arra elsőként jelentkezett. Na de ennyi volt az én kalugeres látogatásom.

Mikor férjhez mentem, két csergét s egy pokrócot adott édesanyám, ez volt a staférung. Az egyik az öreganyámé volt, nem volt új, látszott egy kissé rajta a használat, s anyósom meg is szólított, hogy milyen csergét vittem oda.

Amilyent hoztam, olyant hoztam, de mikor jön a maga fajtája, örökké az enyémet veszi elő – mert a testvéreit, ha jöttek, őket el kellett szállásolni.

Na, ebből veszekedés lett, s ahogy akartam menni ki az ajtón, visszapillantottam, s megláttam, ahogy anyósom meg akart rúgni. Azzal fordultam, a lábát elkaptam, szépen rátérdeltem s meghagyogattam: ha még egyszer, de csak egyszer is meghallom, hogy foglalkozik velem, következőben kinyomom a belét.

Ezzel a veszekedések valamelyest megszűntek. Vártam is a sorstól, hogy egyszer én is kapok egy verést a menyecskeimtől, de hála Istennek, nem történt ilyen.

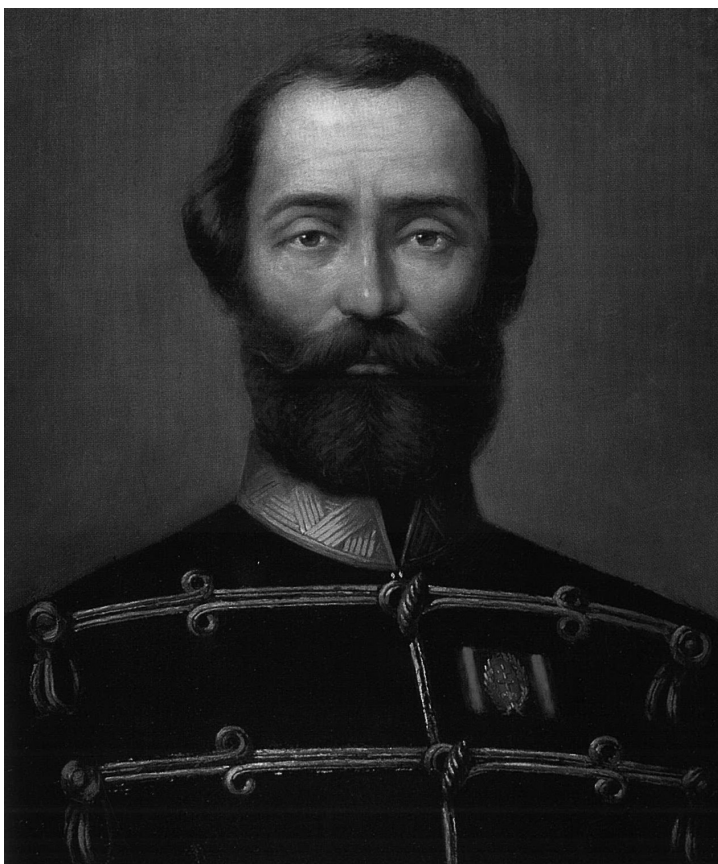
Egyébként itt szokás volt ebben a szomszédságban, hogy a nők könnyen hajba kaptak. Amikor kollektív alatt osztották a tizenöt árnyi területet, Erős Vilmosnéék kimérették a kertükön hátul a tizenöt árt, de azelőtt egy másik szomszéd bírta azt a földet. A két szomszéd-asszony, Erős Vilmosné és Kristóf Áronné ezen összevesztek, ugye valóságból egyiké se volt az a föld, de húzták fel a rokolyájukat, s egymásnak a meztelen feneküket mutogatták. Ez volt a veszekedés. Amíg ide nem kerültem, ebbe a családba, addig ilyent nem hallottam, hogy ilyent csináljanak a fehérnépek. Anyósom s Máris néni s Both Istvánné is, ha összevesztek, fordítottak egymásnak hátat, a szoknyát húzták fel, s a feneküket, mint a cigányok, verték egymásnak. Mindegyik más irányba nézett, de mégis ezt csinálták, no.

Volt jó is benne, mármint anyósomban, mert amiután külön költözünk, sokszor feljött hozzánk, s ha látta, hogy sok dolgom van, mert ugye Antal munkában volt, állatok voltak, menjek normázni, apró gyermekek, mindent rendezzek, ilyenkor fogta a mosatlanomat, rakta bele a nagy vájlingba, s mosta el őket a tornácon. Aztán sokszor volt olyan is, hogy mikor jöttünk haza a dologból, finom étellel várt. Minden névnapjára, december 4-ére készített egy ötliteres korsó bort hecserliből, süített egy nagy adag palacsintát melléje, hívta be a barátnőit s minket, és kínált meg belőle. Ezt nagyon szerettem benne.

Valami gyomorbajban halt meg aztán, a Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának napján, nyolcvanhárom évesen. Nem tudtuk meg pontosan, hogy miben. Hamar elvitte a betegség. Apósomnak mondtuk, hogy jöjjön fel hozzánk, mert a két fiatalember: Antal és Jakab lemennek, s Borbálával ott alusznak, mert nem szokták a halottat egyedül hagyni, akkor nem volt még ravatalozó, villany se, csak petróleumlámpa. Az öreg azt mondta, ha már ennyi éve együtt vannak, ő nem fél, a feleségével még utoljára egy szobában akar aludni. Ráhagytuk a dolgot. Antal és Jakab kimentek, hogy az állatokat zárják be, s hallották, ahogy apósom nagy jajgatva sír, hát ugye mégiscsak a társa volt, fájlalta őt. Aztán lementek a fiatalemberek, ők aludtak a halottal. Megvolt a temetés. Apósom soha többé nem ment haza, mi lettünk a társai. A mosztos mellett volt egy dívány, az lett az ő helye, a feje fölött szólt a Szabad Európa Rádió.

Ő úgy ment el, ahogy az öregek szoktak. Nyolcvanhat évesen a szüleit siratta, hogy már nem élnek. Még egy évet élt a bukaresti sétája után. Láttuk, hogy úgy utolsófelé jár. Karácsonyi énekeket dúdolt augusztusban éjjelente, egyszer elbujdosott, s szerinte Antal meg akarta ütni, amiért a kecskéinket eladta. Sose voltak kecskéink. Kimenekült a kollektív épületéhez, elbújt egy szalmaboglya mellé, sírt, hogy ég a csűrünk. Sokat viaskodott a tűzzel. Áprilisban halt meg. Antal s egyik kománk, Kozma Péter ittasan bejöttek, s kezdtek nagyon sírni, mikor meglátták az öregot, valami pityókat azelőtt eladtak közösen, s ugye áldomást ittak arra, s azért voltak megpittyosodva. Na, gyorsan szentelt gyertyát vettem elő, mert ilyenkor szokás a halottat háromszor megkerülni. Még három órát amúgy is ésnél vannak, azt tartják. Miatyánkot, Üdvözlégyet vagy az Irgalmasság olvasóját kell ilyenkor imádkozni. Kozma Péterné is megérkezett, ketten öltöztettük fel Gergé

bácsit, merthogy így hívták apósomat. Ment, hogy jelentse be a plébánián, hogy kapjon bár egy harangszót, éppen nagyhét volt, s nagyhéten ugye csak kelepelni szoktak. Így volt. A Jóisten adjon örök nyugalmat nekik, és az örök világosság fényeskedjék nekik!

Csetz János tábornok arcképe

Magyarosi Sándor

BEVEZETŐ – A 200 ÉVE SZÜLETETT
MAGYAR TÁBORNOK
ÉS ARGENTIN EZREDES EMLÉKEZETE

Van egy magyar, írja a *Magyar múlt Dél-Amerikában* című könyvében Szabó László, akinek bronzszobra áll e távoli kontinensen. A szobor, amely Buenos Airesben található, az argentin hadsereg ezredeként jeleníti meg az illetőt, és arra emlékeztet, hogy az ország katonai főiskolájának egyik alapítója és első igazgatója volt. Ugyanakkor létezik egy utca Budapesten, amely szintén az ő nevét viseli, ezt az utcát azonban egy magyar szabadsághős tiszteletére nevezték el így, aki mindössze 27 évesen lett az 1848–49-es szabadságharc tábornoka. Mindkét esetben Czetz Jánosról, Bem egykori táborkari főnökéről van szó, folytatja Szabó, akinek érdekesítően változatos és küzdelmekben gazdag élet jutott osztályrészül¹, és aki – tegyük hozzá – mintegy 200 évvel ezelőtt Gidófalván született. A *Székelyföld* folyóirat júniusi számának hat tanulmányból álló összeállítása ebből az alkalomból kíván neki emléket állítani. Mielőtt azonban e tanulmányok ismertetésére rátérnénk, érdemes röviden áttekintenünk, hogy ki is volt ez a székely határőrvidékről származó katona, aki két kontinens két különböző országában szerzett magának halhatatlan nevet.

CZETZ JÁNOS ÉLETE

Czetz János 1822. június 8-án született Botskor Krisztina és Czetz János gyermekeként. Apja, aki a 11. székely határőr huszárezred kötelékében végigharcolta a napóleoni háborúkat, ekkor már kapitány volt, és családjával együtt a község bejáratánál épült századparancsnoki házban lakott. A fiú először a kézdivásárhelyi Katonai Nevelőintézetbe került, amelyet báró Purczell János, a 2. székely harárőr gyalogezred ír származású parancsnoka létesített a határőrök gyermekei számára. John Pagetnek köszönhetően, aki 1835-ben beutazta Magyarországot

1 Szabó László: Czetz tábornok: A lélek nem alszik ki. In Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó, 143. p.

és Erdélyt, azt is tudjuk, hogy a helyiek mit gondoltak az intézményről.² „A székelyek szerint az iskola egyetlen célja – írja az említett utazásról szóló könyvében a később magyarrá lett angol utazó –, hogy a gyermekeiket elidegenítse hazájuktól és elfeledtesse velük az anyanyelvüket. Igaz, minden órát német nyelven tartanak, minden tankönyvük német, s a gyerekeknek még egymás közt is így kell beszélniük. Magyar szó nem is hangzik el a magyar iskola falai között. Nyilvánvaló, a szegény székelyek úgy érzik, hogy a kormányzat igen méltatlanul bánik velük.”³ Paget kétségtelenül jól fogja meg a közhangulatot, de biztosan állíthatjuk, hogy nem mindenki osztotta a fenti véleményt. Valószínűleg az ifjú Czetz maga is ezek közé tartozhatott, és szinte biztosan közéjük tartozott az édesapja, aki pontosan tudta, milyen nehézségekkel jár valaki számára, hogy közkatonából tisztté küzdje fel magát, és hogy mennyire megkönnyítheti és lerövidítheti ezt az utat a megfelelő oktatás. A fiú ráadásul tehetséges is volt: miután Kézdivásárhelyen befejezte tanulmányait, a 11. határőr huszárezred parancsnokának, gróf Haller László ezredesnek az ajánlásával a Bécsújhelyi Katonai Akadémiára került.

A Theresianum néven is emlegetett intézményt Mária Terézia alapította 1751. december 14-én. Czetz az akadémia emlékkönyvének tanúsága szerint 1834. október 14-én érkezett meg Bécsújhelyre, és amint emlékirataiból kiderül, élete legboldogabb nyolc évét töltötte itt. (A zabolai származású Mikes Kelemen gróf, aki a szabadságharc idején Czetz harcostársa volt, szintén ebben az időszakban – 1832. szeptember 6-tól 1836. augusztus 15-ig – tanult a katonai akadémián.) E nyolc év alatt minden vizsgáját évfolyamelsőként tette le. 1842 októberében nevezték ki hadnagynak, ezt követően pedig az erdélyi (Wacquant) sorgyalogezred harmadik, Brassóban állomásozó zászlóaljához vezényelték.

A brassói szolgálat után Czetz előbb Budapestre, majd Gyulaféhevárra került. Az 1848-as forradalom kitörése már Bécsben találta – 1847 májusától a császári és királyi táborkárnál volt beosztásban –,

2 Czetz Kézdivásárhelyen töltött tanulóiévei kapcsán lásd: Siposné dr. Kecskeméthy Klára: Két életút, két hazában. 194 éve született Czetz János. *Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 132–133. p.

3 John Paget: *Magyarország és Erdély. Napló (1849. június 13. – augusztus 17.)* Kolozsvár, 2011, Kritérium Könyvkiadó, 342. p.

azonban Mészáros Lázár kérésére, aki 1848. május 23-án vette át az első felelős magyar kormányban a hadügyminiszteri posztot, a szerveződő magyar hadügyminisztériumban vállalt szolgálatot.

Az 1848. év végére Erdélyben a forradalmi erők helyzete egyre aggasztóbbá vált: a nagyszebeni főparancsnokság vezénylő tábornoka október 18-án nyíltan szembefordult a magyar kormánnyal, és a válságos helyzetet tovább súlyosbította a magyar csapatok parancsnokának, báró Baldacci Manónak a határozatlansága is. Czetz 1848. október 27-én kapott utasítást arra, hogy Erdélybe utazzon és vegye át Baldacci mellett a vezérkari főnöki teendőket. A helyzet Czetz érkezését követően sem javult: a császári hadvezetésnek sikerült elfoglalnia Kolozsvárt, a magyar csapatok pedig Erdélyt (Háromszék kivételével) feladva Csucsára vonultak vissza. A sorozatos kudarcok hatására Kossuth úgy döntött, hogy leváltja Baldaccit, a csucsai sereg ideiglenes parancsnokául pedig az ekkor már tábornoki őrnagyként szolgáló Czetz Jánost nevezte ki. Ez a megbízatás azonban csak december 7-éig tartott, ugyanis ekkor érkezett meg Erdélybe az itteni forradalmi erők új parancsnoka, József Bem – vagy, ahogyan a magyarok ismerik, Bem József tábornok.

Bem érkezése után az első támadást a császári csapatok indították december 17-én, azzal a céllal, hogy a Csucsai-szoroson áttörve hátba támadhassák a szabadságharc magyarországi erőit. A magyar csapatok előbb megállították a támadókat – Czetz ezekben a harcokban Bem seregének egyik szárnyát vezette –, majd visszaszorították őket Gorbó felé. Ezzel kezdetét vette az az általános ellentámadás, amelynek eredményeként végül sikerült kiszorítani a császári csapatokat Erdély területéről.

Czetz előbb a Kolozsvárt dél felől, azaz Tordánál fedező hadoszlop parancsnokaként működött, majd 1849. január 21-én Nagyszebennél újra csatlakozott a Bem vezette erőkhöz. A magyar csapatok nem tudták elfoglalni a várost – itt esett el a korábban már említett Mikes Kelemen ezredes is –, és egy kis időre úgy tűnt, az osztrákoknak mégis sikerül felülkerekedniük: miután segítséget kaptak a Havasalföldön tartózkodó orosz csapatoktól, Vízaknánál súlyos vereséget mértek Bemre. Ezt követően az ellenfelek február 9-én, a piski csatában talákoztak újra, amelyben magyar oldalon már a Magyarországról erősítésként küldött csapatok is részt vettek, és amelyben Czetz is több

rendben bizonyította rátermettségét. Az egyik legismertebb esetre a Sztrigy hídján került sor, mégpedig akkor, amikor az osztrák csapatok kitűzték a fehér zászlót és barátkozni kezdtek a magyar oldalon harcoló, de korábban szintén a császári hadseregben szolgáló ellenfeleikkel – pontosabban a barátkozás örve alatt megpróbálták foglyul ejteni a magyarok tisztjeit. Felismerve, hogy mire megy ki a dolog, Czetz parancsot adott a tüzérségnek, hogy nyissanak tüzet a hídra. Részben ennek az intézkedésnek volt köszönhető, hogy sikerült meghátrálásra késztetni az osztrákokat. Már-már úgy tűnt, a magyarok megnyerik a csatát, amikor az ellenség által viaszosított Mátyás-huszárok meghátrálása – egyéb csapatrészeket is magával ragadva – pánikszerű meneküléssé fajult. Czetz a Szemeria és Dédács közti domboknál két székely szakasszal és a Württemberg-huszárokból alakított kordonnal felfogta a menekülőket. „E rendszabály alkalmazása által félóránál rövidebb idő alatt újra voltak alakítva a zászlóaljok’ – írja Bem erdélyi hadjáratáról szóló munkájában –, és nemsokára helyre volt állítva a csatarend két részben, az út jobb és bal felé, a Mátyás-huszárok a központon, a Württemberg-huszárok a bal, s a bihariak a jobb szárny mögött ismét helyükön voltak. Eközben Bem is igen előnyösen felállította ütegeit, az úton és az útszéli dombokon. A császáriak e szerint rendetlenül szétszórt tömeg helyett egy igen tekintélyes csapatot láttak maguk előtt jó rendben és előnyösen elhelyezve.”⁴ Czetz döntése következtében az ütközet a magyarok győzelmével végződött, az Erdélyért folytatott küzdelem azonban csak azt követően dőlt el, hogy március 11-én sikerült elfoglalni Nagyszebent, az orosz és császári csapatok pedig elhagyták Erdélyt.

Miután Bem áprilisban az erdélyi sereg egy részével a Temesi bánság felszabadítására indult, Czecc lett az Erdélyben maradt csapatok parancsnoka, május 8-án, 27 évesen pedig megkapta a tábornoki rendfokozatot is. Hogy mindez nem volt ingyen, azt az az 1849. február 10-én történt eset is jól érzékelteti, amelyet ő maga mesél el. „Akkor a folytonos harcok miatt már egy teljes hete nem került le rólam az egyenruha – írja. – Halálosan kimerülve az alvinczi pap házába mentem aludni. Még az éjszaka folyamán betört a faluba egy ellenséges

4 Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben. Ford. Komáromi Iván. Pest, 1868, Nyomatott Gyurian és Deutsch Móránál, 100–101. p.

járór, amelyet rövid tűzharc után foglyul ejtettek, én azonban nem ébredtem fel mély álmomból. Reggel aztán barátom, Bethlen Gergely, látva, hogy nem mozdulok, kiszedett az ágyból, rákötött a lovamra, s csak akkor ébredtem fel, mikor csapataimhoz értem.”⁵

A júniusi orosz intervencióval kezdődő nyári hadjáratban egy lovas-balesetben szerzett sérülése miatt már nem vett részt, és a fogságba esést is sikerült elkerülnie. A szabadságharc leverését követően Bécsen keresztül előbb Hamburgba, majd Párizsba ment, és a következő tizenegy évet Európában töltötte, remélve, hogy sikerül újrakezdeni a harcot az osztrákok ellen. Európai utazásai során Sevillában ismerkedett meg Basilia de Rosasszal, egy száműzött argentin politikus unokahúgával, akivel rövid időn belül össze is házasodtak. Végül 1860-ban – mivel egyre inkább belátta, hogy a forradalom ügyét nem lehet feltámasztani – Czetz úgy döntött, hogy családjával együtt felesége szülőföldjére, Argentínába költözik. Új hazájában eleinte térképészeti munkákat vállalt, egy idő után pedig az argentin hadsereg tisztjeként műszaki alakulatot is szervezett. A nevéhez fűződő legemlékezetesebb esemény azonban az argentin katonai akadémia, a Colegio Militar de la Nation megalapításában való részvétel, amelynek négy évig a parancsnoka is volt. 1895-ben majdnem harmincévnyi szolgálat után az argentin hadsereg ezredesként ment nyugdíjba. Bár utolsó éveiben több rendben is tervezte, hogy Magyarországra látogat, erre végül nem került sor: Buenos Airesben hunyt el, 1904. szeptember 6-án.

CZETZ JÁNOS EMLÉKEZETE ÉS A SZÉKELYFÖLD FOLYÓIRAT

Amint korábban említettük, Czetz János születésének 200. évfordulóján a *Székelyföld* folyóirat egy hat tanulmányból álló összeállítással kíván tisztelni az egykori magyar tábornok és argentin ezredes emléke előtt. Az összeállítás első szerzője, Csikány Tamás a székely határőrvidék és Czetz János kapcsolatára fókuszál, felvázolva a honvédtábornok apjának életútját, aki a 11. székely határőr huszárezredben harcolta végig a napóleoni háborúkat. Lázár Balázs tanulmánya ugyancsak a napóleoni háborúk időszakát, ezen belül pedig a rastatti követgyilkosság történetét idézi fel, amelynek elkövetését a tárgyalt korszakban a székely huszárezred embereinek számlájára írták. A har-

madik szerző, Süli Attila írása már az 1848–49-es szabadságharc időszakába vezeti át az olvasót. Süli a szabadságharc egyik legtragikusabb eseménye, Nagyenyed magyar lakóinak lemészárlása kapcsán arra keresi a választ, hogy Czetz, aki csapataival a történetek idején Tordán állomásozott, megakadályozhatta volna-e a tragédiát. Ezt a szöveget követi Balogh Ádám Tibor igen alapos tanulmánya, amelyben a szerző Czetz János új hazájának, Argentínának a történetét tekinti át abban az időszakban, amikor az egykori honvédtábornok a dél-amerikai országban élt és tevékenykedett. Ugyancsak Dél-Amerikához kapcsolódik Ingrid de Jong tanulmánya, mely a pampák és Patagónia őslakosainak társadalmát mutatja be. De Jong főként arra a folyamatra koncentrál, amelyben különféle térképészeti és tervezési munkálatok elvégzése által Czetz is részt vett, és amelynek eredményeként az állam meghódította a bennszülöttek lakóterületét. Az összeállítást Siposné dr. Kecskeméthy Klára szövege zárja, melynek témája Czetz korabeli magyar lapokkal folytatott levelezése, illetve mindazok a kísérletek, amelyek célja az idős katona hazahozatala volt. Ehhez kívánunk minden kedves Olvasónknak kellemes olvasást!

*Czetz Jánost ábrázoló festmény
az argentin katonai akadémián, a Becsület Csarnokában*

Csikány Tamás

CZETZ JÁNOS HATÁRŐR ÖRÖKSÉGE

Czetz János honvédtábornok katonai teljesítménye, szerepvállalása a szabadságharcban és az argentin hadügy fejlesztésében minden bizonnyal családjának határőri állásából, az apai példából, illetve abból a közegből eredeztethető, melyben nevelkedett. A következőkben e háttér néhány kérdését járjuk körbe.

A határőrség szervezése szétválaszthatatlanul összefonódott az 1764. január 7-i madéfalvi vérengzéssel, amelyet méltán tekinthetünk a székely történelem egyik legnagyobb tragédiájának. Akik ismerik e nap, illetve éjszaka eseményeit, okait és következményeit, joggal érezhetik, hogy a határőri rendszer egészen az 1851-es fennállásáig szinte elviselhetetlen terhet, veszteségeket és szenvedést okozott az érintett székely székek lakosságának. Ezzel vitatkozni aligha lehet, és nem is kell. A kép azonban ez esetben is árnyalásra szorul. Az erdélyi határőrvidék az uralkodói akaratnak megfelelően, a Habsburg Birodalom déli határainak biztonságát szolgáló határőrrendszer kiegészítéseként jött létre, felállítására azonban sok szempontból sajátos feltételek mellett került sor. Az 1762-ben indított szervezés eredményeként négy határőr gyalogezredet – két székelyt, két románt – és egy lovasezredet állítottak fel – az utóbbi nevezetesen a székelynek nevezett huszárezred volt. A székelység esetében csak a szabad jogállású lófőket és gyalog férfiakat „írták be” határőrnek. A főembereket, vagyis a primorokat és a jobbágyállású népességet kihagyták a szervezésből, ami tovább mélyítette a szakadékot az egyes társadalmi rétegek között, szinte teljesen megszüntetve az átjárhatóságot. A székely határőrök nem kaptak földet, mint ahogyan ez a határőrvidék más részein történt, hanem saját földjükön és földjükből éltek tovább, amelynek ezentúl nemcsak a család megélhetését kellett biztosítania, hanem a határőr ruházatának, felszerelésének beszerzését és rendben tartását is. Ezért cserébe kezdetben némi adókedvezményben részesültek, amit a napóleoni háborúk alatt adómentességre változtattak. A „székely örökség” ezentúl a katonai érdekeket szolgálta, ugyanis a határőrbirtok elidegenítési tilalma biztosította a családok megélhetését, s így jórészt

mentesítette a kincstárt a határőrvidék fenntartási költségeinek viselése alól. Ugyancsak székely, illetve részben erdélyi sajátossággént jelentkezett, hogy azok a falvak, ahol a határőrök laktak, nem feltétlenül estek a határ közelébe. A szervezés elhúzódása miatt a bizottságok a könnyebb ellenállást keresve járták a székeket, és ahol csak lehetett, összeírták a családokat – azokat is, akik távolabb laktak a „gránictól”.

A határőrök tehát továbbra is gazdák maradtak, de katonai igazgatás alá kerültek, mely párhuzamosan működött a hagyományos székely közigazgatással. A falusi rendtartások mellett most már a századparancsnokok napi parancsai is meghatározták az egyének és a közösségek életét. A határőrök számára kötelező kiképzéseket szerveztek, amelyekre egyénileg és kötelékekben, szakasz-, század-, osztály- vagy zászlóalj-szinten került sor, nagy ritkán pedig ezredkötelékekben is. A fő feladatuk azonban az a háromhavi szolgálat volt, amelyet két év alatt a határon kellett ellátniuk. Ez a kéthetes váltásokban végzett szolgálat olyan teendőkkel járt együtt, mit például az őrszolgálat, a járőrözés, a csempészek feltartóztatása, a járványügyi rendszabályok betartatása, de rájuk hárult minden más tennivaló is, ami ebben az időszakban adódott. Amikor nem voltak kint a határnál, a határőrök akkor is kaphattak katonai feladatokat. Ilyennek minősült például a futárszolgálat, a parancsnoki állomány kiszolgálása, de ugyancsak ide sorolhatjuk az utak, hidak építésével és javításával kapcsolatos teendőket is. A legsúlyosabb terhet azonban az rótták a határőrökre, hogy háború esetén el kellett hagyniuk családjaikat, a bécsi Udvari Haditanács ugyanis bármikor parancsot adhatott a „táborba szállásra”, vagyis arra, hogy messzi vidékekre vonuljanak harcolni a birodalom ellenségeivel.

Az erdélyi határőrvidék megszervezése, még ha nem is nagyon szokás erről megemlékezni, kétségtelenül jelentős fejlődést idézett elő az érintett vidékek életében. Ha úgy tetszik, parancsra, de be lehetett vezetni egy sor egészségügyi, higiéniai, oktatási, közigazgatási, gazdasági és élelmezési rendszabályt, amelyek komoly életminőségbeli előrelépést jelentettek, és jelentős mértékben hozzájárultak a polgárosodás beindulásához, vagy legalábbis közrejátszottak a folyamat felgyorsulásában. A burgonya- és a kukoricatermesztés szorgalmazása, a védőoltások kötelezővé tétele, a házak és környezetük tisztaságának, rendezettségének megkövetelése, a birtokok és az épületek nyilvántartásainak naprakésszé tétele, a rendszeres iskolába járás ellenőrzése,

mind komoly előrelépést eredményezett. Emellett a háborúk alatt a határőrök Krakkótól Párizsig szinte egész Európát bejárták, egyszóval világot láttak és rengeteg tapasztalatot hoztak haza. Ennek is tulajdonítható, hogy egy idő után a katonaállásúak szemlélete, világlátása, szokásvilága még inkább elvált a jobbágy, vagyis a „provincialista” székelyekétől. A családok elkülönültek, nem házasodtak egymás közt, és a templomban sem ültek egy oldalra – de még egy bálba se mentek, ha nem akartak botrányt. Végül arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a határőrezredek 1848-ban nélkülözhetetlen erőforrásnak bizonyultak, és ilyen minőségükben is hozzájárultak a székely ellenállás sikeréhez, ugyanakkor fontos szerepet játszottak a szabadságharc erdélyi haderejének létrehozásában és harcaiban is.

A székely határőr huszárezred emberei – bár többségük valóban Székelyföld területéről származott – nem kizárólag a székelyek közül kerültek ki: az ezredhez 101 település biztosított huszárokat, ezek között pedig a székelyföldieken kívül Alsó-Fehér, Torda és Hunyad vármegyei, valamint Fogaras vidéki román településeket is találunk. Az ezredet századonként állították fel oly módon, hogy minden századhoz több település tartozott. A kezdetben önálló századokat kettesével osztályokba szervezték, az egyes osztályokat pedig az őket vezénylő tisztek rendfokozata szerint ezredesi, alezredesi, első és második őrnagyi osztálynak nevezték (a birodalmi haderő minden könnyűlovas ezredénél ugyanez a rendszer volt érvényben). Az ezred megszervezése után az ezredparancsnokság székhelye Sepsiszentgyörgyre került, és ugyancsak itt volt az ezredesi és az alezredesi osztály székhelye is. A századok székhelye változhatott az idők során, a XIX. század elejére azonban a következő rend alakult ki: az ezredesi osztály első századának központja Gidófalva lett, és a székelyeknek ide kellett felépíteniük a századparancsok házáat is. A századhoz Sepsí- és Orbaiszék falvai tartoztak. A második század huszárai Erdővidék falvaiból, illetve a Fogaras környéki román településekről kerültek ki, a század parancsnoka pedig Nagyajtán, a falu szélén lakott. Az alezredesi osztály első századának központja Szentkatolnán, a második századé Kézdimárkosfalván volt. Az első őrnagyi osztály parancsnoka Csíkdánfalván, a másodiké Gyergyószentmiklóson lakott. A második őrnagyi osztály elhelyezkedése kívül esett Székelyföldön. Az első század székhelye a Torda város közelében lévő Bágyonban volt, a másodiké

Tövisen. Ez utóbbi századokban zömmel románok szolgáltak.¹ (Az említett két századot eredetileg egy román dragonyos ezred szervezésének szándékával állították fel, de miután erről vagy az Udvari Haditanács, vagy az Erdélyi Főhadparancsnokság lemondott, végül a huszárezredhez osztották be őket.)

A huszárezred 1769-ben a 47. sorszámot kapta, majd 1798-ban megnevezését 11. (székely) huszárezredre változtatták, és ezzel besorolták a birodalmi huszárezredek közé. A székely huszárok először 1778-ban, a bajor örökösödési háborúban kerültek alkalmazásra, ezt követően pedig a Horea–Cloșca-féle felkelés leverésekor bizonyíthatták felkészültségüket. II. József császár török elleni háborújában a Kárpátok szorosainál, illetve Moldvában küzdöttek, és ekkor alapozták meg hírnevüket is. A szülőföldjükön és annak közelében harcoló székely vitézek Johann Schulz ezredes parancsnoksága alatt nélkülözhetetlené tették magukat, és szinte minden sikerből kivették részüket. Nemes György alezredes, aki később az ezred parancsnoka is lett, illetve Borra József őrnagy, aki szintén betöltötte ezt a beosztást, éppen ezekben az 1788–90-ben vívott harcokban tűntek ki bátorságukkal. Lajos őrnagy, kinek keresztnévét nem őrizték meg a források, a moldvai csaták hőseként vált ismertté.²

Alig fejeződött be a törökök elleni küzdelem, az ezred hat századát már a Rajna vidékére vezényelték. Újabb, szinte folyamatosan tartó háborús időszak vette kezdetét, mely 1792-től egészen 1815-ig tartott. Ezekben a harcokban már részt vett egy bizonyos Czetz János nevű huszár, a honvédtábornok édesapja is. Az idősebb Czetz, a Fogarasi kerület betleni körzetének egyik kis román falujában, Szeszcsorban³ született 1770-ben. A települést jórészt görögkatolikus románok lakták, de valószínűleg élhettek itt katolikusok is, ugyanis ennek a felekezetnek is volt temploma a faluban. A lakosság egy része a 16. (1. román) határőr gyalogezred 10. századának alárendeltségébe tartozott, 130 fő pedig a székely huszárezred ezredesi osztályának 2. századában szol-

1 Amon, Gustav von Treuenfest: *Geschichte des K. k. 11. Huszaren-Regiments Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Szekler Grenz-Huszaren* [A császári-királyi 11. Alexander v. Württemberg huszárezred története 1762-től 1850-ig. Székely határőr-huszárok]. Wien, 1878, 5–6. p.

2 Wrede, Alphons: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. III. Band* [A császári és királyi hadsereg története. III. kötet]. Wien, 1901, 293–295. p.

3 Sănciori (rom.)

gált.⁴ A görögkatolikus örmény származású családról keveset tudunk, de az bizonyosnak tűnik, hogy „összeírt katonacsalád” volt, amiről egy 1828-ban készült minősítő lap tanúskodik. Ugyanezt támasztja alá az a tény is, hogy egy Serban Czetz nevű székely huszár 1788. június 15-én a Bodza-szoros védelmének esett el. Ennek a Czetznek a lakóhelyeként az ezredtörténetben „Sester” falu szerepel, ami valószínűleg a már említett Szeszcsorral lehet azonos. Mindezek alapján nem kizárt, hogy a forrásokban szereplő huszár Czetz János édesapja (és a későbbi honvédtábornok nagyapja) volt.⁵ Furcsa viszont, hogy a fiú csak 23 éves korában állt katonának, holott a szolgálati idő kezdetét a szabályzat a határőrök esetén 18. életévben határozta meg. Elképzelhető, hogy János vagy Johann második fiúgyermek volt, s mivel csak egynek kellett huszárnak lennie, így az 1793-as háborús évben önként jelentkezhetett, erre azonban nincs bizonyítékunk. Az is lehet, hogy tanulmányai miatt „rukkolt” be később – az a tény, hogy a magyar és német nyelv mellett latinul is jól beszélt, mindenképpen valamiféle iskolázottságra utal. Tény az, hogy Czetz Jánost 1793. március 1-jén mint határőr állású férfiút sorozták be, és bizonyára igen derekasán szolgálhatott, mert egy év és három hónap után altizedes, majd újabb nyolc hónap után már tizedes lett. Több mint két éven át nem változott a rangja, 1797. június 1-től azonban három éven és két hónapon át már mint örmester vitézkedett.

A huszárezred századai 1793-tól négy éven át folyamatosan a Rajna-vidéken állomásoztak, ahol több ütközetben is részt vettek. A huszárok elő- és utóvédfeladatok végrehajtására, illetve portyázásra különösen alkalmasak voltak, mint ahogyan arra is, hogy hirtelen lepjék meg az ellenséget, vagy esetleg más, a váratlanságot előtérbe helyező vállalkozást hajtsanak végre. Számos olyan hely akadt, ahol kitűntek vitézségükkel, de ezek nevei ma már nem sokat mondanak az átlagolvasónak. Tudjuk azonban, hogy 1796. szeptember 3-án, a Würzburg környéki harcokban Czetz lovát ágyúgolyó találta el, aminek következtében a huszártizedes földre esve egy kőbe ütötte fejét. Ez a baleset

4 Treuenfeld, Ignaz Lenk von: *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexicon*. Vierter Band S–Z [Erdély földrajzi, topográfiai, statisztikai, vízrajzi és orográfiai lexikona. Negyedik kötet S–Z]. Wien, 1839, 186. p.

5 Amon 1878, 51. p.

maradandó károsodással járt nála: időváltozáskor többnyire fejfájás kínozza, és szédült is.⁶

A campoformiói béke megkötése után a huszárezred Csehországba vonult, és itt töltötte a következő hónapokat. A nyugodt időszak azonban hamar véget ért, és 1799. január 10-én már Felső-Pfalzba vezényelték a huszárokat.⁷ Amikor elfoglalták a számukra kijelölt helyeket, az ezredesi osztály 1. századának parancsnoka, Ludwig Burkhard kapitány parancsot kapott, hogy szállja meg Rastatt városát, és készítse távozásra az ott időző francia követeket. A Badenben található rastatti erődben már 1797. december 9. óta béketárgyalások folytak Franciaország és a Német-római Birodalom képviselői között, amelyek igen elhúzódtak, és egyre világosabbá vált, hogy a felek nem fognak megegyezni egymással. A tárgyalások alatt ráadásul megalakult a második franciaellenes koalíció is, és az újabb háború kitörése már küszöbön állt. Az osztrák követek – köztük Klemens Metternich gróf – április 13-án hagyták el a várost, és kinyilatkoztatták a tevékenységük felfüggesztését. A francia követek viszont késve, csak többszöri felszólítás után indultak el Rastattból.

Burkhard kapitány április 28-án kapta meg a fentebb említett parancsot, és este hétkor szállta meg a várost és környékét. Ezt követően járőröket küldött ki a vidék ellenőrzésére, ugyanakkor utasította egyik tisztjét, hogy egy trombitás kíséretében keresse fel a francia követeket, akik egyik városbeli kastélyban laktak, és adja át nekik Barbaczy József ezredes ezredparancsnok távozásra felszólító levelét. Bonnier, Roberjot és Jean Derby követek, akik a mainzi választó követségének útlevelével rendelkeztek, családjaikkal és kíséretükkel aznap este kilenc órakor indultak útnak.

A nyolc hintó és szekér éppen csak elhagyta a várost – alig ötszáz lépésnyit haladtak –, amikor a bozótosból egy csapat lovas támadt rájuk. Sötét, esős éjszaka volt, minden kocsinál fáklyák égtek, s előttük az utat is meg kellett világítani. A támadók Jean Derby követet, aki a feleségével és a lányával utazott az első kocsin, a nejével együtt leszállásra kényszerítették, majd két szablyavágást mértek rá. Az ismeretlenek ezt követően kirabolták és az árokba gurították a holtak

6 Kriegersarchiv Wien (KA), Hofkriegsrath (HKR) 1829. G-5-223 Nr. 1459. Kt. 2175. Orvosi felülvizsgálati lap 1829. január 21.

7 Amon 1878, 179. p.

Illustrirte Chronik der Zeit.

9

Der Rastatter Gefandemord. Originalzeichnung von W. Friedrich. (S. 19)

Chronik n. 1889.

2

A rastatti követgyilkosság

vélt testet. A követ azonban nem halt meg, csupán súlyosan megsebesült, s amikor támadói már nem törődtek vele, az erdőbe menekült. Közben a hölgyektől is elszedtek mindent, ami értékes lehetett, velük azonban más baj nem történt. A rablók hasonlóképpen megtámadták a második kocsit is, amelyben egy titkár és a komornyik ült, akiket szintén kiraboltak, de más módon őket sem bántalmazták. Megölték viszont Bonnier-t, aki a harmadik kocsiban utazott, és ugyanerre a sorsra jutott a harmadik követ, Roberjot is. Ez utóbbi kocsiját, mely ötödik volt a sorban, körbevették, a követet pedig felszólították, hogy mutassa fel utazási okmányait. Roberjot állítólag remegve eleget is tett az utasításnak, és egyúttal mondta a nevét is, de ez sem segített rajta: kiráncigálták a kocsijából, és több szablysújtással a földre terítették. Feleségét, aki a követ segélykiáltására ki akart ugrani a kocsiból, a komornyiknak sikerült visszatartania, a férfit azonban addig ütötték és szúrták, míg meg nem halt (az asszony e drámai eseményeket a későbbiekben részletekbe menően elmesélte). A követ megölése után a lovasok az összes kocsit kirabolták, majd ellovagoltak. Az esemény a rastatti követgyilkosság néven vált ismertté, és német, illetve francia területen egyaránt óriási visszhangot váltott ki. A büntett elkövetésével a közelben állomásozó székely huszárokat vádolták meg.

II. Ferenc császár egy 1799. június 6-án keltezett dekrétummal visszautasította azokat a vádakat, melyek a bécsi kabinetnek, illetve a császári család egyik tagjának tulajdonították a támadást, ugyanakkor pedig egy több hónapig elhúzódó vizsgálat vette kezdetét, mely feltehetőleg eredménytelenül zárulhatott, mert egyetlen megállapítása sem jutott napvilágra. Társasági körökben azonban még sokáig találgatták, hogy ki lehetett az ügy mögött. Egyesek tudni vélték, hogy a támadásra azért került sor, mert a bécsi kabinet a francia követek dokumentumaihoz kívánt hozzájutni. Felmerült az is, hogy egy bizonyos Lehrbach gróf, aki benne volt a birodalmi tárgyalóküldöttségben, a székely huszárok parancsnokát bízhatta meg „az arcátlan Bonnier-re néhány pálcaütést elhelyezni”. Állítólag a gróf később sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy utasítását ily módon értelmezték – vagy, ahogy ő fogalmazott, hogy a „*durva*” székelyek ezt az utasítást ilyen hajmeresztó és „*utálatos*” módon túllépték.⁸ Az ezred történetírója ezzel szemben

8 *Illustrierte Chronik der Zeit*, 1882, 19–20. p.

úgy vélekedett, „ennyit biztosan állíthatunk, hogy nem a székely huszárok voltak a gyilkosok”⁹ Az ügyben indult vizsgálat során kihallgatták az ezredparancsnokot, a századparancsnokot és néhány huszárt is, Czetz János őrmester azonban nem volt a gyanúsítottak között.¹⁰

A második koalíciós háború csataterein néhány székely huszárszázadnak ismét volt lehetősége bizonyítani rátermettségét, aztán az 1800-as év újra békét hozott, bár a fegyvernynyugvás ezúttal sem tartott túl sokáig. Czetz János ez év nyarán már ezredadjudtánsként, vagyis segédtiszként szolgált. Az erre vonatkozó parancsból az derül ki, hogy 1800. augusztus 1-től látta el az ezzel a beosztással járó feladatokat.¹¹ Két évvel később, 1802. augusztus 18-tól már alhadnagyként találkozhatunk vele. A tiszti előléptetését minden bizonnyal kiváló felkészültségének és szellemi képességeinek köszönhette. A már említett minősítés szerint „elvégezte a latin iskolákat, beleértve a filozófiát is, jól ismeri a német nyelvet és a számtant, továbbá rendelkezik némi történelmi, földrajzi és mezőgazdasági ismerettel.” Ez a tudás elengedhetetlen volt egy törzsben dolgozó tiszt számára. Emellett udvarias, szerény, de ugyanakkor bátor, döntésképes személyiségnek ismerték, jó lovasként tartották számon, és azt is feljegyezték róla, hogy nem voltak káros szenvedélyei.

A székely határőrezredek a harmadik koalíciós háborúból sem maradhattak ki. Az oroszokkal szövetségben vívott háború döntő csatáját Morvaországban, német nevén Austerlitz várostól jó néhány kilométerre vívták meg. Egy 1827-ben készült haditudósításnak köszönhetően, melyet az 1878-ban megjelent ezredtörténet is majdnem szó szerint idéz, a csatában részt vevő magyar csapatok közül a székely huszárok harcáról tudunk a legtöbbet.¹² Az ezred augusztus elején kapott parancsot, hogy békeelhelyezési helyeiről vonuljon a kijelölt gyülekezési helyekre. Ennek megfelelően az ezredesi és az 1. őrnagyi osztály két-két századának Sepsiszentgyörgyre, az alezredesi osztály

9 Amon 1878, 182. p.

10 A kihallgatási jegyzőkönyveket közli Criste, Oscar: *Beiträge zur Geschichte des Rastatter Gesandten-Mordes* 28. april 1799. Mittheilungen des k. und. k. Kriegs-Archivs XI. Wien, 1899.

11 Amon 1878, 202. p.

12 KA Alte Feldakten. Karton 1351. 1805. Deutschland (Hauptarmee) 1805-13-68. és Amon 1878, 212–240. p.

századainak pedig Tövisre kellett menniük.¹³ Az ezredet augusztus 18-án utasították, hogy készüljön fel az elvonuláshoz Bécs felé. A kötelező szemlék után báró Gabriel Geringer ezredes vezetésével a Sepsiszentgyörgyön álló két osztály Nagyszebenbe vonult, ahol a harmadik is csatlakozott hozzájuk. Szeptember 1-jén innen indultak tovább, s alig egy hónap elteltével, 30-án Pestnél pontonokon átkeltek a Dunán. Innen Bécsen át menetelve október 26-án Amstettenbe érkeztek, ahol parancsot kaptak arra, hogy csatlakozzanak a tartalék hadtestéhez. Ezt követően az ezred részt vett a Bajorország felől visszavonuló császári sereg fedezésében,¹⁴ miközben többször harcba keveredett a franciákkal – így például november 9-én Pottenbrunnál is. A hónap utolsó napjaiban, amikor a szövetséges hadsereg már Austerlitztól keletre állt, Geringer ezredes néhány százarral és kozákkal a híressé vált pratzeni magaslatról igyekezett szemmel tartani a franciákat. Az ezred ekkor – többek között a két székely határőr gyalogezreddel és a 4. (Hessen-Homburg) huszárezreddel – a báró Michael Kienmayer altábornagy vezette elővéd hadosztályhoz tartozott.

A csata előtti napon, december 1-jén a hadosztályhoz tartozó lovasság folyamatosan felderítést végzett, miközben már kisebb harcok is kialakultak a két fél lovasai között. Ebben tevékenyen részt vett a székely huszárok alezredesi osztálya is.¹⁵ Este ideiglenesen osztrák sivalizserek¹⁶ szállták meg a leendő csatatér szélén lévő Tellnitz nevű falut, elűzve a környékről a francia századokat. Erről az esetről értesítették Napóleon császárt is, aki azonnal a helyszínre sietett, szemrevételezés közben azonban elvesztette a lovát, és így kénytelen volt egy darabig gyalogosan közlekedni. Amikor a francia katonák felismerték a császárt, fáklyákat gyújtottak és ünneplésbe kezdtek. A székely huszárok észlelték ezt az eseményt, és mindent pontosan jelentettek a főhadiszállásnak.

Az éjszakai felderítő harcok után reggel hét és nyolc között néhány osztály huszár ismét Tellnitz felé járőrözött és megállapította, hogy a

13 A huszárezred nyolc huszárszázadból állt, melyeket kettesével osztályokba szerveztek. Az ezredesi osztály az 1. és a 2., az alezredesi osztály a 3. és a 4., az 1. őrnagy a 5. és a 6., a 2. őrnagy osztály a 7. és a 8. századból állt.

14 Az osztrák haderő jelentős részét Napóleon császár Ulmnál bekerítette és fegyverletételre kényszerítette.

15 Amon 1878, 230. p

16 könnyűlovasok

falut a franciák újra megszállták, és hogy biztosításként egy kisebb lovas kötelék áll a környéken. Ezután megkezdődött a támadás. A Kienmayer-hadosztály feladata a már többször említett Tellnitz falu elfoglalása volt, melyet néhány óra alatt sikerrel megoldott. A csatát azonban Napóleon lángesze döntötte el. A francia csapatok a szemben álló szövetségeseket mindenhol legyőzték, így a székely huszároknak nem maradt más feladatuk, mint a visszavonulás fedezése. A huszárok Geringer ezredes vezetésével még Tellnitz előtt harcba keveredtek, sőt két század ellentámadásra is vállalkozott, de ez már nem változtatott a helyzeten. Ekkor sebesült meg a huszárezred parancsnoka is, akit három huszár vitt a gyülekezőhelyre. Az orosz gyalogság lassú visszavonulásának fedezése rendkívüli feladatot rótt a lovasságra, és ez csak nagy áldozatok révén volt megoldható.

A sikeres nap végén Napóleon – egyrészt a sötétedés, másrészt a csapatok fáradtsága miatt – nem rendelte el az ellenséges csapatok üldözését. Ezen a napon így is döntő győzelmet aratott a „három császár” csatájában. Az orosz-osztrák seregek 25-27 000 embert vesztettek, a francia veszteségek ennél jóval szerényebbek voltak. A 11. huszárezredből hatan meghaltak, ugyanennyien megsebesültek és tizenketten eltűntek.¹⁷

A Napóleon és Ferenc császár közötti megbeszélésre és a fegyverszünet aláírására néhány nappal később került sor. Az osztrák uralkodó kíséretét a székely huszárok adták, így ők néztek farkasszemet a szintén kíséretként ott lévő francia katonákkal. A megállapodás Ferenc számára olyannyira megalázó volt, hogy állítólag az aláírt szerződést leginkább megsemmisítette volna. Ezt onnan tudjuk, hogy „...*kiszemelték a táborban volt székely huszárokat, kik vitézségükről s elszánt bátorságukról híresek valának; kiszemeltetett közülök tizenkettő, kik úgy titkon nyert utasításaikhoz híven a kedélyesen ügöző francia tiszteket a ligetszerű terepen villámgyorsan s észrevétlenül megkerülték s egy magános háznál váratlanul megtámadták. A meglepettek megkísérlék ugyan a védekezést, azonban rövid ellenállás után egynek kivételével valamennyit levágták s az okmányt szerencsésen visszahozták. A zavarban megmenekült francia tiszt jelentéstétele nagy megütközést és sensációt okozott a győztes táborban, hol a legyőzötteket cselszövésével vádolák; mi több, a hír egyenesen*

17 Amon 1878, 238. p.

a székely huszárokat jelölé meg a cselszövény eszközéül, mert a csodásan megmenekült francia emlékezetében a támadó huszárok öltözete és száma tisztán megmaradt. Megindult tehát a nyomozás, annál inkább, mert az osztrák rész ez eseményt oly színben igyekezett feltüntetni, mintha a támadást a cirkáló huszár csapat saját ösztönéből, vagy zsákmány utáni vágyból követte volna el; nehogy azonban szembesítés folytán a résztvevőkre ráakadjanak, intézkedés történt, hogy a tizenkét huszár a szigorú titoktartásra megeskettessék s azonnal hazájába visszabocsáttassék. Ily módon az ügy nagyobb következtetések nélkül eltusoltatott. A haza eresztett vitézek közt volt a többi közt Egerbegyi Sükösd, Bikfalvi Fejes és Nagybaconi Nagy Ferenc.¹⁸ E történetet azért fogadjuk kétkedve.

Hol járt eközben Czetz, aki ez év október 16-tól már főhadnagyként szolgált? Ő az ezred poggyászoszlopának, „trénjének” volt a parancsnoka. Amikor az ezred a hadjárat kezdetén Alsó-Ausztriába, Amstetten közelébe érkezve megállapodott, Czetz főhadnagyt az ezred fegyverzeti kocsijaival, az egyéb poggyással, a legyengült lovakkal és a ló nélküli emberekkel St. Pölten mögé küldték vissza. Ezt követően az ezred a szövetséges csapatokkal együtt visszavonult Morvaországba, Czetz pedig november 14-én Lundenburgba¹⁹ vezette vissza kocsioszlopát, közel a magyar határhoz. Amikor a franciák elérték Brünnt, a huszárezred készleteit szállító oszlop Trencsén vármegyébe vonult vissza, innen igyekezett ellátni az ezredet. Az összegyűjthető élelmiszer és ellátmány hiánya miatt a szállítószekereknek azonban folyamatosan vándorolniuk kellett, hogy készleteket szerezzenek, illetve hogy azokat eljuttassák az ezredhez. Czetzék közben Trencsénből Árvába, majd lengyel területekre vonultak. Innen a csata után Sziléziába, majd Csehországba rendelték a szekérkaravánt, útközben pedig össze kellett gyűjtenie minden megfogható embert, kóborló különítményt. Czetz és csapata december második felében érkezett Neutitscheinbe²⁰, ahol a főhadnagy az Olmützből érkező orosz csapatokat és szállítmányokat irányította, ezek menetét támogatta. A csapat február 9-ig maradt itt. Ezen a napon Czetz és különítménye végre megkapta a parancsot, hogy csatlakozzon az ezredéhez. A székely huszárezred századai és ellátói

18 Lehoczky Tivadar: Székely huszárok s az austerlitz békeokmánya. *Hazánk. Történelmi Közlöny*, 1889. 5. sz. 376. p.

19 Břeclav

20 Nový Jičín

– tehát mindenki, aki túlélte a háborút – április 16-án érkezett vissza Sepsiszentgyörgyre.²¹

A későbbiek folyamán az ezred részt vett az 1809-es, majd az 1813–14-es háborúban is. Közben Czetz 1809 februárjában másodkapitányi kinevezést kapott a 2. őrnagyi osztály 1. századához, majd 1814-ben első kapitánnyá léptették elő. Ekkor már az ezredesi osztály első századát vezette. A háborúból visszatérve el is foglalhatta a gidófalvi századparancsnoki házat.

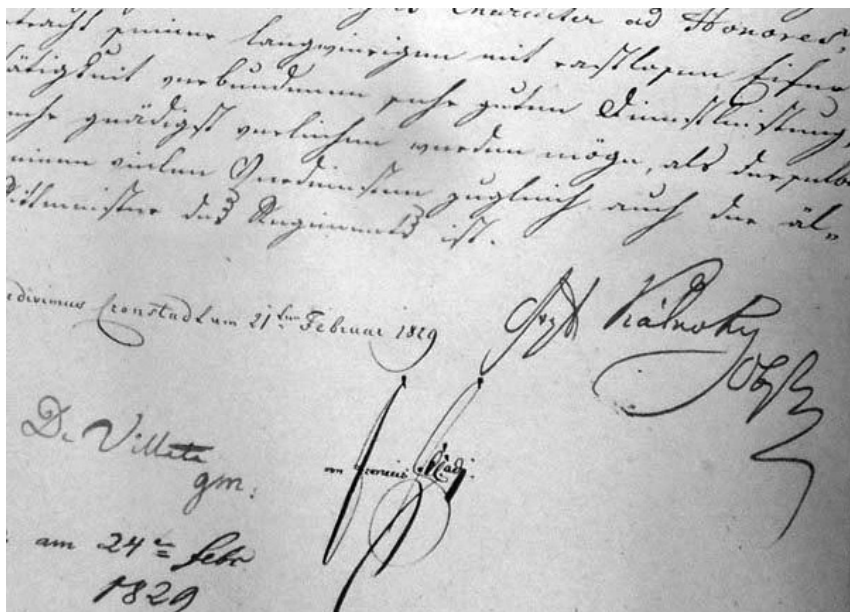
Czetz kapitány számára ezt követően az egyáltalán nem nyugalmas békeidőszak következett. A század kiterjedt területén a katonai rend fenntartása, a mindennapi élet irányítása, a vegyes lakosságú települések viszályainak, pereinek intézése, s mindenekelőtt a szolgálatok és a kiképzés megszervezése számtalan megoldani való gondot jelentett. Közben még egy baleset is érte, mely a már említett orvosi jelentésbe Dr. Madáts Dániel ezredorvosnak köszönhetően a következőképpen került be: *„Fájdalom a bal vállízületben, amely az időjárás változásakor is jelentkezik, 1826-ban a lovasiskolában egy lóval való esés következtében szerzett zúzódás miatt, amely olyan súlyos volt, hogy hat hétig kezelték, amíg teljesen meg nem gyógyult.”* Mindeközben a kapitány feleségével öt gyermeket is felnevelt.

Czetz János nyugdíjazását Kálnoky János ezredes ezredparancsnok kérvényezte 1829-ben a nagyszebeni erdélyi főhadparancsnoknál. A kérvény elkészítése előtt az ezredorvoson kívül véleményt mondtak tisztársukról az ezred vezető tisztjei, s még előző év októberében elkészült róla egy minősítési lap is. Ez utóbbiban már megfogalmazódott az, hogy korára való tekintettel romlott az ítélőképessége, s már önálló döntésekre kevésbé alkalmas. Azt azonban az ezred alezredese és őrnagyai is egyértelműen javasolták, hogy nyugdíjba vonuláskor kapja meg a tiszteletbeli őrnagyi rangot. Ezt hosszú szolgálatával, a hadjáratokban mutatott teljesítményével, áldozatkész szolgálatával mindenképpen kiérdemelte. Ezt az ezredparancsnok elfogadta és február 21-én e szerint fogalmazta meg levelét, amit így fejezett be: *„Kérem, hogy a kért tiszteletbeli címet ítélje oda, tekintettel hosszú és igen jó szolgálatára, amely fáradhatatlan buzgalommal és aktivitással párosult,*

21 Amon 1878, 241–242. p.

annál is inkább, mivel számos érdeme mellett ő az ezred legidősebb kapitánya is.”

Czetz őrnagy hivatalosan 1829. április 16-án kapta meg a végkielégítését és lett nyugdíjas. A megérdemelt pihenés azonban nem tartott sokáig, ugyanis 1832. március 19-én Gidófalván elhunyt.²² Az őrnagy János nevű fia tízévesen vesztette el édesapját, de úgy tűnik, zsenge kora ellenére is úgy érezte: apja öröksége őt is kötelezi.

Kálnoky ezredes levelének részlete (Kriegsarchiv)

22 KA Pensionsbuch. Majore III. kötet. 53. p.

Lázár Balázs

A RASTATTI KÖVETGYILKOSSÁG – AVAGY A SZÉKELY HUSZÁROK ÉS EGY VILÁGBOTRÁNY TÖRTÉNETE

BEVEZETÉS

1799. április 28-ának estjén a badeni Rastatt városka kapuján nyolc szekér gördült ki és indult el a Rajna irányába, a Franciaország felé vezető országúton. Az első kocsiban a Francia Köztársaság diplomatája, Jean Debry utazott feleségével, valamint két leányával. Az idő szörnyű volt, tomboló szél kíséretében szakadt a havaseső, és a vihar pillanatok alatt elfújta az egyetlen fáklyát, amely halványan megvilágította az utat. Mindössze néhány percnyire a városkaputól egy csapat sötét alak – több lovas és néhány gyalogos – állította meg a menetet, akik maguk közt németül és franciául beszéltek.

– *Est ce que tu es Jean Debry?* – kérdezte egyikük a franciától, aki előzőeken nyújtotta felé útipasszusát. Az igenlő válasza a sötét alak elvette és szétépte a papírokat, mire társai megragadták Debryt és családját, és erőszakkal kirángatták őket a kocsiból. A férfira azonnal kardcsapások záporoztak, amelyek nyomán vérezve és látszólag élettelenül a földre rogyott, majd – miközben a támadók figyelme elfordult tőle –, az árokba kúszott. Követtársát, a harmadik kocsiban utazó Bonnier-t azonosítása után szintén összekaszabolták, akárcsak a másik francia küldöttet, Roberjot-t. Őt a támadók az ötödik kocsiban találták meg és miután rátörték az üvegezett ajtót, a földre lökték, aztán várandós felesége előtt összesabdalták, hiába könyörgött az asszony férje életéért. Sikerült elmenekülnie viszont a követek titkáranak, Rosenstielnek, aki időben leugrott az öt szállító kocsiról, és előbb a sötét erdőben keresett menedéket, majd visszatért a városba.

A támadók villámgyorsan, a legnagyobb sietséggel átkutatták a kocsikat, elvitték az iratokat, és kifosztották, bántalmazták az összes kísérőt – inasokat és családtagokat egyaránt –, bár a követeken kívül senkit sem ért komoly bántódás. Bonnier és Roberjot viszont a

helyszínen életét vesztette, a sebesült Debry pedig csak amiatt élte túl a támadást, mivel a titokzatos útonállók halottnak hitték.¹

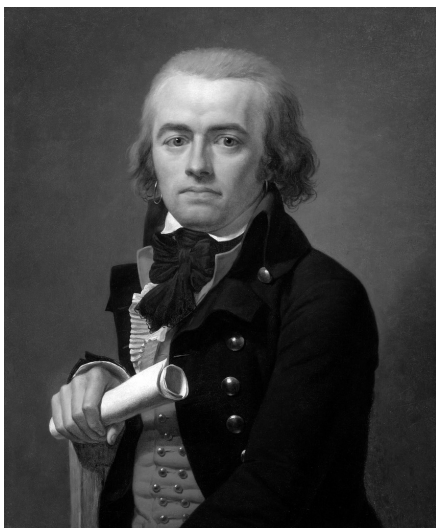
Ki vagy kik állhattak e brutális támadás hátterében, amely durván felrúgta a diplomatákkal vagy egyszerűen a civilekkel való bánásmód évezredes hagyományait? Vajon csak a fosztogatási vágy lángolt fel a támadókban, vagy hidegfejű merényletről beszélhetünk?

Bár a forradalmi ideológia, a terror alkalmazása és a királygyilkosság miatt a forradalmi Franciaországot uraló rezsimet

Európa konzervatív hatalmai gyakran nem tekintették legitim hadviselő félnek és tárgyalópartnernek, az egymás közötti érintkezés rendszerint a 18. századi *ancien régime* diplomáciájának kiforrott keretei között és játékszabályai szerint zajlott. Debry, Roberjot és Bonnier rastatti tartózkodása azonban több kérdést is felvet. Mit kerestek a francia követek ebben a harctérhez közeli városban akkor, amikor a köztársaság és Ausztria között az itáliai fronton és Svábföldön már majdnem egy hónapja dörögtek a fegyverek?

A RASTATTI KONGRESSZUS

A tanácskozás az első koalíciós háborút Ausztria és a Francia Köztársaság között lezáró campoformiói béke megkötése után, 1797

Jean Debry arképe
(Jean Louis Laneuville festménye)

1 Az eseményekről született beszámolókat, a túlélők és a szemtanúk tanúvallomásait összegezi: Oscar Criste: Beiträge zur Geschichte des Rastatter Gesandten-Mordes 1799 [Adalékok az 1799-es rastatti követgyilkosság történetéhez]. *Mittheilungen des k.u.k. Kriegs-Archivs* 11. (1899) 76–153. p. Az efféle véres, sokszerű történések velejárójaként és a látási viszonyok miatt a támadók számát, az általuk beszélt nyelveket és az események sorrendjét illetően a vallomások között óriási különbségek vannak. Debry például nem kevesebb mint hatvan székely huszárt számolt össze, holott ennyien egyszerűen nem is fértek volna hozzá a szekerekhez. Az ő vallomásai képezték a korabeli sajtóban megjelent beszámolók alapját.

novemberében ült össze, mivel az említett szerződés számos kérdést hagyott nyitva az ekkor még létező, de már végórát élő Német-római Birodalom területeit illetően. A résztvevők egészen pontosan azoknak a Rajna jobb partját uraló egyházi és világi fejedelmeknek a kárpótlásával voltak elfoglalva, akik éppen a francia annexió miatt veszítették el korábbi területeiket. Ferenc császár a realitásokat figyelembe véve kénytelen volt meghívni a tanácskozásra a franciákat is, akiket az első néhány hét folyamán nem más, mint maga Bonaparte tábornok képviselt, de a korzikainak hamar elege lett a diplomáciai „fecsegésből”. Roberjot, majd Debry² az ő helyét vette át a francia delegáció élén. A kongresszus majdnem másfél éven át ülésezett anélkül, hogy bármiféle eredményt elértek volna. A franciák makacssága és túlzott követeléselei lehetetlenné tették bármiféle megállapodást. Campoformio azonban végül inkább fegyverszünetnek bizonyult, mint békének. 1799. március 6-án a francia csapatok Svájcban és német területeken mindenféle hadüzenet nélkül támadásba lendültek, a meddő tanácskozás pedig ezzel de facto véget ért. A legfontosabb császári delegátus,³ Ludwig Conrad Lehrbach gróf 1799. március 10-én elutazott a városból, mivel úgy vélte, hogy Baden immáron hadszíntérnek számít, emiatt pedig alkalmatlan az ülésezésre. Debryék azonban utasítást kaptak Párizsból, hogy addig maradjanak Rastattban, amíg csak lehet. Nehezen elképzelhető, hogy fordított esetben a franciák megtűrték volna osztrák diplomaták jelenlétét az általuk megszállt területeken. Ráadásul a konferencia a március 22-i üléssel tulajdonképpen lezárult, és a diplomaták kezdtek hazaszállingózni.

A március 25-i stockachi francia vereség után a térségben megjelentek az osztrák csapatok. Az előőrsi feladatokat ellátó székely huszárok és parancsnokuk, az esztergomi illetőségű Barbaczy József⁴ ezredes többször figyelmeztette a franciákat és a kongresszus résztvevőit, hogy

2 Criste: i. m. 4. p.

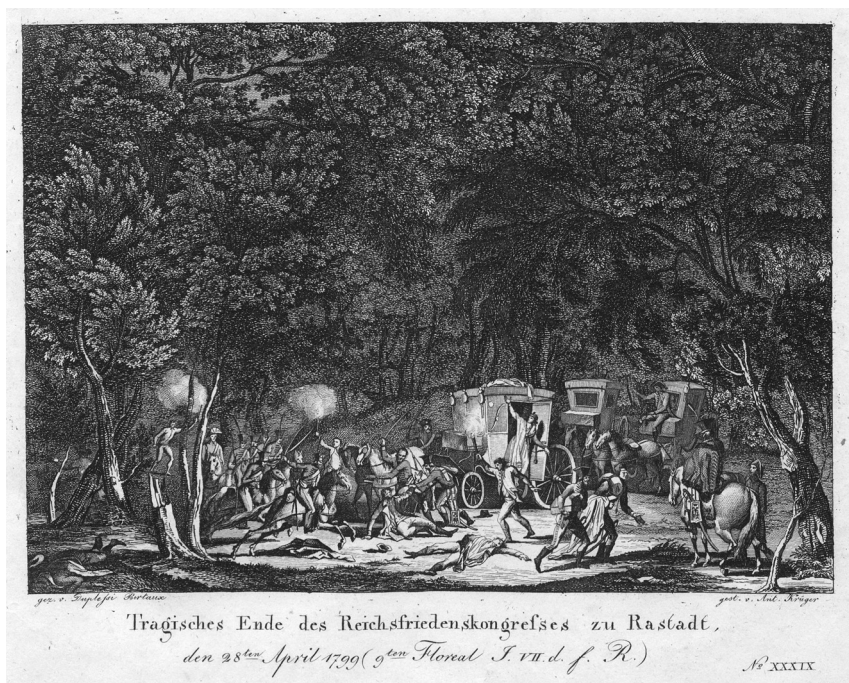
3 Ferenc személyét voltaképpen három személy képviselte: császári minőségében a későbbi híres kancellár atyja, Franz Georg Metternich gróf, cseh és magyar királyként Ludwig Cobenzl gróf és az osztrák birodalmi körzet képviselőjeként Lehrbach.

4 Réfi Attila: *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara. (1792–1815)*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – MTA. 303. p. Érdekes, hogy a kihallgatási jegyzőkönyvében Barbaczy debreceninek vallotta magát. Criste: i. m. 234. p.

a császári hadvezetés nem tekinti Rastattot és a Badeni Ögrófságot semleges területnek, de azt is kinyilvánította, hogy a diplomata személyes sérthetetlenségét magától értetődőnek tartja. A császári-királyi őrzőjáratok elvágták a francia követek kommunikációs csatornáit Párizs felé, és április 19-én használhatatlanná tették a plittersdorfi kompot. Április 25-én a francia követek levelezését vivő futárt egy Nagy Mózes káplár vezetése alatt álló huszárjárőr letartóztatta, az iratokat elkobozta, majd a hadsereg-főparancsnoksághoz továbbította.⁵ Ugyanezen a napon a németországi cs. kir. hadsereg főparancsnokától Barbaczy azt az utasítást kapta, hogy szállja meg Rastattot, majd gondoskodjon arról, hogy a francia követek 24 órán belül hagyják el a várost. Egy század székely huszár⁶ Ludwig Burkhard kapitány vezetésével a gyilkosságok estéjén be is vonult a településre. Mindeközben már a francia követek is indulásra készen álltak, de a német birodalmi diplomata azt tanácsolták nekik, hogy addig ne hagyják el a várost, amíg nem rendelkeznek Barbaczy részéről menlevéllel, amelynek szükségessége a francia futárt ért inzultus kapcsán merült fel. Április 28-án este végül a követeket hivatalosan is értesítették, hogy 24 órán belül távozniuk kell. Ennek Debry utasítására rögtön eleget is tettek volna, de az örök, akik parancsba kapták, hogy senkit se engedjenek ki, először nem engedték át szekereiket a kapun. A másodszori próbálkozás során a többi diplomata közbenjárásának köszönhetően sikerült elosztatni a félreértést, de a rosszat sejtő franciák immáron katonai kíséretet követeltek. Kérésük süket fülekre talált. Debry, Roberjot és Bonnier végül még aznap este útnak indultak egy titkár, családjaik és inasok társaságában, jöllehet Barbaczy ultimátuma értelmében elég lett volna csak reggel elutazniuk. A követek helyzetét nemcsak a késői indulás nehezítette meg: az időjárás is rendkívül kedvezőtlen volt.

5 Amon von Treuenfest, Gustav (Ritter): *Geschichte des K. k. 11. Huszaren-regimentes Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Székler Grenz-huszaren* [A császári-királyi 11. Alexander v. Württemberg huszárezred története 1762-től 1850-ig. Székely határőr huszárok]. Wien, 1878, Verlag des regiments, 181–182. p.

6 A regiment ezredesi osztályának 1. svadronjáról van szó, amelynek legénysége háromszéki székelyekből állt.

A rastatti követgyilkosság egy másik ábrázolása
(Csikány Tamás tulajdona)

A MERÉNYLET UTÁN

A szemtanúk szerint a mérszárlás híre a városban aznap este bevonult császári erők parancsnokát, Burkhard kapitányt is rendkívül megdöbentette. Csak a diplomaták hosszas unszolására volt hajlandó egy őrmester vezetésével hat huszárt a helyszínre küldeni egy badeni tisztt, Harrant őrnagy társaságában. Az őrnagy a kongresszus helyszínének biztonságaért felelt. A tethelyre érkező kicsiny különítmény elé hamarosan a következő látvány tárult: a kocsik körül egy szakasznyi székely huszár – fáklyákkal a kezükben – igyekezett a kocsikkal a várostól minél messzebb kerülni. A félelemtől kábult franciák járművük belsejében húzták meg magukat. Harrant őrnagy csak nagy nehézségek árán győzte meg a székelyeket, akik között nem tudott tisztet felfedezni, hogy magukkal ne vigyék a zsákmánynak tekintett kocsikat. Végül

sikerült mindenkit visszavinni a városba. A lemészárolt francia követek családtagjait és embereit a porosz küldött házában szállásolták el. Másnap Bonnier és Roberjot holttestét ünnepélyes körülmények közepette el is temették a kongresszus résztvevőinek jelenlétében, a császári-királyi huszárok(!) dízsorfala között. A halottnak hitt Debry először egy árokban húzta meg magát, majd sebesülten bujkált a város környéki erdőkben. Végül másnap reggel sikerült bejutnia Rastattba, ahol a porosz követ házában lelt menedékre. Életét elmondása szerint a korszak divatos ruhadarabjai – felöltője, mellénye és jókora kalapja – mentették meg.⁷

A rastatti követgyilkosságot, amint az több helyen olvasható, semmiképpen sem lehet a második koalíciós háború kiváltó okának tartani, hiszen egy hónappal az események előtt már mind Itáliában, mind a Rajna mentén megindultak a hadműveletek, amelyek később mindkét hadszíntéren a szövetséges osztrák–orosz fegyverek sikereit hozták.

PROPAGANDA, ELLENPROPAGANDA ÉS TEÓRIÁK

Debry és társai nyilvánvalóan hírszerzői feladatokat is elláttak. Levelezésük a semleges hatalmakkal – elsősorban Poroszországgal és a császár vonakodó német birodalmi szövetségeseivel – valószínűleg rendkívüli módon érdekelte az osztrák politikai és katonai vezetést, elsősorban a külügyek irányítóját, az egyébként meglehetősen gátlástalan figurának ismert Thugut kancellárt. Az iratok megszerzésének azonban nem okvetlenül kellett volna gyilkossággal járnia, különösen hogy a történetek Európa-szerte közfelháborodást keltettek Bécs ellen. Thugut maga is korrekt vizsgálatot követelt az érintett katonák ügyében. A franciák mellett leghevesebben Poroszország tiltakozott a követgyilkosság miatt, ugyanakkor Friedrich von Genz báró egy nagyhatású röpiratban igyekezett tisztázni Bécs szerepét. Genz kiállásának önzetlenségét azonban némiképpen megkérdőjelezi az a tény, hogy hamarosan nem csekély fizetéssel Ferenc császár szolgálatába állt.⁸

A rastatti követgyilkosság tetteseinek kilétéről az 1860-as években lángolt fel újra a vita. Addig valószínűleg mindenki tényként kezelte,

⁷ Criste: i. m. 112.

⁸ Karl Roider Jr.: *Baron Thugut and Austria's Response to the French Revolution* [Thugut báró és Ausztria válasza a francia forradalomra]. Princeton, 1987, Princeton University Press, 305. p.

hogy azt császári-királyi katonák követték el. Az 1822-ben Rastattba látogató báró Wesselényi Miklós feljegyezte, hogy a helyiek egybehangzó véleménye szerint a székelyek követték el a gyilkosságokat, és hogy tudomásuk szerint egy huszár a merénylet után el akarta adni az egyik meggyilkolt követ zsebóját a városban. „Rastadtban újra kelle kocsinakat igazíttatnunk s ezalatt sok mindent beszéltettem el magamnak a követek híres történetéről. (...) A franciák még ott maradtak, mert szerették volna a német királyságokat Ausztriától különválasztani. E tervet több kisebb német állam készséggel támogatta. A francia követek április 28-án hagyták el Rastadtot és a városon kívül osztrák katonáktól megtámadva kettő, Roberjot és Bonnier halva maradtak ott. Egyik, Debry nevű súlyosan megsebesült. Ez az incidens szolgáltatott okot a további háborúra.” – írja Wesselényi útinaplójában.⁹

„Az akkori időben már itt élő, jól értesült egyének nem kételkednek abban, hogy Austria parancsára történt a dolog. Azt beszélik, hogy Bonnier-nek sejtelve volt a veszedelemről és semmi áron sem akart utazni s csak a többiek rábeszélésére indult el velük. A város kapujánál feltartóztatták őket és mindenféle ürügyek alatt estig ott tarták. Alig néhány száz ölnyre a várostól 60 székely huszár támadt rájuk. Bonnier elsőnek esett el, Chambertin számtalan szurott sebtől vérezve elmenekült. Egy strázsamester a tettesek közül még Rastadtban eladásra kínálta az egyik halott zsebóját! Az ezred parancsnokát Burchardt-nak hívták, az escadron kapitányát Barabásinak [sic!]. Austria részéről Metternich volt Rastadtban.”

Felbukkant azonban egy másik teória is, amely ugyanakkor magyarázatot adna a követek elleni támadás brutalitására. Ennek az elképzelésnek fő szószólója Karl Mendelssohn Bartholdy német történész volt.¹⁰ A császári-királyi hadseregben ebben az időszakban szép számmal szolgáltak francia emigráns arisztokrata tisztek és katonák, akár egyéenként, de kötelékben is. Ezek nagyrészt az egykori francia királyi hadsereg Bercsényi és Saxe huszárezredeinek soraiból kerültek ki, és a cs. kir. 13. dragonyosezredbe integrálták őket. Az egyik emigráns huszárezred, a Bercsényi ráadásul a székelyekhez hasonlóan

9 Báró Wesselényi Miklós útinaplója 1821–1822. Cluj-Kolozsvár, 1925. <https://mek.oszk.hu/09200/09257/09257.pdf> (letöltés ideje: 2022. április 6.)

10 Karl Mendelssohn Bartholdy: *Der Rastatter Gesandtenmord* [A rastatti követgyilkosság]. Karlsruhe, 1869.

szintén kék mentét és dolmányt viselt. Az egykori francia huszárok ekkor Rastatthoz igen közel, Pforzheim, Durlach és Ettlingen térségében portyáztak.¹¹ A Rajna menti német területeken ugyanakkor számos, ellenforradalmi terveket szövögető emigráns arisztokrata telepedett le, akiket a konferencia alatt biztonsági okokból kiutasítottak Rastattból. Debry és Bonnier konventtagokként hat évvel korábban a király halálára szavaztak, az emigránsok szemében tehát *regicide*-nek, királygyilkosnak számítottak, amely számukra azt jelentette, hogy méltatlanná váltak az „ember” megnevezésre... Ezeket az elképzeléseket azonban a spekuláción kívül semmiféle tény vagy bizonyíték nem támasztja alá.

Az egyébként kiváló harcértékű székely határőr huszárezred és egyben az egész császári-királyi hadsereg becsületét helyreállítandó az esemény centenáriuma látott napvilágot Oscar Criste százados alapos műve, aki immáron betekintést nyerhetett a Bécsi Hadilevéltár zárolt aktáiba is.¹² Barbaczy és Burkhard tanúvallomásai azonban meglehetősen soványka eredményeket hoztak. Criste viszont górcső alá vette Debry és a támadást elszenvedő franciák és a badeni kocsisok vallomásait is, amelyekben számos ellentmondást talált. Összegzése szerint a merénylők létszáma mindössze 6-8 főből állott, és csak egyetlen lovas volt közöttük. Franciául és németül beszéltek egymással, míg a székely huszárok közvitézei csak magyarul vagy oláhul tudtak. A helyszín kiválasztása és a merénylet végrehajtása sem vallott tapasztalt katonákra, és Debry csodás megmenekülése is gyanakvásra adhat okot, hiszen két követőjét a nehéz lovassági szabályák szinte miszlikekbe vágták, míg rajta épphogy csak karcolások voltak. Criste magyarázattal szolgált arra is, hogy a székelyek hogyan kerültek a tett színhelyére a merénylet után, amikor magukkal kívánták vinni a szekereket: azzal érvelt, hogy egy olyan huszárjáróról lehetett szó, amely Barbaczy ezredeshez akarta elvinni a kocsikat (az ezredes ugyanis egy Rastatt melletti faluban ütötte fel főhadiszállását).¹³

Minden meggyőző fejtegetése ellenére azonban Criste sem tudott senkit konkrétan, bizonyítékokkal alátámasztva megnevezni potenciá-

11 Criste 1899, 47. p.

12 A munka franciául is megjelent: Oscar Criste. *Rastatt: L'Assassinat des ministres français*. Paris, 1900, Librairie Militaire R. Chapelot.

13 Criste *passim*.

lis elkövetőként vagy felbujtóként. A *Cui prodest* kérdésében azonban egyértelműen állást foglalt. Az éppen súlyos katonai kudarccokat elszenvedő Franciaország politikai vezetésének égető szüksége volt egy, a közvéleményt felrázó és nagy propagandaértékkel bíró eseményre. A konvent az ezt követő hónapokban valóban maximálisan kiaknázta a gyilkosságot követő felháborodást, de az aktuális külpolitikai érdekeknek megfelelően Angliát sejtette a merénylet mögött.

Ha Christének van igaza, akkor Debryék minden idők egyik leggátálatalanabb politikai gyilkosságát rendezték meg Rastattban. Figyelemreméltó az osztrák szerző azon észrevétele is, hogy sem a francia, sem a semleges badeni, sem valamely más birodalmi hatóság soha nem vizsgálódott érdemben a követgyilkosságok ügyében. Debryék szavait mindenki készpénznek vette.

Számos további vad spekuláció is napvilágot látott a rastatti követgyilkosság hátteréről. Egy Bencze László¹⁴ tollából megjelent könyv Metternich¹⁵ szerepét boncolgatta az eseményekben, aki teljhatalmú megbízottként a császárt képviselte a kongresszuson. A szerző szerint Metternich gyűlölte a tárgyalások során arrogánsan viselkedő, erőszakos és bárdolatlan francia követeket, akik számára a forradalom pusztító szellemét képviselték. Ellenérzéseinek elutazása estéjén¹⁶ keserű szavakkal hangot is adott, ráadásul panaszait császári tiszteknek mondta el, akik Metternich verbális kirohanását hamarosan átültették a gyakorlatba, és bosszút álltak a francia követeken. Bencze feltevését sajnos semmiféle hivatkozás vagy tény nem erősíti meg, de amúgy sem tűnik túlzottan életszerű forgatókönyvnek, hiszen a székekelyek tisztjei fizikailag nehezen találkozhattak volna a rastatti osztrák diplomatákkal.

Ugyanakkor a jeles német történész, Hermann Hüffer szerint az igazság valahol ebben az irányban keresendő. Bár Hüffer szerint a „profi” osztrák diplomaták nem reagáltak a sorozatos francia provokációkra a rastatti konferencia alatt, a katonai vezetésből haragot váltott ki Debryék magatartása. Károly főherceg tábornoki főnöke, Heinrich

14 Bencze László: *Napóleon bécsi hadjárata 1809*. Budapest, 2009, Hadtörténelmi Levéltár, 48. p.

15 Bencze, ahogy valószínűleg Wesselényi is, összekeverte a híres kancellárt atyjával, de az utóbbi játszott szerepet a rastatti kongresszuson.

16 A császári követek valójában már nem voltak a városban, amikor oda a székekelyek bevonultak.

Schmidt altábornagy egy magánlevelében hangot adott azon vágyának, hogy a szemtelen francia követek iratait jó lenne megszerezni, és talán azt is felvetette, hogy meg is kéne leckéztetni az arcátlan forradalmárokat. Balszerencséjére a levél címzettje, a buzgó Mayer von Helldensfeld alezredes, a Fekete-erdőben állomásozó császári seregtest (Kospoth-hadtest) tábornoki főnöke parancsnak vette ezeket az óhajokat, és vagy Barbaczyt, vagy közvetlenül Burkhard kapitányt utasította a támadás végrehajtására. A székelyek tehát parancsra cselekedtek, csak lehet, hogy kicsit „túlteljesítették” az utasítást. Hüffer azonban azt is világossá teszi, hogy nem „a puszta fiainak” barbárságáról volt szó. „A gyilkos terv forrásaként legkevésbé a székelyeket lehet megnevezni. Rastattban való megjelenésük senkiben sem keltett félelmet. A környező falvakban, ahol be voltak szállásolva, annyira mintaszerűen viselkedtek, hogy a legcsekélyebb panasz sem volt rájuk. De őket alaposan feltűzelték azzal, hogy elhitették velük azt, hogy a franciák, pontosabban Bonnier az akadálya a békének és miattuk kell hat éve hadakozniuk és távol lenniük erdélyi hazájuktól, feleségüktől és gyerekeiktől.”¹⁷

AZ ESET KÖVETKEZMÉNYEI A SZÉKELY HUSZÁROKRA

Maga Barbaczy ezredes már a gyilkosságok másnapján megígérte a tettesek megbüntetését. A székely huszárok parancsnokát felfüggesztették beosztásából, a főhadiszállásra rendelték. Az ügyről a Károly főherceg által létrehozott katonai bizottság előtt kellett számot adnia, melyet Villingenben hívtak össze, gróf Sporck altábornagy elnöklete alatt. A bizottság május 30-ig ülésezett. Barbaczyn és Burkhardon kívül a villingeni vizsgálatban Konczák István őrmestert, illetve Nagy Mózes káplárt és 30 közhuszárt, a tragikus éjszakán Rastatt körül cirkáló őrzáratok tagjait hallgatták ki. Természetesen mindenki azt vallotta, hogy utólag értek a rajtaütés helyszínére. A vizsgálat során felvett két jegyzőkönyv azonban hitelesítés, hadbírói aláírás nélkül maradt fent a Bécsi Hadilevéltárban.¹⁸ Fél évvel később, 1799 októberében napvilágot látott egy szűkszavú közlemény a vizsgálat lezárulásáról. A kihallgatások jegyzőkönyveit egy évszázadig nem tárták a nyilvánosság elé.

17 Hermann Hüffer: *Der Krieg des Jahres 1799 und die zweite Koalition* [Az 1799-es háború és a második koalíció]. I. Gotha, 1904, Friedrich Andreas Perthes, 86. p.

18 A vallomásokat közli: Criste: i. m. 233–366. p.

Barbaczy visszatért a székely huszárezred élére, de már 1801 májusában nyugdíjba küldték címzetes vezérőrnagyi rangban. Burkhard kapitányt szintén gyanús gyorsasággal nyugdíjazták. Az eset azonban a háborús események árnyékában meglehetősen gyorsan feledésbe merült. Az európai hírlapok hamarosan az osztrák–orosz szövetségesek itáliai sikereiről, illetve Bonaparte tábornok egyiptomi kalandjairól cikkeztek.

A gyilkosság nyilvánvaló módon igen rossz színben tüntette fel a császári–királyi hadsereget. A francia propaganda mellett a porosz és német újságok is a székelyeket gyanúsították a bűntettel. Károly főherceg 1799. május 2-án egy sajnálkozó levélben kereste meg a vele szembenálló francia csapatok parancsnokát, André Masséna tábornokot, és szigorú vizsgálatot ígért az ügyben. A levelet Masséna válasz nélkül hagyta, viszont saját csapatai körében „izgató” tartalmú felhívást tett közé Bécs barbár tettét illetően, és állítólag azt is elrendelte, hogy katonái székely huszárnak semmilyen körülmények között se adjanak kegyelmet. Jean-Andoche Junot tábornok neje, Laure Junot, Abrantès hercegnője visszaemlékezésében nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a székelyeket a háború során valamikor a franciák bekerítették, és amikor a huszárok „pardonért” folyamodtak, az egész regimentet kardélre hányták.¹⁹ A katonai források természetesen nem támasztják alá a *Duchess* színes pletykáit. Az 1799. évi németországi harcokból a székely huszárok igencsak kivették részüket, és közülük számosan fogságba is kerültek, de inkább ők ejtettek számos ellenséges foglyot. Az ezredtörténet sem tud ellenük elkövetett francia atrocitásokról.²⁰

A 11. székely huszárezred ezredtörténete kereken elutasítja a vádat a gyilkosságot illetően, sőt a szerző, Amon von Treuenfest lovag 1873-ban megjelent művében kijelenti, hogy 30 évvel a könyv megjelenése előtt, tehát 1843 környéken alkalma volt az események még élő tanúival beszélgetni „és akkor a tudását az ügyről, ami az ezredet érinti, a nyilvánossággal megosztani.”²¹

A székely határőrség krónikásának, Teleki Domokosnak is állást kellett foglalni a követgyilkosságot illetően. Teleki óvatosan fogalmazva

19 Szógyi: i. m. 18. p.

20 Amon: i. m. 183–190. p.

21 Amon: i. m. 182. p. E sorok írója nem tudta fellelni, hogy Amon von Treuenfest lovag milyen formában és hol publikálta értesüléseit.

elismeri, hogy nagy valószínűséggel a székelyek követték el a gyilkosságot, de kijelenti, hogy „lett légyen ez bár igaz, a szennyes tettnél a végrehajtók oly annyira tájékozatlan és alárendelt büntársakul szolgáltak, hogy a felelősség e tettökért őket legkevésbé illetheti.” A szerző ezzel nyilvánvalóan a felbujtók felelősségére utal, azonban nyitva hagyja azt a kérdést, hogy kik is voltak ezek az összeesküvők, akik a derék háromszékieket eszközül használták.²² A rastatti követgyilkosság így alighanem egyike marad a világtörténelem megoldatlan rejtélyeinek. Bár számos kétség merült fel a székelyek bűnösségével kapcsolatban, az eset akkortájt véres foltot ejtett a büszke császári huszáruniformison.

BIBLIOGRÁFIA

- Amon von Treuenfest, Gustav (Ritter): *Geschichte des K. k. 11. Huszaren-regimentes Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Székler Grenzhuszaren*. Wien, 1878, Verlag des regiments.
- Bencze László: *Napóleon bécsi hadjárata 1809*. Budapest, 2009, Hadtörténelmi Levéltér.
- Criste, Oscar: Beiträge zur Geschichte des Rastätter Gesandtenmordes. In *Mitteilungen des k. Kriegsarchiv*. Neue Folge, 1899.
- Criste, Oscar: *Rastatt – L’Assassinat des ministres français*. Paris: Librairie Militaire R. Chapelot et cie. 1900.
- Hüffer, Hermann: *Der Krieg des Jahres 1799 und die zweite Koalition. I.* Gotha, 1904, Friedrich Andreas Perthes.
- Roider, Karl Jr.: *Baron Thugut and Austria’s Response to the French Revolution*. Princeton, 1987, Princeton University Press.
- Mendelssohn Bartholdy, Karl: *Der Rastatter Gesandtenmord*. Karlsruhe, 1869.
- Réfi Attila: *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara. (1792–1815)*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – MTA.
- Szógyi Gusztáv: A rastatti követgyilkosság. In *A zsolnai m. kir. főreáliskola értesítője*. 12. Zsolna, 1912.
- Teleki Domokos: *A székely határőrség története*. Budapest, 1877.

22 Teleki: i. m. 155. p.

Süli Attila

CZETZ JÁNOS HONVÉDTÁBORNOK
TORDAI TEVÉKENYSÉGE

Az 1848. november végén Erdélyből kiszorult magyar csapatok parancsnokságát először ideiglenesen Czetz János¹ tábornoki vezérőrnagy, majd pedig 1848. december elején Józef Bem vezérőrnagy vette át. A Bem által vezetett hadtestet harcedzett alakulatokkal és tüzérséggel erősítették meg, Czetz pedig már korábban kidolgozta a magyar ellentámadás tervét, amelynek alapján Bem rövidesen kiszorította a császári-királyi csapatokat Észak-Erdélyből. A vezérőrnagy december 25-én, karácsony első napján visszafoglalta Kolozsvárt, december 29-én pedig dandárparancsnokát, Czetz János alezredest Torda elfoglalására küldte. A várost még aznap sikerült megszállni, a magyarok ráadásul itt jelentős mennyiségű hadianyagot is zsákmányoltak.² Az ezt követő közel két és fél hetes időszakban Czetz megkezdte a helyi véderő megszervezését. Tordai tevékenysége ideje alatt, 1849. január 8-án és január 9-én egy tragikus eseményre is sor került: a román felkelők felégették Nagyenyedet, a lakosság nagy részét pedig lemészárolták. A segítségadás elmulasztásáért az utókor Czetz Jánost vádolta. Rövid írásunkban – a 200 éve született honvédtábornokra emlékezve – Czetz tordai tevékenységét kívánjuk feleleveníteni.

A magyar csapatok 1848. december 29-én foglalták vissza Tordát a császárpárti erőktől. A város monográfusa, Orbán Balázs báró évtizedekkel később így adta vissza az eseményt: „Az oláhok rohanását hamar követte az osztrák hadsereg eszeveszett futása. Karácson második napján vonult át nagy sietséggel Tordán Wardener³ tábornok Ferdinand-gyalogosokkal⁴, bukovinai vadászokkal⁵ s egy könnyű lovas csapattal⁶,

1 Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000, Heraldika Kiadó, 148–149. p.

2 Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban*. Budapest, 1979, Zrínyi Katonai Kiadó, 79. p.

3 August Freiherr Wardener (1785–1848): császári-királyi vezérőrnagy.

4 51. (Károly Ferdinánd) sörgegyezred

5 bukovinai határvadász zászlóalj

6 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezred

üzetve a tordai születésű Székely Mózes nevű (mészárosból lett) huszár által, ki kardját villogtatva egymaga nyargalt át Tordán, kiáltozva: »Utánam ki magyar!«, de bármennyire magyarok lettek legyen is a tordaiak, nem nyomulhattak oly hirtelen utána. Ő tehát egyedül rohant s Wardener utóseregéből négy Ferdinánd-gyalogost elfogva és lefegyverezve kísérté vissza Tordára s leszámolt velük – a tordai nemzetőrségből alakult LXXV., a XI. hős zászlóalj és Kossuth-husárok élén nemsokára Tordára bevonuló – Czetz honvédezredesnek, kit Bem azért küldött előre, hogy Tordát fedezze és Aranyosszékkal az egybekötést helyre hozván, a XXII. honvéd-zászlóaljat szervezze, a mit rövid időn foganatosított is nagy könnyűséggel, mert a derék tordaiak és aranyosszéki székelység önként tódult a zászló alá.”⁷

A VÁROS ELFOGLALÁSA ÉS AZ ELSŐ TAPASZTALATOK

Torda város és környéke – az Aranyosvidék – 1848. november 10. körül került a császári-királyi csapatok kezére. Noha a magyar lakosság a román felkelők kegyetlenkedései miatt állandó halálfélelemben volt, a személy- és vagyonbiztonságot a sorkatonaság mindvégig biztosította. Ettől függetlenül a honvédcsapatok bevonulását kitörő lelkesedéssel fogadták.⁸

Czetz hadoszlopa az alábbi alakulatokból állt:

<i>Alakulat</i>	<i>Állomány</i>
11. honvédzászlóalj	900 fő
15. huszárezred egy osztálya ⁹	120 fő
Kress-svalizsérekek	80 fő
Egy hatfontos üteg	8 löveg

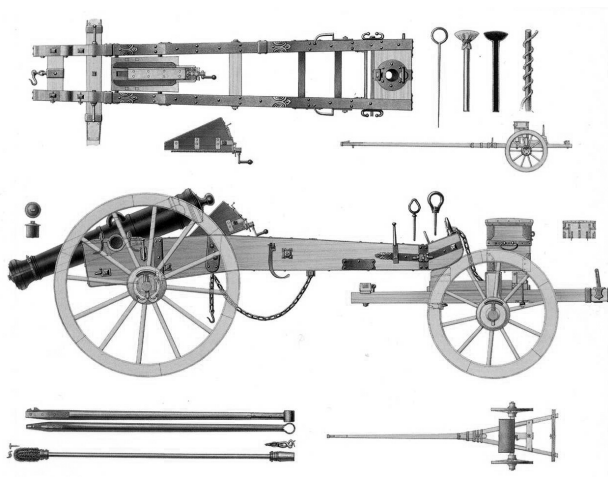
*Összesen: 900 gyalogos, 200 lovas, 8 löveg.*¹⁰

7 Orbán Balázs: *Torda város és környéke*. Szerk.: Lászlóffy Aladár. Budapest, 1986, Pro Memoria. I–II. A hivatkozott rész: I. 411–412. p. (A továbbiakban: Orbán 1986)

8 Süli Attila: *Torda megye és Aranyosszék szabadságharca 1848–49-ben*. Barót, 2018, Tortoma Könyvkiadó, 29–30. p. (A továbbiakban: Süli 2018)

9 valójában század

10 Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. (A továbbiakban: MTA Kt.) Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

Hatfontos ágyú rajza

A későbbiek folyamán Czetz még rendelkezett a 31. honvédzászlóalj-
jal, a közép-szolgai és bihari nemzetőrség alakulataival, és még
januárban Tordára érkezett a 32. honvédzászlóalj is.¹¹

A későbbi tábornok így emlékezett a tordai bevonulásról: „December
26-án Bem engem a 11. honvédzászlóaljjal, egy század Mátyás-huszárral
és 6 löveggel Tordára küldött ki, hogy újabb rendeletéig ott maradjak,
Kolozsvárt a románok esetleges támadásától így védjem, valamint hogy
ez a magatartásunk azt a hitet keltse az ellenségben, hogy Gyulafehé-
várt és Nagyszebent szándékozunk megtámadni, így tette Bem lehető-
vé, hogy Urbánt¹² és Jablonowskyt¹³ megtámadhassa, miáltal meg-
tudta tisztítani Erdély északi részét az ellenségtől.”¹⁴ Egy tordai
névtelen polgár visszaemlékezése szerint a császári-királyi csapatok
december 28-án üritették ki a várost, ahova a magyar alakulatok

11 Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: Makray László képviselő és volt honvédezredes. Pest, 1870, Az „Athenaeum” kiadása. (A továbbiakban: Bauer 1870) 90. p.; Czetz János: *Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben*. Fordította: Komáromi Iván. Pest, 1868, Nyomatott Gyurián és Deutsch Mórnál. (A továbbiakban: Czetz 1868) 44. p.

12 Karl von Urban (1802–1877) ezredes, a 17. (2. Román) határőrezred parancsnoka.

13 Gustav von Jablonowsky ezredes, az 51. sorgyalozezred parancsnoka.

14 Czetz János: *Emlékezéseim*. (A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Dr. Kedves Gyula.) Budapest, 2001. Magyar-Örmény Könyvtár I. (A továbbiakban: Czetz 2001) 50. p.

másnap vonultak be. Erről így számolt be: „29dikén. éjjeli 11 órakor, érkezik a magyar tábor előcsapatja 4 ágyúval. – E között az olasz lovagok is Perecz¹⁵ kapitánysága alatt.”

Czetz első tapasztalatairól december 30-án jelentést küldött az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Ebben a következőket írja a város elfoglalásáról: „Kolozsvár bevétele után Bém [sic!] tábornok meghagyásából szerencsés valék tegnap estve fél tizenegy órakor a 11^{ik} honvéd zászlóalj, 4 század bihari nemzetőr, 65 Chrés chevaux legers¹⁶ és 4 ágyúval Tordát elfoglalni, hol midőn több olá[h] orgazdát elfogattam, kiknek számát báró Kemény József is szaporítja, a nevezetes tordai depót, melynek egy részét az ellenség már kirablott, elfoglaltam, melyben mindazonáltal annyi társzekér, puskaporos szekér, tábori kovácsműhely, szekér csiga, szóval fa- és vasszerek találtatnak, hogy a fél magyar sereg számára elegendő, ezeknek átszállítását az itteni előfogatok hiánya miatt lassan Kolozsvárra szándékozom, a honvédelmi bizottmány további rendeletét e részben bévárva.”¹⁷

Emellett Czetz beszámolt az első – sok esetben téves – hírszerzői jelentésekről is. Eszerint: „El nem mulaszthatom a honvédelmi bizottmánynak feljelenteni azon tudósítást, melyet éppen e percben kapok s /hitelesnek lenni látszatik/ Vajna László tordai ügyvéd¹⁸től, ki nyolc nap előtt jött ki Szebenből és Brassó bevételéről hiteles hírt hozva, körülményesen meséli az ellenségi mozgalmokat, miszerént ők Brassót, mely a székelyek által részünkre elfoglaltatott, 48 ágyúval megtámadni szarnok kezökbe visszavenni szándékoznak, bizonyos csak annyi, minek ő szemtanúja vala, hogy két 24 fontos, két vet¹⁸ – és 6 sugar ágyujok van Szebenbe, a város csak torlaszokkal van körülvéve, a benn

15 Peretz (Proetzl) Mihály kapitány (1809–1865), a magyar oldalon harcoló 7. könnyűlovas ezredbeli szvalzsérek parancsnoka. Később ezredes és hadosztályparancsnok.

16 7. (Kress) könnyűlovas ezred katonái

17 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H2. (A továbbiakban: MNL OL H2.) 1849:53. Közli: Süli 2018, 83–85. p. Vö.: Bem vezérőrnagy jelentése Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. december 31. Közli: Silviu Dragomir: *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*. Cluj, 1946, Cartea Românească. III. köt. (A továbbiakban: Dragomir III.) 243. p. „Nous avons ensuite occupé Thorda, sans résistance. On y a trouvé une quantité énorme des forges de campagne de voitures de charge et d'autres effets de campement.”

18 tarack

lévő katonaság csekély számú, s az is ami bent van, többnyire Turszky¹⁹féle forma ruhában felöltöztetett olá újonc.

Leglényegesebb része vallomásának pedig az, hogy december 23-án 10.000 darab fegyvert hoztak Szebenbe /alighanem a rác táborból/ Karánsebesen keresztül, mely fegyvereket ajándékba küldöttek az új császártól hiszik a szászok, a rablók már is elhittették a néppel, annál inkább ámitásukra, hogy a szászok lesznek urai egész Erdélynek, az újonnan termett cifra császár kegyes rendelete szerint.”²⁰

Czetz jelentésével kapcsolatban maga Kossuth intézkedett január 5-én. A Tordán elfogott orgazdák és felbujtók ügyében így utasította Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztost: „És azért ezennel hivatalosan oda utasítom önt, hogy igazságos, de egyszersmind kérelhetlenül szigorú legyen azok iránt, kik szegény hazánk jelenlegi véráldozatos helyzetének előidézésében szentségtelen kezekkel közre munkáltak. A Czech alezredes által elfogott bujtogatókat statárium elibe – a mentségre minden törvényes módot meg kell adni – de ha bűnösnek találhatnák a vádlott, legyen az bárki a világon, halálra vele kérelhetlenül.”²¹

Czetz január 5-én is levelet intézett Kossuthoz. A leveléhez csatoltan néhány politikai tartalmú iratot is megküldött az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Egyben tájékoztatta Kossuthot, hogy több nagyenyedi polgár érkezett hozzá, akik arról tájékoztatták, hogy a császári-királyi csapatok kiűritették a várost. Mivel Nagyszeben Bem rövidesen elfoglalja, illetve a gyulafehérvári erőd ekkora haderőt nem képes befogadni, Czetz szerint ezen csapatok csak a Bánság felé vonulhatnak. Kérte Kossuthot, hogy erről az illető katonai parancsnokokat tájékoztassa.”²²

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mind Czetz tordai, mind Tóth Ágoston alezredes kolozsvári parancsnokságát és az alárendeltségükbe tartozó csapatok állomáshelyét Bem tábornok ideiglenesnek tartotta, mivel ezen erőket szükség esetén magához kívánta rendelni. Erre

19 62. sorgyalogezred

20 Dragomir III. 243. p.

21 *Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány éln. II. rész. s. a. r.: Barta István. Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó.* (A továbbiakban: KLÓM XIV.) 44. p. Kossuth utasítása Beöthyhez. Karcag, 1849. január 5.

22 MNL OL H2. 1849:226. Közli: Dragomir III. 244. p.

utalnak Besztercéről, 1849. január 9-én Kossuthoz intézett sorai: „Alezredes Czetz és Tóth urak oly formán legyenek útra elkészültek és szolgálatukat egyetértve alezredes Marzsó²³ úrral úgy intézzék el, hogy első rendelet vételével csapatjukkal együtt állomásukat elhagyhassák anélkül, hogy azáltal a helységek birtoka és csendessége szenvedjen.

Alezredes Czetz úr fogja átvenni az előnyomuló csapatok vezérletét.”²⁴

A HELYI VÉDERŐ ÚJJÁSZERVEZÉSE

Mint láttuk, Czetz Bemtől a helyi nemzetőrség újjászervezését kapta feladatul.²⁵ Megjelenése után, írja Torda város monográfusa, Orbán Balázs, a tordaiak és aranyosszékiek „önként tódultak a zászló alá.” Ennek ellentmond azonban Czetznek egy január 16-án kelt, Beöthy Ödön erdélyi kormánybiztoshoz intézett levele, amelyben a tordai lakosságot egyenesen gyávának tartja, akik Nagyenyed felgyújtása miatt²⁶ félnek a románok bosszújától.²⁷ Minazonáltal az újjászervezésre ezzel együtt is sor került: a nemzetőrségből, illetve ennek harcképesebb részeiből négy vadászszázadot szerveztek, amelyek feladatául azt jelölték ki, hogy biztosítsák a közbiztonságot és fegyverezzék le a román felkelőket.²⁸

Az 1849-ben alakított szabadcsapatokat Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének 1848. december 16-án kiadott rendelete hívta életre. Ezek az alakulatok nem tartoztak a rendes katonaság körébe, hanem a polgári kormányzat felügyelete alatt álltak. Felszerelésükről a belépőknek kellett gondoskodni, illetményüket a zsákmányból nyerték, de az elfogott fegyverekért és hadifoglyokért külön pénzt kaptak. Tisztjeiket a megyei vezetők nevezték ki.²⁹ Kossuth

23 Marzsó Imre Bihar megyei nemzetőr alezredes. Alakulatával Észak-Erdélyt biztosította.

24 MNL OL H2. 1849:665. Közli: Dragomir III. 261. p.

25 Czetz 1868, 44. p.

26 Nagyenyedet 1849. január 9-én gyújtották fel Ioan Axente Xever román prefekt felkelői.

27 MNL OL H2. 1849:718.

28 MTA Kt. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. Ms 4925. (A továbbiakban: MTA Kt. Csány-lt.) 1849:3421. Ugron István levele. Kolozsvár, 1849. február 3.; Uo. Forró Elek alezredes levele. Marosvásárhely, 1849. február 7. Ismertetik a Torda megyei vadászcsapat-szervezés eredményeit.

29 A rendeleteket közli: KLÖM XIV. 776–770. és 794–797. p.; Hermann Róbert: *Az abrubányai tragédia, 1849*. Budapest. 1999, Heraldika Kiadó, 10–14. p.

rendeletének szellemében Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztos 1849. január 6-án rendelte el Erdélyben a szabad- és vadászcsapatok szervezését.³⁰ Két nap múlva Beöthy levélben tudatta Torda városával, hogy Czetz alezredes 1200 fős különítményével megkezdte a cirkálásait, viszont ők is alakítsanak vadászcsapatokat. A vállalkozók saját fegyverrel rendelkezzenek, a költségeket pedig majd az állam fogja viselni. A város a rendelet hatására másnap közgyűlést tartott, ahol arról határoztak, hogy az eddig felállított két nemzetőrszázadot átszervezik vadászcsapatokká.³¹ A tordai szervezés eredményét Beöthy január 12-én jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak.³² A mozgó csapatok tisztjei elsősorban a megyei és városi tisztségviselők közül kerültek ki, amit a későbbiek folyamán Beöthy utóda, Csány László is támogatott, mert így az állam költségeit kímélni lehetett.³³ A szervezést végül nem Czetz fejezte be, ugyanakkor a törvényhatóságban a későbbiek folyamán is számos szabad- és vadászcsapat alakult.³⁴

CZETZ ÉS A NAGYENYEDI ESEMÉNYEK

Czetz János tábornokot a szabadságharc alatti működését illetően a legtöbb kritika a nagyenyedi eseménnyel kapcsolatban érte. Magáról az eseményről a későbbiek folyamán így emlékezett: „Különítményem túlságosan kisszámú volt és visszavonulási vonalaim pedig fedezetlenek s így csak egy óra járásnyi körzetben tudtam megakadályozni a pusztításokat. Szívem fáj, hogy ebben az elszigetelt helyzetemben tétlenül kellett maradjak, miközben kb. 80 000 oláh fosztogatta Nagyenyedet és Járát³⁵, rémes és kegyetlen halálra hurcolva 800

30 Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. Bevezető tanulmányt írta: Hermann Róbert. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Somogyi Gréta. Budapest, 2014, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 360–361. p.; A vadászcsapatok jogi helyzetüket tekintve a szabadcsapatok közé tartoztak, a vadász elnevezés arra utal, hogy fegyverzetük zömében vadászpuskákból állt; Csány László pénztári naplója szerint a tordai vadászcsapatok 1., 2., 3 és 4. századai 1849. február közepén már léteztek. (MNL OL Csány László kormánybiztosi iratai. H103. 22. k.)

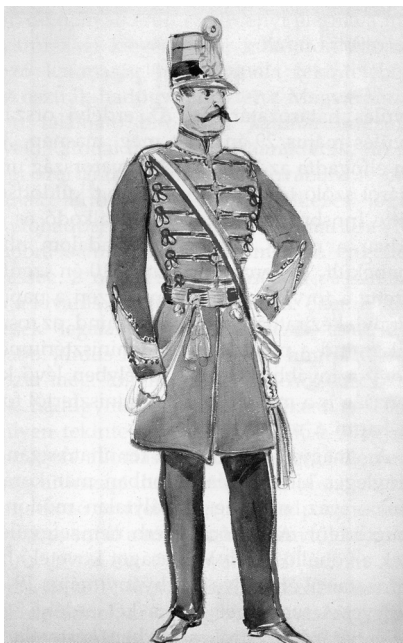
31 MTA Kt. Csány-lt. 1849:55. Beöthy levele Torda városához. Kolozsvár, 1849. január 8. Mellette: A város közgyűlésének jegyzőkönyve Szigethy Cseh Sándor főhadnagy és Balogh János aljegyző aláírásával. Torda, 1849. január 9.

32 MNL OL H2. 1849:81. Kolozsvár, 1849. január 12.

33 MTA Kt. Csány-lt. 1849:635. Levél Ugron Istvánhoz. Kolozsvár, 1849. március 25.

34 Erre vonatkozólag lásd Süli Attila: A szabad- és vadászcsapatok szervezése és működése Erdélyben 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. évf. (2012) 2. sz. 409–436., 415–418. p.

35 Alsójára

Honvéd törzstiszt (Domokos Imre rajza)

magyart, hallatlan kínokkal kínozza őket haláluk előtt.”³⁶ Orbán Balázs a *Torda város és környéke* című munkájában így értékelte Czetz szerepét és felelősségét: „...mindenki megegyezik abban, hogy Czetz az akkor parancsnoksága alatt Tordán összpontosított nagy erővel megmenthetete volna Nagyenyedet és Járát a feldúlástól; mindkét helyről felszólítva lett a segélyadásra, de megtagadta s csak két századot küldött Enyed pusztulásának hírére, hogy a még életben maradt lakosokat összeszedve Tordára szállítsák, amit ezek meg is tettek.”³⁷ A továbbiakban ezeket az eseményeket vesszük górcső alá.

1849. január 6-án Czetz alezredes arról írt Beöthy Ödön erdélyi főkormánybiztosnak, hogy a környékre kiküldött őrzáratok tudósításai szerint a román felkelők az amnesztiával visszaélnek. A rablott javakat és fegyvereiket nem szolgáltatják be, a védtelen magyar lakosokat

³⁶ Czetz 2001, 52. p.

³⁷ Orbán I. 1986, 525. p.

összefogdossák és Balázsfalvára hurcolják. Nagyenyedről például 30 személyt hurcoltak el. Katonai erőt kért, ennek hiányában ugyanis nem tudja szavazolni a magyar lakosság biztonságát. Problémát jelentett az is, hogy az erdélyi haderő legvitézebb alakulatának számító 11. honvédszászlóalj katonái, akik részben erről a vidékről származtak, ki akartak vonulni és bosszút állni a román felkelőkön. Czetz konzultált Inczedy Samu alezredes zászlóaljparancsnokkal, és úgy döntöttek, hogy nem fenítik meg az engedetlenkedőket, mert ez csak tovább növelné az ellenállást. Ugyanakkor javasolták Beöthynek a zászlóalj felváltását.³⁸

A Tordán állomásozó Mátyás-huszár század kivette részét a román felkelők elleni harcokból. Erről Szalai Elek huszár, későbbi honvéd hadnagy így emlékezett: „Tordán több ideig voltunk, még kirándultunk a közelebbi falvakba. Egy alkalommal Torockó felé küldöttek egy félszázad huszárt egy tótajkú³⁹ hadnaggyal, ahol én ott voltam. Amint az Aranyos mellett felmentünk egy magyar ajkú faluba, itattunk egy keveset s innét, hol (út) is van a havas közt, egy erdőn keresztül egy faluhoz értünk. Amikor bennünket észrevettek, ávántgárdát (elővédet), a harangokat félreverték. Lándzsás nép rohanta meg az ávántgárdát, akik egynéhányat levertek, akiket a hadnagy visszatrombitáltatott, s így visszajöttünk Tordára. Azután amint hallám, huszárokat és gyalogságot küldöttek Tordáról.”⁴⁰

A legnagyobb pusztítást Alsó-Fehér megye székhelye, Nagyenyed szenvedte el 1849. január 8-án és 9-én. A virágzó város az erdélyi református egyház püspöki székhelye volt, kollégiuma pedig az ország-rész egyik legszínvonalasabb oktatási intézményének számított. A várost 1848. november elején a császári csapatok és román felkelők elfoglalták, ekkor azonban a vést még sikerült elkerülnie. 1849 december végén és január elején számos nagyenyedi menekült tért vissza az otthonába. A város közvetlen környékén január elején nem állomásozott reguláris császári katonaság, helyüket Simion Prodan

38 Czetz jelentése: MTA Kt. Csány-lt. 1849:3491. Torda, 1849. január 6. Ismertetie: Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. Csíkszereda, 2010, Pallas-Akadémia Könyvkiadó (a továbbiakban: Egyed 2010), 305–307. p.

39 szlovák

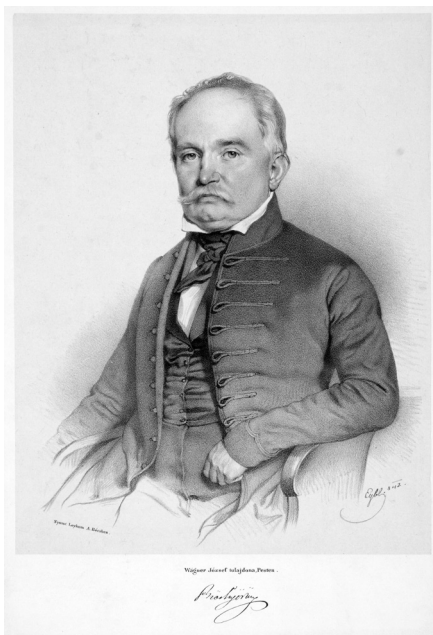
40 Szalai Elek visszaemlékezései 1848–49-re. Közli: Lenkefi Ferenc. *Hadtörténelmi Közlemények*, 106. évf. (1993) 1. szám. 145–173. p. (A továbbiakban: Szalai 1993) Hivatkozott rész: 161. p.

Probus prefektus román felkelői foglalták el, akiktől a városi polgárok joggal rettegték. Legközelebb magyar csapatok Tordán voltak, ennek a dandárnak a parancsnoka pedig éppen Czetz alezredes volt.

A nagyenyediek először Czettől kértek segítséget, aki kijelentette, hogy Bem tábornok rendelkezéséig Tordát nem hagyhatja el, így a küldöttség Kolozsvárra ment Beöthyhez, ahová január 9-én érkeztek meg. A főkormánybiztostól kitérő választ kaptak, de ekkor már késő is lett volna intézkedni, a várost ugyanis január 8-án Prodan és Ion Axente Sever prefektek román felkelői megtámadták, majd felégették, a lakosságot pedig nagyrészt lemészárolták. A település elpusztításáról Czetz január 9-én levélben számolt be Beöthynek. Jelentette, hogy fél század honvédet fog küldeni a menekültek felkutatására és elszállítására. Az utóbbiak számára állami segílyt kért. Január 11-én egy erősebb csapat, egy század honvéd és 25 Mátyás-huszár indult el Tordáról, akik több száz menekülttel tértek vissza. Ezzel a városban lévő szerencsétlenek létszáma 2000 fölé nőtt, akikről a helyi polgárok már képtelenek voltak gondoskodni, így egy részüket Kolozsvárra szállították át. A kincses városba nagy számban érkeztek a megfagyott és kiéhezett emberek – köztük mintegy 80 gyermek is, akikről nem tudták, hogy a szüleik élnek-e még. Szívet tépő látvány volt, ahogy a gyermekek a szüleik után siráncokztak. Beöthy nagyon felháborodott és az ég bosszúját kérte a reakció alkalmazta eszközökre.⁴¹

Az esemény kapcsán Czetz már említett jelentésében a következőket írta Beöthynek: „Mit jószoltam megtörtént – Nagyenyedet az oláhok ma éjszaka láng martalékává tették, leöldösvén egyszersmint minden embert, férfit, nőt, gyermeket, melyeket még az utcákon találtak. Nekem más teendőm nem maradt, mint az, hogy azokat, kik talán elbújva még ott találhatnának, megmentsem; mi végre egy fél századot

41 Nagyenyed elpusztítására összefoglalóan: báró Kemény Gábor: *Nagyenyednek és vidékének veszedelme 1848–49-ben*. Pest, 1863, Osterlamm; Szilágyi Farkas: *Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben*. Nagyenyed, 1891, Wokál János. (A továbbiakban: Szilágyi, 1891.); Czetz erőire: MTA Kt. Történelem. Ívrét Tóth Ágoston naplója. 300. 2. 3., Bauer, 1870. 90. p.; Czetz levelét közli: 1848–49. *Történelmi Lapok*. (Szerkeszti: Kuskó István), Kolozsvár, 1892–1902. (A továbbiakban: 1848–49 TL.) 1. évf. (1892) 10. sz. 102. p. A nagyenyediek segílykérésére: Szilágyi 1891, 39. p.; Az enyedi események elemzése: Egyed 2010, 310–319. p.; Beöthy felháborodására: Irmédi-Molnár László: *Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése*. A Térképészeti Közlöny 8. számú külömfüzete. Budapest, 1938 (a továbbiakban: Irmédi-Molnár 1938), 96. p.

*Beöthy Ödön, erdélyi főkormánybiztos
(Franz Eybl litográfiája)*

küldök kocsikon oda. Így legalább az emberiség követelségének megfelelek, hogy mit veszünk katonai tekintetből, azt teljhatalmú biztos úr és az mély belátású megítélésének adom át. Midőn ezen valóban sajnos eseményről kötelességemnél fogva értesíteném.

Kérem egyszersmint teljhatalmú biztos urat, legyen szíves a szerencsétlenek irányába ismert kegyességénél fogva boldogtalan leégettek számára egy subscriptiot⁴², vagy másféle felsegítő intézkedést megindítani, hogy legalább első szükségüket fedezhessük. Mi itt, amit tehetünk, megteesszük.”⁴³

Szalai Elek szintén arról számol be, hogy a nagyenyedi menekültek „gúnya nélkül, elfagyott tagokkal” érkeztek Tordára, és említést tesz arról is, hogy a Kolozsvárra átvitt szerencsétlenek számára ő és a Mátyás-huszárok szalmát szállítottak.⁴⁴

42 segélyt

43 1848–49. TL 1. évf. (1892) 10. sz. 102. p.

44 Szalai 1993, 161. p.

Magáról a mentőakcióról is van egykorú tudósításunk is, amelynek szerzője Bikfalvi Imre, a 11. honvédszászlóalj tizedese volt. Érdeemes ezt szó szerint idéznünk: „Torda, jan[uár] 10. ...Továbbá kívánom tudatni, hogy az oláh mozgalmak lecsendesítése, a vadrablók lefegyverzése végett kün volt tegnap a 11-k zászlóaljbeli második század Hidason, hol célul tűzte ki a századparancsnok Szentpéteri⁴⁵ főhadnagy, az oláhokat szép úton lefegyverkeztetni és a legénységnek semmi rablást, gyújtogatást meg nem engedni. Ámde másképp történt. Az oláhság, bár éjjel mentünk, mindenről értesítve talpon volt s kiáltásainkra, hogy a fegyvert tegyék le és adják kezünkbe, mit, ha megtesznek, a faluba sem megyünk be, lövésekkel feleltek és szörnyű kiáltásokkal akartak nekünk rohanni. Erre a mi legénységünk nemhogy megrettent volna, sőt nagyobb tüzet kapván, mintegy ötvenen kilőtték fegyvereiket s azután rajta magyart kiáltva rohantak az oláh csordának, kik mivel már az »önkintes« névvel ismeretesek voltak, ezek nélkül futottak vissza. Legényeink nyomban követték s a faluban az első házban megkezdve rendre tüzet adtak szinte az egész falunak. De semmi névvel nevezhető marha nem volt az egész faluban, néhány rongyos borjút kivéve s meg három lovat, melyeket már rég perelnek a kutyák. Oláh mindössze alig hullott el kettő. A falut elégetve visszaindultunk Bágyon felé még ezen éjjel; elfogván a gyanított értesítőt, ki nem szűkölködött ütlegek dolgában. Sok enyedi foglyot szabadítottunk meg ugyan ez alkalommal valami huszonötig valót, kire ki volt mondva már az ítélet, hogy tudniillik másnap mind megnyúzzák, és más kínokkal fogják kivégezni.”⁴⁶

A nagyenyedihez hasonló szerencsétlenség történt Alsójárán is. Bár a lakosok január 15-én segítséget kértek, ez későn érkezett meg, így a falu magyar lakóit a román felkelők lemészárolták, házaikat felgyújtották, javaikat pedig felprédálták. A községbe benyomuló magyar csapatok tűzharcba keveredtek a román lakosokkal és felkelőkkel, akik közül többet megöltek. Ekkor jelent meg a falu határában egy román felkelő csapat, amely azonban alulmaradt a magyar alakulattal szemben, és 53 főt veszítették. Az eseményről Czetz január 16-án küldött jelentést Beöthynek, aki immár keményebb fellépést javasolt a román felkelők-

45 Szentpéteri Imre (1819–1849), a 11. honvédszászlóalj főhadnagya.

46 Megjelent: *Honvéd. 1848–49.* Kolozsvár. Szerk.: Ocsvai Ferenc. 2. évf. (1849. január 15.) 16. sz. 62–63. p. Közli: Süli 2018, 115–116. p.

kel szemben. Érdemes ezt a levelet is majdnem teljes egészében közölnünk, mert megismerhetjük belőle a leendő honvéd tábornok helyzetértékelését.⁴⁷ Eszerint: „Éppen e pillanatban jött vissza Torday Ferenc⁴⁸ bihari n[emzet]őrségi főhadnagy Járáról azon jelentéssel, hogy Járán egyetlen egy magyar sem él többé, mert az oláhok, kik 10-12 ezerbül álló, több oláh papokkal ellátott csordával helységről helysére járnak azon elhatározott akarattal addig nem nyugodni, még egy magyar él és egy magyar falu létezik. Tordát és Kolozsvárt oda számítva ezen parancsolatot az előjáróktól kapják.

Midőn az embereink tegnap este Járára jöttek, amely máris csaknem porrá volt égetve (az olá[h] házakat kivéve, amelyekbe a csorda fő cinkosai voltak, a fennnevezett főhadnagy a házat reájok gyújtotta. 5-öt, ki szökni akart, szerencsésen lelövetett, a többi pedig bennégett), az utcáin jobbra-balra számtalan csúfosan lelőtt magyarok, ki félig megnyúzva, ki eltompítva, ki a láncsaik által széeldarabolva fekszenek.

Én állallátom tökéletesen, hogy ők végkép ki akarjak irtani a magyarokat, higgye el, kormánybiztos úr, hogy irtózom azon pillanattól, midőn estve cirkálók jönnek haza, s kénytelen vagyok napról-napra ily irtózatot tetteket hallani.

Méltóztassék teljhatalmú biztos úr valami módról gondoskodni, e istentelen tettek megszüntetésére. (...) Egyszersmint kéntelen vagyok kijelenteni, hogy mint a vármegye, mint a város hatósága tökéletes tétlenségbe létezik, méltóztassék kormánybiztos úr valakit ide küldeni, ki ezen gyáva embereknek egy kis kedvet adjon, s megfoghatóvá tegye nekik, hogy katona nélkül is védhetjük magunkat, csak akarjuk.”⁴⁹

Kedves Gyula hadtörténész így értékelte Czetz felelősségét és lehetőségeit: „Nagyenyed pusztulása miatt többször is szemrehányás érte Czetz Jánost, azonban ebben a helyzetben nem sokat tehetett. Számítani lehetett ugyan a román felkelők támadására (a császáriak kifejezett célja volt, hogy Gyulafehérvár környékének román lakosságát lázítják fel a magyarok ellen, hogy ezzel is lassítsák az esetleges magyar üldözés iramát, de ilyen kegyetlen pusztítást el sem képzelhettek. Czetz

47 Czetz január 16-án, Tordáról írt jelentését közli: Dragomir III. 275–276. p.; Beöthy jelentése az eseményekről az Országos Honvédelmi Bizottmány részére: MNL OL H2. 1849:701. Kolozsvár, 1849. január 16.; Beöthy további intézkedéseiről lásd Egyed 2010, 318–319. p.

48 Torday Ferenc (?–1852) nemzetőr, majd honvéd főhadnagy.

49 MNL OL H2. 1849:718. Közli: Dragomir III. 1946, 275–276. p.

különben tett lépéseket Nagyenyed biztosítására, Kolozsvárról kért csapatokat a város megszállására, de ezt a főváros biztonságára hivatkozva a kormánybiztos elutasította.”⁵⁰

Kedves Gyula Czetz 1850-ben megjelent művében szereplő értékelést vette alapul, így néhány kérdés tisztázásra szorul.⁵¹ Ezek egyike Beöthy Ödön felelőssége Nagyenyed és Alsórája románok általi elpusztításában. Tény, hogy a nagyenyediek segélykérő küldöttsége sem Tordán, sem Kolozsváron nem kapott pozitív választ. Pedig Czetz alezredes – a január 6-án kelt jelentéséből egyértelműen kiderül – teljes mértékben tisztában volt a veszély nagyságával, ennek ellenére tovább küldte a delegációt Kolozsvárra Beöthyhez. Az utóbbi január 9-én érkezett meg, ekkor azonban Nagyenyed már lángokban állt, így Beöthy válaszában gyakorlati jelentősége nem volt. A bihari nemzetőrökkel január 14-én Kolozsvárra érkező Dobozy István főszolgabíró és nemzetőr őrnagy a Kossuthoz írt jelentésében Bemet, Czetzet és Beöthyt egyaránt erélytelenséggel vádolta, mert nem képesek határozottan fellépni a román felkelőkkel szemben.⁵² Czetz megállapításának az is ellene szól, hogy Kolozsváron nem volt számottevő reguláris alakulat, harcértékét tekintve ennél még Czetz tordai különítménye is nagyobb erőt képviselt. Ez Tóth Ágoston alezredes január végi jelentéséből egyértelműen kiderül.⁵³ Beöthy utóda, Csány László egyik levelében az alábbiak szerint fogalmazott: „Az eddig tapasztaltakból mint bizonyost állíthatom, hogy Bem tábornok közvetlen vezérlete alatti seregeken kívül a Kolozsvár körüli erő csekély, és nem is egészen fegyverzett. Így nem áll az, hogy Beöthy orsz[ágos] biztos úr vagy akárki más, visszatartotta volna a fegyveres erőt.” Ha Czetz kisebb távolságról, illetve nagyobb erők birtokában nem merte megkockáztatni a Nagyenyed védelmét, akkor ez Beöthytől sem várható el. A rendelkezésre álló katonai alakulatokkal nem lehetett megvédeni minden települést, így a román

50 Kedves Gyula: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Budapest, 1996, Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 28. p.

51 Johann Czetz: *Bem's Feldzug in Siebenbürgen*. Hamburg, 1850 Hoffmann und Campe, 129. p. (A továbbiakban: Czetz 1850)

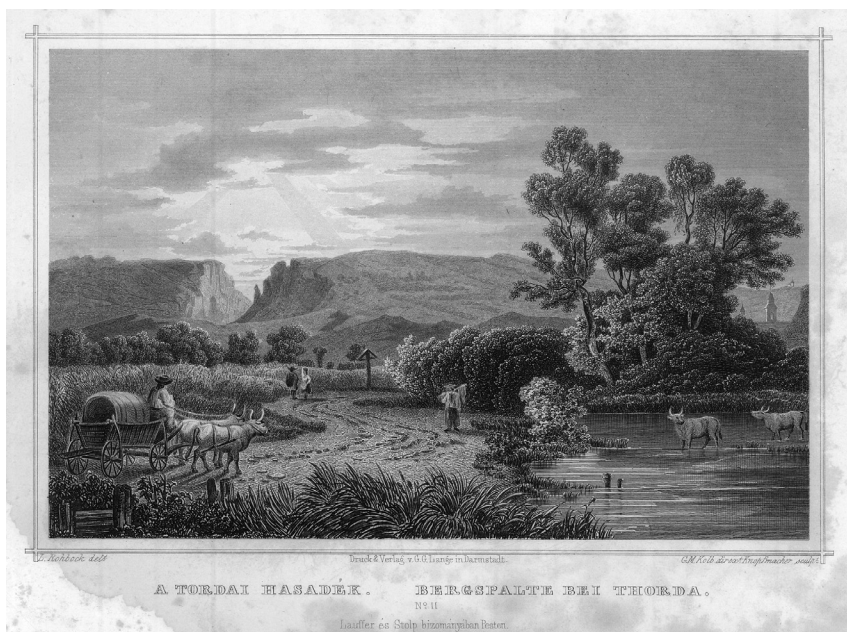
52 Dragomir III. 1946, 270–273. p. Dobozy István levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 14.

53 Dragomir III. 1946, 299–300. p. Tóth Ágoston alezredes levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 29.

etnikai tömbbe beékelődött szórványmagyarság mindvégig ki volt szolgáltatva a forradalom ügyével ellenséges felkelőknek.⁵⁴

EPILÓGUS

Czetz alezredes tordai különítményét Bem rövidesen magához rendelte, így az január 17-én útnak indult Nagyszeben irányába, hogy egyesüljön Bem erőivel. Erről a névtelen tordai polgár a naplójában így emlékezett: „17dikén. Két zászlóalj honvéd – 1 század Kossuth lovag és 6 ágyú, Inczédi és Czetz vezérletök alatt indul Balázsfalvára – harsány zenészettel. Tordán maradnak a lándzsás szabolcsiak.”⁵⁵ Ezzel a későbbi honvédtábornok tordai tevékenysége véget ért.

*A Tordai-hasadék a 19. század közepén
(Fametszet Rohbock Lajos rajza alapján)*

54 Hermann Róbert: *Csány László kormánybiztosi iratai. I–II.* Zalai gyűjtemény. 44. Zalaegerszeg, 1998. II. 151–152. p.; Csány László jelentése Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 31.; Egyed 2010, 348–350. p.

55 Süli 2018, 159. p.

Balogh Ádám Tibor

AZ ARGENTÍNAI ÚJVILÁG, AHOL CZETZ JÁNOS MÁSODIK OTTHONRA LELT¹

A rgentína, ez az európai szemmel nézve távoli, vadregényes, egzotikus ország számos változásra vágyó számára jelentett alternatívát az új élet reményében. A mai Dél-Amerika második leghatalmasabb állama nagy átalakulásokon esett át a 19. században, ezért azok, akik odaérkeztek, maguk is szemlélőivé, átélőivé, de akár részeseivé is válhattak ezeknek a történelmi folyamatoknak. Nem volt ez másképp Czetz Jánossal sem, spanyolul Juan Fernando Czetzcel (1822–1904), az erdélyi székely-örmény családból származó honvéd tábornokkal, az argentin hadsereg ezredesével, aki 1860 és 1904 között életének negyvennégy évét e távoli országban töltötte el.²

Visszaemlékezésében az amerikai kontinensre történő áttelepülését a következő sorokkal indokolta: „Végül is meggyőződtem, hogy semmit sem várhatunk a kormányoktól és elérkezett az idő, hogy lemondjak mindenféle reményről és az időt és erőt arra kell szentelni, hogy

-
- 1 Jelen tanulmányban nem Czetz János életére és katonai pályájára kívánjuk helyezni a fő hangsúlyt – ezt megtették a hadtörténelemben szakavatottabb személyek már –, hanem arra az argentin világra, amelyben élt és maradandót alkotott. Az írás az őt körülvevő világra, történelmi eseményekre, személyekre és összefüggésekre fókuszál, ezzel felelevenítve és némiképp kiegészítve a korábbi szerzők munkásságát. Czetz János életével kapcsolatban lásd Anderle Ádám: *A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdésehez: Czetz János. Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.; Czetz János: *Emlékezéseim*. Fancsali János – Dr. Kedves Gyula (Szerk.). Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat; Petri Edit: *Czetz János*. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ; Nagy Miklós Mihály: *Negyvennyolcas katona utazóink, a pampa felfedezője: Czetz János. A földrajz tanítása. Módszertani folyóirat*, 6. évf. (1998) 3–4. sz. 29–37. p.; Czetz János: *Utazás Spanyolországban*. Budaörs, 2004, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat; Csikány Tamás: *Két ország katonatudósa: Czetz János. Új Honvédségi Szemle*, 59. évf. (2005) 2. sz. 100–105. p.; Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz János nyomában Argentínában*. In *Honvédségi Szemle*, 148. évf. (2020) 5. sz. 120–129. p.; Siposné dr. Kecskeméthy Klára: *Két életút, két hazában. 194 éve született Czetz János. Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 131–144. p.; Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, Szegedi Tudományegyetem; Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó; Theész János: *Czetz János, Argentína térképezője. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 1991. 10. sz. 62–63. p.
 - 2 Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz János nyomában Argentínában*. In *Honvédségi Szemle*, 148. évf. (2020) 5. sz. 120–129., 120. p.

független életlehetőséget teremtsünk magunk és családunk számára. Ezt a meggyőződésemet követtem, örökre lemondva hazámról és Délamerika felé vettem utamat.”³ A szövegből kitűnik, hogy Czetz utólag úgy érezte, a racionalitás vezérelte 1859-ben arra az elhatározásra, hogy a La Plata vidékére menjen, ahonnan végül, mint később kiderült, már sosem tért vissza szülőföldjére. Döntése mellett szólhatott, hogy tíz év telt el a szabadságharc bukása óta. Számos kísérletet követően úgy tűnt számára, hogy nincs értelme tovább várni egy újabb forradalmi lehetőségre. 1859-re Czetz János harmincnyolc éves lett, házas volt, és ebben az évben megszületett elsőszülött fia is. Argentín szarmazású feleségének – akiről a későbbiekben még részletesebben is szó esik – jó módú és befolyásos rokonai laktak Buenos Airesben. Czetz katonai, illetve műszaki előképzettsége és tapasztalatai miatt a fejlődésben lévő, ám gyakori katonai konfliktusokkal övezett Argentína jó megélhetési lehetőségekkel kecsegtette.⁴ Története érdekes lehet számunkra, mivel jelenlegi ismereteink szerint az 1848–49-es magyar emigráció tagjai közül csak kevesen választották ezt a dél-amerikai országot új hazájuknak.⁵ Jelen írás célja, hogy bemutassa azokat a viszonyokat, amelyek Czetz Jánost várták az argentinai Újvilágban.

BUENOS AIRES AZ 1860-AS ÉVEKBEN

A Rio de La Plata folyó torkolatában kiépült Buenos Aires városa jelentős kereskedelmi csomópont volt a 19. század közepén, ahol több száz hajó fordult meg évente. Letöbbjük angol, észak-amerikai, brazil, kubai, német és francia lobogó alatt érkezett, de gyakoriak voltak köztük az olasz és a spanyol tengerjárók is.⁶ Nem meglepő tehát, hogy Czetz családjával a portugál Lisszabonból egy brit hajón utazott Argentínába – az angolok ugyanis rendszeres hajójáratokat indítottak a dél-amerikai országba (akkoriban az Egyesült Királyságnak jelentős gazdasági érdekeltsége és nagy befolyása volt a déli kontinensen).⁷

3 Czetz János: *Emlékezéseim*. Fancsali János – Dr. Kedves Gyula (Szerk.). Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 114. p.

4 Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó, 235–236. p.

5 Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, Szegedi Tudományegyetem, 47–48. p.

6 Jonathan C. Brown: *A Brief History of Argentina*. (2nd Edition) [Argentína rövid története (Második kiadás)]. New York, 2010, Facts On File, 108. p.

7 Rock, David: *The British in Argentina. Commerce, Settlers & Power, 1800–2000* [A britek Argentínában: kereskedelem, telepesek és hatalom] [E-book] 2019. Palgrave Macmillan.

Dél-Amerika térképe, 1862

(Johnson, A. J.: *Johnson's new illustrated [steel plate] family atlas*.
New York, 1862, Johnson and Browning, 63.)

Czetz és családja körülbelül egy hónap alatt, a Royal Mail brit vállalat postaszállító gőzhajóján szelte át az Atlanti-óceánt, és ahogyan a legtöbb messziről érkezett utazó, ők is Buenos Aires városánál értek partot. A szabadságharc veteránja a következő sorokkal emlékezett vissza erre a napra: „Így tehát 1860. májusában 5 hónapos kisfiunkkal a Royal Mail angol hajóra szálltunk és megérkeztünk június hónapban. Elénk jöttek a rokonok [...] Nicolás Mianovich csónakján, aki akkoriban még személyesen vezette a csónakot, mint egyszerű csónaktulajdonos. Ma milliomos, amit munkája révén ért el.”⁸

Czetzet akkoriban nem egy mai értelemben vett kikötőváros fogadta. Nem voltak korszerű mólók, hullámtörőgátak, világítótornyok, és kellő mélységben kialakított tengerfenék sem, ami lehetővé tette volna a nagyobb hajók közvetlen fogadását. A méretes vitorlások és gőzösök a parttól távolabb vetettek horgonyt, majd csónakokon szállították az embereket és a csomagokat a szárazföldre. Ezt követően az utasok és poggyászaik hordárok, szekerek, lovak és igásállatok segítségével jutottak el argentínai úticéljukhoz.⁹

Látnunk kell azonban azt is, hogy Buenos Aires fejlettebb részein 1860-ban gázvilágítás volt, és ekkorra már a környező területeken vasútvonalainak kiépítése is megkezdődött. Mindehhez élénk társasági és kulturális élet is társult: színházi előadásokat, koncerteket tartottak, operákat játszottak, irodalmi szalonok működtek.¹⁰ A város lakossága már ekkor is több mint százezer főre rúgott (1869-ben pedig elérte a 205 ezer főt),¹¹ tehát meglehetősen népes és sokszínű – mai kifejezéssel élve: multikulturális – társadalom fogadta az odaérkezőket, ami Czetz számára – miután ekkorra már Európa számos országában megfordult – feltehetőleg nem volt teljesen szokatlan. A szabadságharc egykori tábornoka a jellemzően mezőgazdasági termelésre és állattenyésztésre, illetve az említett két szektor nyersanyagainak feldolgozására specializálódott hazai gazdák és külföldi (főként angol és spanyol ajkú) kereskedők, üzletemberek világába érkezett meg (az állattenyésztésből származó árucikkek közül pl. a sózott marhahúst, a bőrt és gyapjút

8 Czetz: i. m. 114. p.

9 Szabó: i. m. 237. p.

10 Hedges, Jill: *Argentina: A modern history* [Argentína modern története]. London and New York, 2011, I. B. Tauris. 14. p.

11 Tata, Robert J.: Population geography of Argentina [Argentína népességföldrajza]. *Revista Geográfica*, (June 1977) No. 85. 79–95., 86. p.

kell megemlítenünk). Helyi népcsoportok és külföldi bevándorlók éltek és keveredtek egymással ebben a dél-amerikai nagyvárosban, amelynek társadalmában az előkelő, polgári, paraszti, és szegény rétegek egyaránt előfodultak, és amelynek tarkaságát az indián, fekete, fehér és egymással vegyült népesség egyidejű jelenléte még tovább fokozta. Mindez a nyilvános terekben zajló beszélgetések szintjén is megnyilvánult: a spanyol és a helyi indián nyelvek mellett gyakran lehetett angol, portugál, német, francia, olasz beszédet hallani.¹² 1860-ban Buenos Aires még nem volt az ország politikai és igazgatási értelemben vett fővárosa – sőt, nem sokkal Czetz érkezése előtt az azonos nevet viselő provinciával együtt még tulajdonképpen különálló államrészt képezett.¹³

ARGENTÍNA A NEMZETTÉ VÁLÁS ÚTJÁN: POLITIKAI, TÁRSADALMI, GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK

Argentínában az 1816-ban történt függetlenné válás óta két nagyobb érdekcsoport alakult ki: a centralistáké, akik Buenos Aires centrummal egy központosított államot kívántak létrehozni (pártjuk neve: *Partido Unitario*), és a tengerparttól távolabb eső vidékek tartományaiban élő föderalistáké, akik a politikai hatalmat felosztották volna a tartományok között, és szélesebb jogköröket kívántak kiharcolni maguknak (pártjuk neve: *Partido Federal*). A két irányzat képviselői között évtizedeken át tartó politikai küzdelem alakult ki.¹⁴ Mikor tehát Czetz megérkezett a mai Argentína területére, az ország nem volt egységes, hanem – kissé leegyszerűsítve a kérdést – három fő részre oszlott: az északi térségre, ahol a tartományok egy konföderációs övezetet alakítottak ki, a már említett Buenos Aires tartományra és kikötővárosra, valamint Dél-Amerika déli részére (Patagónia és a pampák), ahol nagyrészt az indiánok és a vad természet uralkodtak. Az Argentin Konföderációt, melynek fővárosa a Paranáy tartománybeli Entre Ríos volt, tizenhárom tartomány alkotta, amelyek élén az argentin történe-

12 Szilágyi Ágnes Judit: A társadalom összetétele a függetlenné váló Dél-Amerikában: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay. *Öt Kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei.* 2013. 2015. 2. sz. 155–168., 156–157. p.

13 Szabó: i. m. 238. p.

14 Szilágyi Ágnes Judit: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay. In Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika, 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig.* Budapest, 2013, L'Harmattan Kiadó, 212–213. p.

lem által már-már elfeledett Santiago Derqui elnök (1860–1861) állt. Ezzel szemben Buenos Aires tartomány 1859-ig független államnak számított, és csak október 23. után, a cepedai csatát követően csatlakozott a konföderációhoz. Vezetője Bartolomé Mitre (1860–1862) volt.¹⁵

Czetznek érkezésekor a korábbi elnökhöz, Urquiza tábornokhoz volt Európában szerzett kapcsolati tőkéje, így első lépése az volt, hogy felkereste a tábornok helyét átvevő Derqui elnököt. A találkozásról az alábbi módon emlékezett vissza: „[...] Liszabonban kaptam Lucio V. Mansillától egy levelet, amelyben biztosított engem arról, mint befejezett tényről, hogy tábornoki rangom elismertetik Urquiza tábornok által, mihelyt Argentína földjére lépek, elhatároztam, hogy meglátogatom Urquizát és bemutatkozom neki. Urquiza akkoriban Paranában élt, így tehát mihelyt családomat a Potosi utcában elhelyeztem, elindultam Paranába. [...] [A] szövetségi fővárosban a legnagyobb udvariassággal és kedvességgel fogadott dr. Derqui elnök és a közigazgatás magas funkcionáriusai B. Victorica Diego Alvear, Francia tábornok, és sokan mások. Csak 20 évvel később tudtam meg, hogy a hadügyi titkárság irattárában már akkor ott volt Francia tábornok, akkori hadügyminiszter által aláírt rendelet, mely elismeri tábornoki rendfokozatomat. Mennyire más lett volna előrejutásom, ha ezt a tényt velem akkor közölték volna. Egy hónapi várakozás után és mert még nem ismervén a hivatalos ügyek lassúságát, szerencsére elhatároztam, hogy visszatérek Buenos Airesbe és földméréssel fogok foglalkozni. Ugyanis kellemetlen lett volna számomra Buenos Aires ellen harcolni, amikor egész családom ott lakott. [...]”¹⁶ A fentebbi szövegrész kapcsán több kérdés is felmerül. Milyen harcról írt Czetz? Kiket értett az egész családja alatt?

AZ ARGENTIN KÖZTÁRSASÁG MEGSZÜLETÉSE

Dél-Amerikában gyakoriak voltak a polgárháborúk, ezért nem meglepő, hogy amikor Czetz Argentínába érkezett, egy éppen akkor is zajló belviszály fogadta, ami nem sokkal később ismét fegyveres összecs-

15 Bonorino, Jorge F. Lima González: *La cidade de Buenos Aires e sus habitantes 1860–1870* [Buenos Aires város és lakói 1860–1870]. Buenos Aires, 2005, Instituto Histórico de la Ciudad de Buenos Aires. 11. p. Daniel K. Lewis: *The History of Argentina* [Argentína története]. London, 2001, Greenwood Press, 50. p.; Hedges: i. m. 14. p.

16 Czetz: i. m. 115–116. p.

pásba torkollott Buenos Aires és az Argentin Konföderáció között. Ezért emlékezett vissza a sikertelen rendfokozatszerzés ellenére is némiképp pozitívan a történetekre: „szerencsére elhatároztam, hogy visszatérek Buenos Airesbe”.¹⁷

Buenos Aires volt a tengeri kereskedelem kulcsa az ország – és a belső területek – számára: a külföldi tőke és a modernizáció egyaránt innen áramlott be a térségbe. Éppen ezért az egyik legvitatottabb pont a két fél között a tartomány függetlensége és a vámpolitika kérdésköre volt. A konföderációnak, mint említettük, 1859-ben sikerült együttműködésre bírnia Buenos Airest, azonban az ellentétek ettől még nem szűntek meg, mivel a tartomány igyekezett továbbra is független maradni. Entre Ríos főváros kevésbé bizonyult fontosnak, mint Buenos Aires, emiatt az egyes tartományok működése egyre inkább az utóbbival való viszonytól függött. A legfőbb kikötővel való kapcsolat elengedhetetlen volt a belső területek számára, másfelől viszont Buenos Airesnek is szüksége volt az eladható árukat megtermelő hátszagra. Ahelyett, hogy továbbra is az elszakadás politikáját folytatta volna, Buenos Aires kormányzójaként Bartolomé Mitre inkább arra törekedett, hogy tartománya érdekeit az Argentin Konföderáción belül érvényesítse, és Buenos Aires vezetésével egyesítse Argentínát. Sikertől támogatókra találania a konföderáció belső területein, valamint a szomszédos Uruguayban is, ahol lázadásokat szerveztek Derqui elnök és Urquiza tábornok vezetése ellen. Ez oda vezetett, hogy 1861-ben Urquiza megtámadta Buenos Airest. A döntő csatára, melyben az uruguayi támogatást is maguk mögött tudó Buenos Aires-i seregek kerekedtek felül, 1861. szeptember 17-én, a Santa Fé tartományban található Pavón patak mellett került sor. A vereséget követően Urquiza belenyugodott a kialakult helyzetbe, és a kapituláció, illetve a politikai élettől való visszavonulás mellett döntött. Ezt követően az új hatalmi erők ratifikálták az 1853-as alkotmányt, melynek értelmében Buenos Airest tették meg az argentin kormány székhelyévé. 1862–1868 között Bartolomé Mitre lett az egyesült Argentin Köztársaság első elnöke, és ő kezdett hozzá az ország megreformálásához is, mintegy megalapozva az állam későbbi konszolidációját. Mindez azonban nem jelentette azt,

17 Czetz: i. m. 116. p.

hogy az időnként fellángoló lázadások és a politikai viszályok teljesen megszűntek volna a dél-amerikai országban.¹⁸

Mitre szándéka az volt, hogy erős, központosított államot építsen ki, és annak érdekében, hogy pozícióját a korábban ellenséges területeken is megerősítse, harcot indított a megmaradt föderalista vezetők ellen.¹⁹ Az 1860-as évek első felében emiatt számos kisebb-nagyobb összeütközésre került sor. A legnagyobb ellenállást a chilei határ mentén található La Rioja tartomány fejtette ki, melynek vezetője, Angel Vicente Peñaloza („El Chacho”) tábornok 1862-ben, majd 1863-ban is fellázadt a Mitre kormány ellen. Peñalozáat végül 1863-ban meggyilkolták, a konfliktusok azonban halálát követően sem értek véget. A Mitre-kormány által gyakorolt politikai és katonai elnyomás több föderalista tartományban erőszakhoz vezetett: a vidékre kiküldött katonaság számos esetben a lakosság sanyargatásával igyekezett megtörni a helyiek ellenszegülését.²⁰

Czetz tehát a 19. század végi történelmi távlatokból visszatekintve okkal tarthatta szerencsésnek magát, hogy nem lett az Argentin Konföderáció tábornoka. Mint láthattuk, az események kimenetele végül Buenos Airesnek kedvezett, ahol a rokonai éltek, illetve ahonnan kiindulva előbb földmérőként ért el sikereket, majd értéktéremtő katonai pályafutása is kibontakozhatott.

AZ ARGENTIN ROKONOK

Czetz János feleségének, Basilia Ortiz de Rosas de Czetznek Don Juan Manuel de Rosas argentin politikus és katonatiszt, Buenos Aires tartomány egykori kormányzója volt a nagybátyja, akinek a hatalmát néhány évvel korábban megdöntötték, és emiatt arra kényszerült, hogy

18 Hedges: i. m. 14–15. p.; Lewis 2001, 50–51. p.; Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadttörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233., 226. p.

19 Kraay, Hendrik – L. Whigham, Thomas (Ed.): *I Die with My Country. Perspectives on the Paraguayan War, 1864–1870*. [Az országgal együtt halok meg. Nézőpontok a paraguayi háborúról] Lincoln és London, 2004, University of Nebraska Press, 6. p.

20 Fuente, Ariel de la: Federalism and Opposition to the Paraguayan War in the Argentine Interior La Rioja, 1865–67 [Föderalizmus és a paraguayi háborúval szembeni ellenállás La Riojában, Argentína belsejében, 1865–67]. In Kraay, Hendrik – Whigham, Thomas L. (Ed.): *I Die with My Country. Perspectives on the Paraguayan War, 1864–1870*. Lincoln and London, 2004, University of Nebraska Press, 140. p.

elmeneküljön az országból (Rosas két alkalommal, 1829–1832 és 1835–1852 között töltötte be a kormányzói tisztséget). A családi kapcsolat azonban nem a véreskezű diktátorként számon tartott, európai száműzetésben élő nagybácsi révén bizonyult fontosnak Czetz számára, hanem az Argentínában maradt vagyonos és befolyásos rokonok miatt. Czetz János felesége ugyanis apja révén a terebélyes és gazdag Ortiz de Rosas, valamint a López de Osornio családok leszármazottja volt, de rajtuk kívül is kiterjedt rokonsággal büszkélkedhetett – csak édesapjának tizenegy testvére volt. A család az egyik legfontosabb tagjának Basilia unokatestvére, Lucio Victorio Mansilla bizonyult, aki a 19. század második felében az argentin szellemi, politikai és katonai körökben egyaránt jól helyezkedett, ez pedig jelentős mértékben hozzájárult előmeneteléhez is. Az új hazájába megérkező Czetz a befolyásos unokatestvér személyében barátra és segítőre talált. Emlékirataiban a felesége családjával való első találkozásról a következőképpen számol be: „Heves szél és hullámos tenger kísérték minket a molóra, ahonnan a Tacuari utcába mentünk, a Baldez család ősi fészkebe. Ebben a házban fogadott minket Baldez anyja, Rozas diktátor nővére, e méltóságos matróna azzal az előkelő és egyszerű szeretettel, amely engem magyar hazám vendég-szeretetére emlékeztetett. Azzal a szeretettel fogadott, amely abban a korban a Buenos Aires-i előkelő társaságot jellemezte. Ugyanaznap este eljöttek még tiszteletünkre a család többi tagjai is. [...] Mindig emlékezni fogok arra a kedvességre, amellyel engem fogadtak s amelynek következtében valóban az első pillanattól kezdve magamat Argentínában »ad home« éreztem. Ez alkalommal jött el üdvözlésünkre a komoly és fiatal Miguel Rivéra is, feleségem egy másik nagynénjének fia, aki földméréssel foglalkozott. A társalgás végre erre a térre terelődött, hogy hogyan és hol fogunk elhelyezkedni és a pályáról, amely képességeimnek legjobban megfelelné, hogy kenyeremet megkeressem. A fiatal Rivera kifejtette nekem, hogy tekintetbe véve a körülményeket, legjobb lesz számomra, ha mint »estanciero« vagy ha mint földmérő működnek.”²¹

FÖLDMÉRÉSEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN

Annak ellenére, hogy az 1860-as években már zajlott az iparosodás és az infrastrukturális fejlődés, Argentína mindennapjait továbbra is felkelések és politikai konfliktusok tarkították. Mindemellett azonban egyre jobban kiépült a vasút- és távíróhálózat, és ekkor vettek lendületet az új ország- és tartományhatárok, illetve a telekhatárok kijelölésével kapcsolatos munkálatok is. Az imént felsorolt folyamatokhoz kétkézi munkásokra és képzett, tapasztalt szakemberekre egyaránt szükség volt.²² Czetz János az utóbbiak közé tartozott, és élt is a lehetőséggel, amely új hazájában kínálkozott számára. „[H]ozzáfogtam matematikai és geodéziai könyveim átismétléséhez – emlékszik vissza a kezdetekre – és októberben levizsgáztam földmérésből. [...] A diplomámat azonnal megkaptam. Azonnal munkába is kezdtem mégpedig olyan meglepő sikerrel, hogy hamarosan »divatos« földmérőnek neveztek el.”²³ A 19. század közepén sok esetben még nem álltak rendelkezésre pontos felmérések a katonai határvidékeken kívüli területekről, olykor a tartományok határai is módosultak a politikai változások végett, de a hétköznapi földbirtokokkal kapcsolatos változások (letelepedés, öröklés, eladás, vétel stb.) sem voltak ritkák. Mindezek miatt a földmérésre mint szakmára a nagybirtokos réteg körében is egyre nagyobb igény mutatkozott. Több helyszínen csak ekkor, az 1860-as években történtek meg az első területkijelölések és felmérések. Ezeket az egyes tartományok által kiküldött hivatásos földmérők végezték, akik az egyes birtokok határait vasból és/vagy fából készült mérőföldkövekkel jelölték meg, illetve dokumentációt állítottak ki az adott terület paramétereiről. A magánbirtokok esetében a földmérés mellett a tulajdonosoknak igazolniuk kellett az általuk elfoglalt területen való tényleges jelenlétet is, ami házépítésben és/vagy valamiféle termelőtevékenység kialakításában nyilvánult meg.²⁴

Argentína esetében a 19. század közepén indult meg az a folyamat, amelynek eredményeként a külföldi bevándorlók egyre nagyobb töme-

22 Anderle: i. m. 225–226. p.

23 Czetz: i. m. 117. p.

24 Leoni, Juan B. – Tamburini, Diana S. – Acedo, Teresa – Scarafia, Graciela: Fortificando el desierto: la transformación del paisaje pampeano en el territorio del actual partido de Carlos Casares, 1869–1877 [A sivatag megerősítése: a pampai táj átalakulása a jelenlegi Carlos Casares megye területén, 1869–1877]. *Anuario de Arqueología* (2013) No. 5. 149–168., 154. p.

gei érkeztek az országba. A kongresszus 1862-ben engedélyezte, hogy az újonnan jöttek a puszták „lakatlan” területeire is betelepüljenek – az indiánok által lakott területek meghódításának egyik módját ugyanis a bevándorlók letelepítésében látták. Az Európából érkező, ekkor főként olasz, spanyol, német és ír, gazdálkodni vágyó családokat Santa Fé, Entre Ríos, Corrientes és Córdoba tartományokba igyekeztek betelepíteni, sok esetben kormányzati támogatással csábítva őket az egyes régiókba. A tradicionálisnak mondható marhatenyésztés mellett egyre jobban teret hódított a juhtenyésztés is, amely a növekvőben lévő gyapjúkereskedelem miatt igen jövedelmező foglalkozásnak ígérkezett, arról nem is beszélve, hogy a birkahússal való kereskedés további haszonnal kecsegtette a juhtenyésztőket. Ez az ágazat az ír és baszk munkások számára volt kifejezetten vonzó, ők ugyanis már szülőhazájukban szert tettek ilyen irányú tapasztalatokra. A növekvő nyersanyagtermelés elősegítette a tenyésztési technikák és az ipari technológiák fejlesztését, ez pedig az exportálható gyapjú, illetve birkahús mennyiségének és minőségének javulását idézte elő. Az árutermelés mellett a gyártás és szállítás terén is előrelépés volt tapasztalható.²⁵ A rossz lakhatási viszonyok, illetve a bizonytalan politikai és biztonsági helyzet miatt (polgárháborúk, indiántámadások, stb.) az argentin életkörülmények különösen nehezek voltak, ezért – ha lehetőségük adódott rá – a bevándorlók közül sokan más országokba költöztek tovább (például az USA-ba, Kanadába vagy Ausztráliába). Az Európából érkező népesség mindezen körülmények ellenére is egyre gyorsabb ütemben nőtt, hozzájárulva az ország jelentős volumenű fejlődéséhez és növekedéséhez.²⁶

ARGENTÍNA A PARAGUAYI HÁBORÚ ÉVEIBEN

Paraguay Dél-Amerika egyik olyan állama volt, amely nem rendelkezett tengeri kikötővel, és ez különösen kiszolgáltatottá tette olyan nagy kiterjedésű szomszédaival szemben, mint például Brazília, Argentína vagy Chile, nekik ugyanis közvetlen tengeri összeköttetésük volt a külvilággal. Emellett geopolitikailag is ki volt téve a körülötte lévő országokban történő eseményeknek, viszályoknak, háborúknak, és megvoltak a saját belső problémái is, amelyekkel szembe kellett néznie.

25 Hedges: i. m. 14–15. p.; Lewis 2001, 15–17. p.

26 Anderle: i. m. 226. p.

A 19. század első felében függetlenné vált egykori dél-amerikai gyarmatállamok között rendszeresek voltak a határvitákból fakadó konfliktusok, amelyekben Argentína és Brazília dominanciája játszott a döntő szerepet. A két köztes ország – Paraguay és Uruguay – a nagyobb hatalmak közé ékelődve afféle ütközőállamok lettek. Amint azt látni fogjuk, az alábbiakban tárgyalásra kerülő háborút is részben a Brazília és Uruguay, a Brazília és Paraguay, valamint az Argentína és Paraguay közötti területi viták, illetve kiindulópontként az Uruguayt érintő politikai beavatkozásokból adódó ellentétek váltották ki.²⁷

Paraguayt közel két évtizedig Carlos Antonio López (1844–1862) irányította diktátorként, aki politikailag és gazdaságilag is elszigetelte országát a szomszédos államoktól, mivel tartott azok hódítási szándékaitól. Argentínának és Brazíliának egyaránt voltak területi vitái Paraguay-jal, elsősorban a határterületek gazdasági potenciálja – az itt található értékes termőterületek, illetve az Atlanti-óceánhoz vezető folyóhasználat – okán. López a hathatós védekezés érdekében igyekezett jó kapcsolatokat fenntartani az európai és észak-amerikai befektetőkkel, emellett pedig országa határainak erősítésébe és a hadserege modernizációjába is belekezdett – az utóbbi cél érdekében például brit haditechnikai eszközöket vásárolt.²⁸ Hasonló megfontolásból fiát, Francisco Solano López-t Európába küldte, hogy az ország követeként járja a kontinenst. Az ifjabb López útjának célja az volt, hogy kereskedelmi és barátsági megállapodásokat kössön az európai hatalmakkal, köztük Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Spanyolországgal és Poroszországgal, illetve hogy tanulmányozza a kontinens modern hadseregeinek működését. 1854-ben, miután útja végeztével hazatért, had- és flottaügyi miniszterré nevezték ki. 1858-ban az ország meglehetősen kedvezőtlen szerződést kötött Brazíliával, ám amikor Francisco Solano López 1862-ben – apja halálát követően – átvette a hatalmat, a korábbinál sokkal merészebb külpolitikai irányt jelölt ki a valamelyest megerősödött Paraguay számára.²⁹

27 Wittman Tibor: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1978, Gondolat Kiadó, 247. p.; Asqui Jorge Kristóf: Függetlenség vagy halál! Geopolitikai kihívások a Paraguay folyó mentén (XVI. század – 1870). *Hadtudományi Szemle*, 5. évf. (2012) 1–2. sz. 87–96., 88–89. p.

28 Bethell, Leslie: *The Paraguayan War (1864–1870)* [A paraguayi háború (1864–1870)]. London, 1996, University of London, 3. p.

29 Asqui: i. m. 88–89. p.

Uruguayban ekkor két politikai irányzat képviselői – a vidéki érdekeltségű coloradók és a városi többségű blancók – álltak szemben egymással. Paraguay először azért került ellentétbe Brazíliával és Argentínával, mert az utóbbi két ország a coloradókat, Francisco Solano López viszont a blancókat támogatta. Ezzel a nézeteltéréssel egyidőben a határviták is kiéleződtek a brazilok és Paraguay között, ami arra készítette a paraguayiakat, hogy megerősítsék határaik őrizetét.³⁰ 1863 júliusában a feszültség tovább fokozódott: az uruguayi blanco kormányzat segítséget kért Lópeztől, aki eleinte bizonytalan volt, hogy hivatalosan is vállalja-e a szövetséget a blancókkal a coloradók ellen. Az év második felében azonban már abbéli meggyőződésének adott hangot, hogy a Rio de la Plata környéki erőegyensúly felborulóban van, ugyanakkor jelezte: ellenzi a brazilok uruguayi beavatkozását, mivel egy ilyen intervenció Paraguay biztonságát, területi integritását és függetlenségét is veszélyeztetné. Paraguay elnöke ekkor még elég erősnek érezhette magát, hogy erődemonstrációt tartson: az ország gazdasági és katonai ereje növekvőben volt, a hadsereg létszáma pedig elérte a 77 000 főt, míg a császári brazil hadsereg kevesebb mint 20 000 főt számlált, és a szomszédos Rio Grande do Sul tartományban is csupán egy 2000 fős brazil katonai egység állomásozott. Mivel diplomáciai úton nem sikerült rendezni a Brazília és Uruguay között fennálló nézeteltéréseket – Uruguayban nagyszámú brazil élt, akikkel szemben ekkor már visszaélések történtek –, 1864 februárjában Solano López – készülve egy esetleges háború kitörésére – mozgósítani kezdett. Brazília 1864 augusztusában ultimátumot küldött az uruguayi kormánynak, megtorlással fenyegetve az országot, Solano López pedig a maga részéről arra figyelmeztette Brazíliát, hogy Paraguay nem fog tétlenül nézni egy Uruguay elleni katonai beavatkozást. A brazil kormány – alábecsülve a paraguayi haderőt – semmibe vette a figyelmeztetést, és csapatai 1864. október 16-án bevonultak Uruguayba.³¹ A kenyértörést végül mégsem ez idézte elő, hanem az, hogy 1864. november 12-én a paraguayi hatóságok

30 Hedges: i. m. 14–15. p., Lewis: 2001, 16. p.

31 Bethell, Leslie: The Paraguayan War (1864–70) [A paraguayi háború (1864–1870)] In Bethell, Leslie: *Brazil: Essays on History and Politics* [Brazília – történeti és politikai tanulmányok]. London, 2018, University of London Press, Institute of Latin American Studies, 93–112., 96–97. p.

lefoglalták a Marquês de Olinda nevű brazil kereskedelmi gőzhajót, amely – fedélzetén Mato Grosso tartomány vezetőjével – Asuncióból indult volna Corumbába. Az eseményre reagálva Brazília megszakította diplomáciai kapcsolatait Paraguayjal, Solano López pedig 1864. december 13-án üzent hadat Brazíliának, és támadást indított Mato Grosso ellen. Nem kellett sok időnek eltelnie, és a Brazíliával vívott háború miatt Paraguay az argentinokkal is összeütközésbe került. A konfliktust ezúttal az okozta, hogy a paraguayi elnök Argentína Misiones nevű tartományának vitatott – és nagyrészt lakatlan – területén átkelve szeretett volna támadást indítani Brazília legdélebbi tartománya, Rio Grande do Sul ellen, azonban a Mitre-kormány erre nem adott engedélyt. Válaszul Paraguay 1865. március 18-án Argentínának is hadat üzent, a következő hónapban pedig a paraguayi csapatok megszállták az argentin Corrientes tartományt.³²

A háború tehát 1864-ben Solano López hadüzeneteivel vette kezdetét. A történet érdekes fordulata, hogy az eredetileg megtámadott Uruguay – miután Brazília félretette a vele kapcsolatos korábbi sérelmeit – végül szintén Paraguay ellenfeleként kapcsolódott be a küzdelembe. A három érintett ország 1865 májusában írta alá azt a szövetségi szerződést, amely miatt a paraguayi háborút a hármasszövetség háborújaként is szokás aposztrofálni.³³

Argentína számára a háborúba való belépés a területi viták és győzelmi érdekek mellett a nemzeti egység összekovácsolását és a köztársaság intézményének megóvását is célozta. A Mitre-kormány elítélte a Francisco Solano López-féle rendszert, hadseregét pedig azzal a szándékkal küldte Paraguayba, hogy felszámolja a túlságosan nagyra törő elnök uralmát. A háború kezdetén, amit Argentína-szerte a civilizáció és barbárság közötti harcként propagáltak, maga Bartolomé Mitre állt a szövetséges csapatok élére. Az elnök gyors és könnyű győzelmet ígért: „Holnap a laktanyába! Tizenöt napon belül menet! Három hónap múlva Asuncióban!”³⁴

32 Bethell 2018, 96–97. p.; Lewis, Colin M.: *Argentina: a short history* [Argentína rövid története]. Oxford, 2002, Oneworld Publications, 33. p.

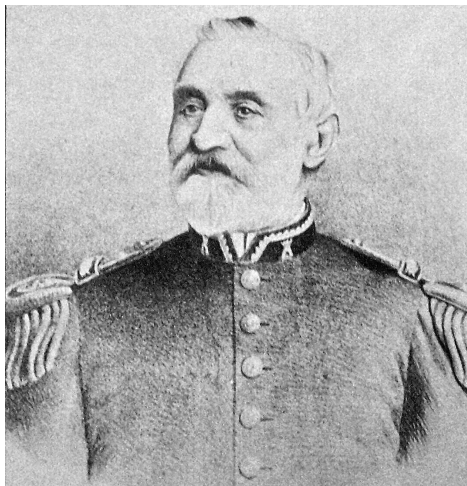
33 Bethell 1996, 1. p.

34 Rock, David: Argentina under Mitre: Porteño Liberalism in the 1860s [Argentína Mitre alatt: porteño liberalizmus az 1860-as években]. *The Americas*, Vol. 56. (July 1999) No. 1. 31–63., 44–46. p.

A konfliktusnak köszönhetően Czetz János is kapott feladatot az argentin hadseregben. Erről a következőket írta: „Ebben az évben [1864] megbetegedtem (descomposción de sangre) és majdnem meghaltam. [...] Ez a betegség megakadályozott engem abban, hogy földmérési munkálataimat tovább folytathassam. Lucio V. Mansilla őrnagy, Mitre elnök jósága és Don Juan Gelly y Obes hadügyminiszter segítsége folytán elérte, hogy engem a katonamérnöki osztály parancsnokaként ezredesi rendfokozatban és fizetéssel kineveztek. [...] Ebben az időben kezdtem el Argentínának Braziliával és Paraguayal érintkező határait feltérképezni. E munka közben ért minket a Solano Lopez elleni háború. [...] A Paraguay elleni háború következtében szükség volt egy műszaki csapattest felállítására. Mitre tábornok engem bízott meg ennek megszervezésével, melynek egyúttal parancsnokává is kinevezett. Nagy szerencsém volt, hogy hívásomra a legjobban kiképzett fiatalok jelentkeztek [...]. Én több hónapon át folytattam az alakulat felállításával kapcsolatos munkáimat, miközben a tiszteknek több szakelőadást is tartottam. Helyettesem pedig az alakulat kiképzését végezte. Amikor az alakulat felkészült és útbaindult a harctérre, én váratlanul megbetegedtem. Ez a betegség legnagyobb sajnálatomra arra kényszerített, hogy elváljak csapattestemtől és Buenos Airesben maradjak s a határvidék térképezési munkálatait fejezzem be.”³⁵ Czetz tehát kezdetben részt vett a szervező- és kiképzőmunkálatokban, azonban kimaradt a szörnyű ütközetekből, amelyekre a későbbiekben sor került.

Solano López, aki a végsőig is hajlandó volt elmenni, az 1864–1870 között zajló katonai konfliktusban hatalmas túlerővel nézett farkasszemet. A háború, amelyet a térség leghosszabb ideig tartó és legvéresebb nemzetek közötti háborújaként tartanak számon, és amely a mai napig egyedülállónak tekinthető Dél-Amerika történelmében, Paraguayra nézve katasztrofális következményekkel járt. A csatározások során az ország lakossága kb. 450–500 000 főről 160 000 főre csökkent, vagyis a népesség 65-70%-a veszett oda, évtizedekre megakasztva a további fejlődést. Brazília vesztesége mintegy 50 000 fő volt, Argentína 30 000 főt veszített, míg Uruguay részéről a harcok mindössze 5000 emberéletet követeltek. A megdöbbentően magas veszteségek egyik magya-

35 Czetz: i. m. 118. p.

Csetz János, az argentin hadsereg ezredeseként
(Diego Abad de Santillán: *Historia Argentina*. Buenos Aires, 1971, TEA)

rázata a hadviselő felek rossz szervezési képességeiben keresendő: sem a katonák felszerelése, sem az ellátásuk nem volt megfelelő. A hatalmas pusztítás következtében beálló nélkülözés végül éhínségbe torkollt, emellett pedig még különféle betegségek is felütötték a fejüket a lakosság körében.³⁶

Argentínában eleinte nem mindenki támogatta a paraguayi háborút, és sokan kritizálták is Mitrét a kezdeti kudarcok miatt. A harcok befejezése után azonban átértékelődtek a dolgok: a győzelem és a velejáró területszerzés egyfajta egységesítő erőként hatottak az emberekre. Az 1870-es évek az állam konszolidációját is elhozták, ugyanakkor magabiztosabb nemzetközi kapcsolatok kialakítását tették lehetővé.³⁷

Csetz János életében Argentínának nyolc köztársasági elnöke volt,³⁸ akik közül Domingo Faustino Sarmiento (1864–1874) és Julio Ar-

36 Esposito, Gabriel: *Armies of the War of the Triple Alliance 1864–1870* [A hármas szövetség háborújának hadseregei, 1864–1870]. Oxford, 2015, Osprey Publishing, 3. p.

37 Lewis 2002, 34–35. p.

38 Bartolomé Mitre (1862–1868); Domingo Faustino Sarmiento (1864–1874); Nicolás Avellaneda (1874–1880); Julio Argentino Roca (1880–1886); Miguel Ángel Juárez Celman (1886–1890); Carlos Pellegrini (1890–1892); Luis Sáenz Peña (1892–1895); José Evaristo Uriburu (1895–1898); Julio Argentino Roca (1898–1904).

gentino Roca (1880–1886 és 1898–1904) volt legtovább hatalmon. Czetz több alkalommal is megemlékezett az egyes elnökökről és az alattuk zajló eseményekről. A legtöbb említést Bartolomé Mitréről, illetve Sarmientóról tette – az utóbbi neve főként az 1874 utáni időszak kapcsán bukkan fel az emlékiratokban. Avellanedát mindössze egyszer említi, és bár Roca is kap néhány mondatot, meglepő módon róla sem fejt ki véleményt. Celmanról szintén csak érintőlegesen tesz említést, Pellegrinit, Peñát és Uriburut pedig egyszer sem idézi fel emlékirataiban.

AZ INDIÁNOK ELLENI HARC ÉS A SIVATAG MEGHÓDÍTÁSA

A 19. század közepén Argentína bizonyos területeit – például a kontinens déli részét magába foglaló Patagóniát és a dél-amerikai síkság, a pampák egyes részeit – még mindig az indiánok uralták. Czetz János már idézett visszaemlékezéséből kiderül, hogy a Buenos Aires tartományban végzett határ- és erőd kijelölési munkálatok során ő maga is többször került közelebbi érintkezésbe velük: „Ilyen munka között telt el az idő, míg el nem érkezett Sarmiento elnöksége. Az ő hadügyminisztere, Martin de Gainga elhatározta, hogy a határokat Córdoba-tól és Santa Fétől délre és Buenos Aires-től nyugatra kiszélesíti és így jelentősen csökkentti azt a sávot, amelyen át az indiánok állandóan betörhetnek. [...] Ebből a célból hivatott engem a hadügyminiszter.”³⁹

Az argentin kongresszus 1867-ben fogadta el a 215. törvényt, amely elrendelte, hogy az ország határait egészen a Rio Negro folyóig kell kiterjeszteni. A kormány e jogszabály értelmében olyan területekre is igényt formált, amelyek különféle indián csoportok ellenőrzése alatt álltak, azonban a paraguayi háború miatt a tényleges terjeszkedéshez ekkor még nem voltak meg a szükséges feltételek. Az 1860-as évek végére viszont már egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy közeleg a háború befejezése, és hogy az ellenségeskedések lezárása után jelentős katonai és gazdasági erőforrások szabadulnak majd fel. Az argentin hadügymi-

39 Czetz: i. m. 120. p.

nisztérium Czetz Jánost bízta meg azzal, hogy az új határokat, valamint az ezeket védő erődítmények helyét kijelölje.⁴⁰

„Ebből a célból hivatott engem a hadügyminiszter. Miután a főpontokban megegyeztünk, hogy t.i. meddig kell a határvonalat kitolni, megbízott engem és Lucas de Peslonan őrnagyot, hogy Rio Cuarto-ba menjünk. Itt volt Córdoba déli határának parancsnoksága Lucio V. Mansilla ezredes vezetése alatt. Mansillának az volt a kötelessége, hogy minden közlekedési eszközt rendelkezésünkre bocsásson és elkísérjen azon az úton, melyet én jelöltem ki, hogy elfoglalják a Rio Quintot és azokon a helyeken készítsenek őrhelyeket, amelyeket én jelöltem ki.”⁴¹

Czetz visszaemlékezésében a leggyakrabban a telepesek – a farmokon, illetve a településeken élő lakosság – és az indiánok közötti összeütközéseket emeli ki. Az előbbieket civilizált népként, az utóbbiakat pedig vad törzsekként mutatja be, és arról is említést tesz, hogy mialatt az argentin vadont járta, számtalanszor belebotlott egy-egy indián betörés nyomaiba.⁴² Egy helyen arról számol be, hogy: „A lakosság Rivas tábornokot⁴³ nagy ujjongással fogadta és nagy ünnepséget rendezett tiszteletére. Tudták ugyanis, hogy a határkijelölési munkálatok és a határerődök megvonása azt a célt szolgálják, hogy megakadályozzák a további indián betöréseket, sőt a kormány szándéka az is volt, hogy ezeket az indiánokat bekapcsolja civilizációba és ezáltal a lakosság békéjét biztosítsa.”⁴⁴

40 Ratto, Silvia: La ofensiva militar que no fue. Los proyectos estatales de avance territorial entre 1869 y 1872 [A katonai offenzíva, ami nem volt. A területi előretörés állami projektjei 1869 és 1872 között]. (https://historiapolitica.com/datos/biblioteca/ratto_dm.pdf) (Letöltés: 2022. 03. 29.); Ratto, Silvia: *Redes políticas en la frontera bonaerense (1836–1873). Crónica de un final anunciado* [Politikai hálózatok a buenos airesi határon (1836–1873). A vég megjövendölt krónikája]. Bernal, 2015. Universidad Nacional de Quilmes. [E-Book] (<http://unidaddepublicaciones.web.unq.edu.ar/wp-content/uploads/sites/46/2016/04/Redes-politicas-e-book.pdf>) (Letöltés: 2022. 04. 10.) 137. p.

41 Czetz: i. m. 120. p. (Czetz János jelentéseit mélyrehatóbban elemezték a következő munkák: Rinaldo Poggi: *El avance del Cnel Cetz y la seguridad de las fronteras interiores* [Czetz ezredes előrenyomulása és a belső határok biztonsága]. Buenos Aires, 1999, Fundación Nueva Historia; valamint Gamboni, Olga Diana: *Adolfo Alsina: Gobernador de la Provincia de Buenos Aires y conquistador del desierto* [Adolfo Alsina: Buenos Aires tartomány kormányzója és a sivatag meghódítója]. (Tesis de doctorado). La Plata, 1994, Universidad Nacional de La Plata.

42 Czetz: i. m. 121–122. p.

43 Ignacio Rivas (1827–1880) az argentin hadsereg magas rangú katonatisztje volt, aki Czetz Jánossal való találkozása idején tábornokként a határterületen járt.

44 Czetz: i. m. 124. p.

Az argentinok által „sivatagnak” nevezett térség hatalmas, több mint 321 000 négyzetkilométernyi termékeny földterületeket foglalt magában, és az Andoktól az Atlanti-óceánig terjedt. Ezek a földek, amelyek nagyrészt Rio Negro, Buenos Aires, Córdoba, Mendoza és Santa Fé tartományok területére estek, az elmúlt évszázadokban a világ egyik legtermékenyebb részévé váltak.⁴⁵ Az indián territóriumok meghódítására már a 19. század közepén több kísérlet történt: az 1830-as években éppen Czetz János feleségének nagybátyja, Juan Manuel de Rosas tábornok hatolt be seregével a puszták területére, hogy újabb földeket szerezzen a telepesek és nagybirtokosok számára.⁴⁶ Látnunk kell azonban, hogy az indiánokat vadakként leíró beszámolók nem feltétlenül fedik a valóságot: a Patagónia és a pampák közelében lévő tartományi kormányok már korábban is kapcsolatban álltak az egyes törzsekkel, sőt alkalmazták őket a hadseregben is, illetve később az argentin és chilei kabinet és az indián törzsek képviselői között is voltak összeköttetések. Az indiánoknak többféle törzse élt a „civilizált” és a „civilizálatlan” területeken: voltak köztük olyanok, akik felhagytak tradícióikkal, míg mások továbbra is gyakorolták ősi szokásaikat, ám ettől még békében éltek környezetükkel. Végül bizonyos csoportok időnként több száz, olykor pedig több ezer harcossal támadták meg, gyilkolták le és fosztották ki a telepeseket vagy más törzsek tagjait, és néha egész városok is áldozatul eshettek betöréseiknek. Egyes törzsek a mai Chiléből, az Andokon át törtek be az ország területére, és nem kizárt, hogy támadásaik okául a chileiek által ekkor már szintén végrehajtott hódítások szolgáltak.⁴⁷ Az is gyakran előfordult, hogy bizonyos érdekkörök saját céljaik eléréséhez használták fel az őslakosokat, egymás ellen hangolva a törzseket, vagy éppen a politikai ellenfelek meggyengítésére vették igénybe őket. Az ország indián társadalma tehát összetett, sokszínű társadalom volt, amelyet számos kapcsolat fűzött az argentin tartományi közösségekhez és politikai körökhöz. A felek kereskedtek egymással, sőt időnként közös hadi vállalkozásokban is vettek részt együtt.⁴⁸ A hosszú 19. század azonban

45 Rauch, George v.: *Conflict in the Southern Cone: The Argentine Military and the Boundary Dispute with Chile, 1870–1902* [Konfliktus a Déli kúpban: az argentin hadsereg és a határvita Chilével, 1870–1902.]. London, 1999, Greenwood Publishing Group, 35. p.

46 Hedges: i. m. 8. p.

47 Rauch: i. m. 35–36. p.

jellemzően a sztereotípiák világa volt, így a „vadak” és a „civilizáltak” világát nem csupán a határok osztották ketté, hanem a másság elutasításából fakadó kulturális ellentétek is válaszvonalat képeztek az egymástól különböző csoportok között. Ezek az előítéletek szolgálták alapul a 19. században szervezett „sivatagi” hadjáratokhoz is, amelyek valódi célja a gazdasági, kulturális és politikai fölény kialakítása volt.⁴⁹

A kortárs beszámolók gyakran tesznek említést arról, hogy az 1860-as évek végén és az 1870-es évek elején megszorodtak az indiánok által végrehajtott betörések Buenos Aires, valamint Santa Fé tartomány déli részein. A támadók ilyenkor általában állatokat vittek magukkal, és ezzel együtt telepeseket is megöltek vagy elraboltak.⁵⁰ Czetz János visszaemlékezésében beszámol a pampán való átkelésének élményeiről, az erődítmények és határok új kijelöléséről⁵¹, valamint egy számára érdekes eseményről, amikor indián törzsi vezetőkkel (ún. cacique-kal) étkezett: „Három nappal Azul-ba érkezése után Rivas tábornok nagy népünnepelet rendezett, amelyre meghívta az összes casique-kat és megmagyarázta nekik, hogy ez az ünnepély a tartós béke ünnepélye, melyet az ő tiszteletükre adott. Ott ültek az asztalnál a következő casiquek: Catriel, Cafiumil, Cachul, Coliquo és mások, akikre már nem emlékszem. Catriel mellett ült, Cachul pedig szemben velem. (Hogy is álmodhatta volna akkor, mikor együtt ültünk az asztalnál a jó Catriel, hogy néhány évvel később a Mitre-féle forradalom idején, saját indián alattvalói fogják lándzsával megölni, mert Luis Maria Campos tábornok parancsnoksága alatt harcolt.) Méltó volt, hogy lefényképezzék ezt a 150 terítékes asztalt, ahol indiánok és főnökeik váltakozva, ültek határőrtisztekkel együtt. És még érdekesebb volt nézni a puszták fiait, amint a kanalat és a villát kezelték, no meg a pohárköszöntőket, amelyekre az indiánok ékes nyelvezetükben válaszoltak. Szerencsére nem voltak kellemetlen jelenetek, mint például lerészegedés vagy verekedés, két tény, amely általában jellemezni szokta az ilyen ünnepségeket.”⁵²

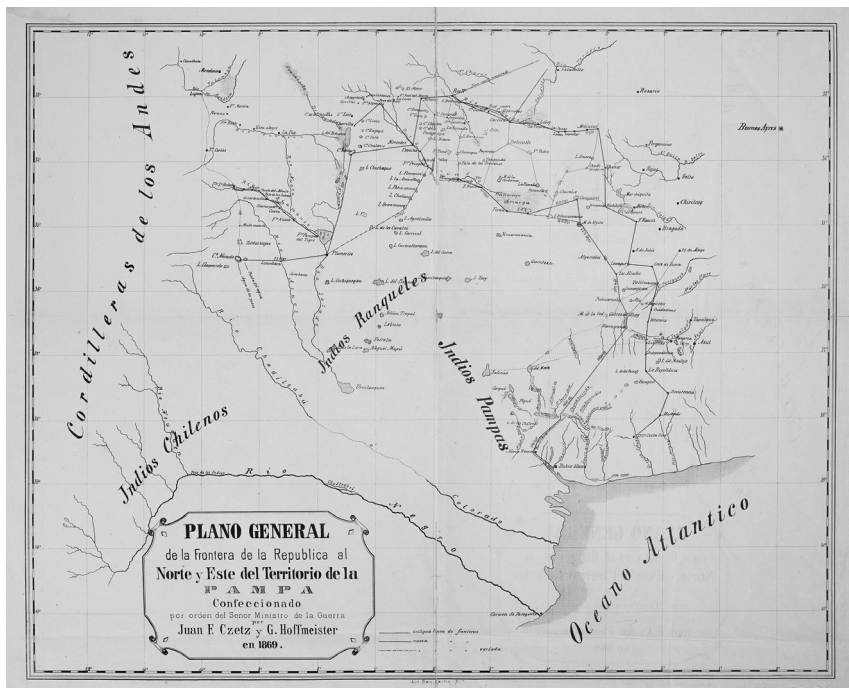
48 del Viso, Jacinto: La Conquista del Desierto [A sivatag meghódítása]. *Revista De La Universidad Nacional De Córdoba*, Vol. 20. (March–April 1933) No. 1–2., 3–66. p. (<https://revistas.unc.edu.ar/index.php/REUNC/article/view/6513>) (Letöltés: 2022. 03. 25.)

49 Bandieri, Susana: *Historia de la Patagonia* [Patagónia története]. Buenos Aires, 2009, Sudamericana, 54. p.

50 Lewis 2002. 30–31. p.

51 Czetz: i. m. 121–122. p.

52 Czetz: i. m. 124–125. p.

Czetz János és G. Hoffmeister: A köztársaság határainak általános térképe a pampák területétől északra és keletre, 1869⁵³

A Czetz János és csapata által felvázolt határtervek és erődítmény-kijelölések alapján kerültek kialakításra az új déli és délnyugati államhatárok, melyek nyomán felállították az új határparancsnokságokat, valamint megerősített állásokat hoztak létre. Például Ancaló erődítményét (Lavalle Norte), mely egészen 1876-ig az Északi Határparancsnokság székhelye volt, 1870-ben alapították. A lovasság, tüzérség, gyalogság és a nemzetőrség csapatai egyaránt teljesítettek

53 Juan F. Czetz y G. Hoffmeister: Plano general de la frontera de la República al norte y este del territorio de la Pampa, 1869. (Forrás: Biblioteca Nacional Mariano Moreno) (https://catalogo.bn.gov.ar/F/?func=direct&doc_number=000391338&local_base=GENER) (Letöltés: 2022. 04. 21.)

szolgálatot a Czetz által kijelölt helyeken épített erődítményekben, illetve ezek környékén.⁵⁴

1876-ban, Adolfo Alsina hadügyminisztersége idején a határok újra megváltoztak, végül pedig Julio Argentino Roca tábornok – „El Zorro”, azaz a Róka – Buenos Aires délnyugati részén és Patagóniában elindította az ún. „sivatagi hadjáratot”, amely során modern ismétlőfegyverekkel felszerelt csapataival mélyen betört a törzsi területek szívébe, egyaránt lerombolva az indiánok nyári falvait és téli szállásait. A katonák kommunikációját több esetben a kiépített távíróvezetékek is megkönnyítették. Roca 1879-es hadjáratának az 1867-ben kitűzött célokat kellett volna elérnie – ezek értelmében a Rio Negro folyóig kellett volna kiterjeszteni az argentin határokat –, az általa vezetett hadsereg pusztításai és erőszaktevételei azonban olyannyira megtörték az indiánokat, hogy a későbbiekben már nem került sor nagyobb volumenű ellenállásra a területszerzésekkel és az új lakosok betelepítésével szemben. A területek feltérképezésére irányuló expedíciók tudományos eredményei nyomán, valamint Roca hódításai révén az elfoglalt területeken megszorodtak a földbirtokok; ezeken az újonnan betelepülők állattenyésztésbe és gabonatermesztésbe kezdtek. A századfordulóra a pampák, illetve Patagónia jelentős része beépült az Argentin Köztársaságba.⁵⁵

AZ ARGENTIN HADSEREG A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Az argentin hadsereg állapotára vonatkozó első, ám annál meghatározóbb értesüléseit Czetz János még 1852-ben, a száműzött Juan Manuel de Rosassal való európai találkozásakor szerezte. Emlékiratában erről a következőket jegyezte fel: „Rozas velem folytatott beszélgetésének számomra legérdekesebb része az volt, amelyet az argentin hadseregről mondott eképpen: »Ne gondolja azt, hogy Buenos Airesben egy európai rendszerű hadsereget talál. Buenos

54 Canciani, Leonardo Daniel: *Frontera, militarización y política armada la Guardia Nacional de campaña de Buenos Aires durante el proceso de construcción del Estado Nacional (1852–1880)* [Határ-, militarizációs- és fegyveres politika a buenos airesi nemzetország tevékenységében a nemzetállam megalakulása idején (1852–1880)]. (Tesis de posgrado). 2015, Universidad Nacional de La Plata, 115. p. (<http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/tesis/te.1182/te.1182.pdf>) (Letöltés: 2022. 03. 25.)

55 Lewis 2002, 30–31. p.; Hedges: i. m. 241. p.; Brown: i. m. 135. p.

Airesben a hadsereg nemzetőrség s amit itt Európában sorkatonaságnak neveznek, az nálunk egy jól-rosszul megszervezett rendőrség.« – Ez a megjegyzés nagyon befolyásolta ebben az országban kezdeti működésemet.⁵⁶ A több éve Nagy-Britanniában élő Rosas – némi képp szélsőségesen értékelve a helyzetet – arra kívánt utalni, hogy Argentína a 19. század derekának európai országaival összehasonlítva csak egy viszonylag rosszul szervezett, olykor szedett-vetett csapatokat is magában foglaló, fejletlen haderő fölött rendelkezett, melynek felszereltsége, fegyverzete és tiszti állománya nem vetekedhetett a brit, a francia, a porosz vagy épp a spanyol hadseregével. Nem kizárt, hogy Czetz János ezekben a hiányosságokban is lehetőségeket látott, és a fejlesztéssel kapcsolatos megoldáskeresés is gyakran állhatott gondolatai középpontjában. Feltehetően erre utal az idézett szövegrész zárógondolata is, miszerint argentinai életének kezdeti éveiben meghatározóak voltak számára Rosas megjegyzései. Czetznek azonban csak jóval Argentínába érkezése után nyílt lehetősége arra, hogy hadseregszervezői rátermettségét új hazájában is bizonyíthassa. Ez a lehetőség a paraguayi háború idején, 1864-ben jött el, amikor egy műszaki csapattest felállítására kapott megbízást. A feladat az egység megszervezését, kiképzését és vezetését is magába foglalta.⁵⁷ Az ekkor már 44. életévében járó férfi a hadszíntérre vezető úton megbetegedett, és emiatt kénytelen volt visszafordulni Buenos Airesbe, ahol felgyógyulását követően – mint a korábbiakban már láthattuk – az új határok kijelölésében, illetve ezek védműveinek létesítésében vállalt jelentősebb szerepet.⁵⁸ Az 1869-es esztendő a vadonbeli izgalmas kalandok mellett egy másik fontos feladatot is tartogatott számára: bekerült abba a válogatott katonatisztekéből álló csoportba, amelynek küldetése egy maradandó argentin katonai iskola életrehívása volt.⁵⁹

56 Czetz: i. m. 107. p.

57 Az egység végigharcolta a paraguayi háborút, azonban a harcok végeztével feloszlatták. A történelmi hagyományokra emlékezve napjainkban az egyik argentin mérnöki zászlóalj viseli tiszteletből a nevét: Batallón de Ingenieros 1 „Zapadores Coronel Czetz”. Siposné 2020, 128. p.

58 Czetz: i. m. 118. p.

59 Siposné 2016, 137–138. p.

A határok védelme, valamint az országegyesítés folyamatában lévő köztársaság belső rendjének fenntartása miatt Argentína számára – más dél-amerikai országokhoz hasonlóan – különösen fontos volt, hogy ütőképes hadsereggel rendelkezzen. Rosas elűzését követően már Urquiza tábornok is tett bizonyos lépéseket az ország fegyveres erőinek egységesítése érdekében – ő egyrészt egy, a központi kormánynak alárendelt, sorozással felállított hadsereget kívánt létrehozni, másrészt pedig egy tartalékosokból álló nemzetőrség életre hívásában gondolkodott. Úgy tervezte, hogy a szervezés során egyúttal a különböző provinciákban működő szedett-vetett milíciákat is felszámolja, végül azonban az általa kirobbantott hosszas politikai viták miatt ezek a próbálkozások rendre kudarcba fulladtak.⁶⁰

Az egységes argentin hadsereg felállításának másik gátja az egyes tartományok hagyományos katonai autonómiája volt. A fegyveres erők jelentős hányada lokális kormányzati irányítás alatt állt, és sok esetben e kormányzatok vonakodtak alárendelni magukat a központi hatalom akaratának. Mindez oda vezetett, hogy a haderő modernizálása és centralizálása a 19. század második felében az argentin politikai élet egyik fő vitatémájává nőtte ki magát. A helyzet bonyolultságát mi sem jelzi jobban, mint az a tény, hogy az egységes argentin nemzeti hadsereg végül csupán a 20. század elejére jött létre. A konfliktusok, amelyek e modernizációs folyamatok kapcsán kirobbantak, gyakran Czetz János helyzetét is megnehezítették.⁶¹

A paraguayi háborúk során a katonai szervezet kapcsán számos problémára derült fény – ilyen volt például a toborzásra vonatkozó átfogó jogi rendelkezések, illetve a haderő kiképzéséért felelős intézmények hiánya. E hiányosságok orvoslása Domingo Faustino Sarmiento elnöksége alatt (1868–1874) vette kezdetét. 1872-ben kiad-

60 Macías, Flavia – Sabato, Hilda: La Guardia Nacional: Estado, política y uso de la fuerza en la Argentina de la segunda mitad del siglo XIX [A nemzetőrség: állam, politika és az erőszak alkalmazása Argentínában a 19. század második felében]. *PolHis*, Vol. 6. (2013) No. 11. 70–81., 73. p.; Cucchi, Laura: Estado, política y cuestión militar entre 1880 y 1890. El Partido Autonomista Nacional y la organización de un nuevo Ejército de la Nación [Állam, politika és a katonai kérdés 1880 és 1890 között. A Nemzeti Autonóm Párt és a nemzeti hadsereg megszervezése]. *Boletín del Instituto de Historia Argentina y Americana Dr. Emilio Ravignani*. [Online] 2021, No. 54. 58–85. p. (<https://www.redalyc.org/journal/3794/379465737004/html/>) (Letöltés: 2022. 03. 30.)

61 Macías–Sabato: i. m. 74. p.

ták az ország első toborzási törvényét, ami szabályozta a haderőállítás rendszerét és a kirendelt katonai egységek összevonásának módját, emellett pedig a tartományonként besorozott nemzetőrökre egységesen érvényes sorsolási metódust is tartalmazta.⁶² Ez a törvény, amely a Sarmiento által végrehajtott katonai modernizációs program részeként született, a 19. század végéig érvényben maradt. Szintén az évszázad utolsó harmadában kapott lendületet a szárazföldi erők és a haditengerészet professzionalizálása is: Czetz János közreműködésével létrejött a Katonai Főiskola (Colegio Militar) és a Tengerészeti Katonai Iskola (Escuela Naval Militar). Az említett intézmények egyik célja az volt, hogy engedelmes, erkölcsös, törvénytisztelő katonákat neveljenek, akiket az egységes nemzeti identitás kialakítása által kívántak függetleníteni a tartományi politikai érdekektől.⁶³

A kormányzati szervek 1869-ben állították össze azt a kiválasztott katonákból álló szakértői bizottságot, amelynek az első katonatiszti oktatási intézmény felállítása volt a feladata. A kiválasztott tisztek között, akiknek köszönhetően 1870-ben a Katonai Főiskolát (Colegio Militar) megalapították, Czetz János ezredes is ott volt, és az intézmény első igazgatójává is az egykori magyar szabadságharcost nevezték ki. A közel sem egyszerű feladat sok-sok kihívással és megoldásra váró problémával járt együtt. A történet egyik érdekessége, hogy az iskola Juan Manuel de Rosas diktátor egykori rezidenciájának épületében kapott helyet, ahol Czetz négy éven át igazgatta áldozatos munkával az intézményt. 1874-ben történt leváltására, amit nagyon nehezen élt meg, egy politikai félreértés miatt került sor.⁶⁴

Argentínában a 19. század végére az úgynevezett '80-as generációnak sikerült elérnie az állandó sorkatonaság és a nemzetőrség kérdésének rendezését, valamint az elsősorban védelmi célokra berendezkedő haditengerészet felállítását.⁶⁵ Julio Argentino Roca elnöksége idején (1880–1886; 1898–1904) elfogadták a tisztek előmenetelének szabályo-

62 Argentínában sorsolással döntötték el, hogy kik azok a személyek, akiknek be kell vonulnia katonának.

63 Cucchi: i. m.

64 Siposné 2016. 137–138. p.; Anderle: i. m. 230. p.; Canciani: i. m. 221–222. p.

65 La Marina en el último tercio del Siglo XIX [A haditengerészet a 19. század utolsó harmadában]. (<https://www.argentina.gob.ar/armada/nueva-historia-naval/siglo-xix>); La Armada del Siglo XX [A 20. század hadserege]. (<https://www.argentina.gob.ar/armada/nueva-historia-naval/siglo-xx>) (Letöltés: 2022. 04. 05.)

zásáról szóló törvényt (1882), altisztképző iskolát hívtak életre (Escuela de Cabos y Sargentos – 1884), valamint felavatták a hadmérnöki iskolát is (Escuela de Ingeniería Militar – 1886).⁶⁶ Az említett intézmények hozzájárultak a professzionális katonák kiképzéséhez, a katonai szervezet fejlesztéséhez és egységesítéséhez.⁶⁷ Az 1880-as évekre megjelennek az argentin haderő szakmai sajtóorgánumai is, emellett pedig sorra születtek meg a szakmai előmenetelt, a sorkatonaságot és a nyugdíjazást érintő jogszabályok.⁶⁸ A hadsereg a német katonai modellt vette át, és a rendszeresítésre kerülő fegyverek egy része szintén Európából származott (például a Mauser ismétlőpuskák és a Krupp ágyúk tartoztak ezek közé). Még Czetz János életében sor került egy újabb katonai felsőoktatási intézmény, az Escuela Superior de Guerra megalapítására (1900) és a kötelező katonai szolgálatról szóló törvény elfogadására (1901) is. Argentínában még a 20. században is az ebben az időszakban kialakult szellemiség dominált, ami főként a szárazföldi haderő erőteljesebb fejlesztésének kedvezett.⁶⁹

66 Czetz János visszaemlékezése szerint ennek az iskolának is igazgatója volt. Erről pontos adatok nem állnak rendelkezésre. A korábbi szakirodalomban (pl. Anderle: i. m. 231.) az az állítás szerepel, hogy 1884-től töltötte be a tisztséget, azonban az iskolát csak két évvel később alapították meg. A félreértésre az adhatott okot, hogy maga Czetz sem határozta meg a pontos időkört, hanem párhuzamos működésről emlékezett meg: „Minthogy azonban ezek az ajánlatok nem jelentettek biztos jövőt, elfogadtam Joaquim Viejobueno és Victorico tábornokok ajánlatát egy Academia Militar alapítására vonatkozólag 1884-ben s ugyanezen év végén a vezérkar 4. osztályának főnökségét, amely állásban 1896-ig maradtam. Működésem ebben az állásomban, valamint működésem, mint a katonamérnöki iskola igazgatója...” A másik érdekes állítás miszerint 1884-ben megbízást kap „egy Academia Militar alapítására”, azonban, hogy ez milyen intézményt jelentett pontosan, illetve, hogy ennek az akadémiának mi lett a sorsa, arról szintén nem állíthatunk biztosat. Arról ugyanis nem tesz említést, hogy ez az akadémia meg is alakult volna.

67 Canciani: i. m. 369. p.; Cucchi: i. m.

68 Cucchi: i. m.

69 Beltrán, Virgilio Rafael: El ejército y los cambios estructurales de la Argentina en el siglo XX: primera aproximación [A hadsereg és Argentina strukturális változásai a XX. században: első megközelítés]. *Revista de estudios políticos* (1970) No. 171–172., 173–200., 178. p.; Lafferriere, Guillermo; Soprano Manzo, Germán Flavio: El servicio militar voluntario en las Fuerzas Armadas Argentinas entre el final del siglo XX y principios del XXI [Önkéntes katonai szolgálat az argentin fegyveres erőknél a XX. század vége és a XXI. század eleje között]. *Conjuntura Austral*, Vol. 5. (2014) No. 24. 17–44., 17–18. p.

A PROSPERÁLÓ, MODERN ARGENTÍNA

A 19. század derekától jelentkező nemzetek közötti háborúk, valamint az európai demográfiai növekedés hatására világszerte emelkedett a kereslet a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek iránt. A század második felében Argentína marhahús-, marhabőr-, gabona-, faggyú-, zsír és gyapjúexportja jelentősen megnövekedett (ezen belül pedig a gyapjúkivitel különösképpen kedvezően alakult). A növekedést nagyban elősegítették a korábbiakban ismertetett folyamatok (szabad földterületek hasznosítása, bevándorlás, urbanizáció, modernizáció, stb.) – az ország gazdasági fellendülése tulajdonképpen e folyamatoknak köszönhetően vette kezdetét.⁷⁰ Az infrastrukturális és gazdasági fejlődést jól szemlélteti, hogy országszerte kiépültek a vasút- és távírvonalak, fejlődött az ipar, a hadsereg és a postaszolgáltatás is (míg 1857-ben csak 10 km vasút épült, addig 1875-re már 1331 km volt a vasúthálózat hosszúsága).⁷¹ 1869 és 1914 között az argentin áruforgalom értéke több mint a tízszeresére nőtt. 1869-ben ez az érték még csak 73 664 891 aranypeso volt, az első világháború kitörésének évében azonban már meghaladta az egymilliárd pesót. Ezzel párhuzamosan több mint a négyszeresére gyarapodott az ország lakossága is – ez 1869-ben még csak 1 836 590 főt, 1914-ben azonban már 7 885 237 főt számlált.⁷² Az 1880-as és 1890-es évek között az ország jelentős külföldi hitelekért folyamodott, amelyeket vasút-, közmű-, telek- és kikötőfejlesztésekre szántak vagy államháztartási célok fedezésére fordítottak. 1890-re az államadósság megnőtt, de mindeközben fokozatosan bővült az ország exportképes árutermelése is.⁷³ 1896-ra az egy főre jutó jövedelem megegyezett az Egyesült Államokéval, 1913-ra pedig Argentína utolérte a nyugat-európai országokat, sőt Olaszország, Spanyolország és Portugália számadatait meg is haladta. A többi dél-amerikai állam fejlődése messze elmaradt az argentinok teljesítményéhez képest.⁷⁴ A nagyarányú külföldi befolyás, a betelepülés és a

70 Wittman: i. m. 294–295. p.

71 Anderle: i. m. 227. p.

72 Wittman: i. m. 294–295. p.

73 Ford, A. G.: Flexible Exchange Rates and Argentina, 1885–1900 [Rugalmas árfolyamok és Argentína, 1885–1900]. *Oxford Economic Papers*, Vol. 10. (October 1958) No. 3. 316–338., 316–317. p.

74 Spurk, Rok: The rise and fall of Argentina [Argentína felemelkedése és bukása]. *Latin American Economic Review*, Vol. 28. (2019) No. 16. 5. p. (<https://latinaer.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s40503-019-0076-2.pdf>) (Letöltés: 2022. 04. 09.)

gazdasági fejlődés azonban a 20. századra magával hozta az indián őslakosok, illetve a lovas marhahajcsárok (gauchók) évszázados kultúrájának, életmódjának és hagyományainak fokozatos eltűnését is.⁷⁵

*Buenos Aires, Plaza Constitution (Alkotmány tér), 1890 körül*⁷⁶

ZÁRSZÓ

Czetz János életének utolsó harminc esztendejében is aktív maradt. 1875-ben a Topográfiai Intézet elnöke lett, de ezzel párhuzamosan 1875–1883 között a Tanárképző Főiskola matematikai és geometriai tanszékének vezetője is volt. 1884-től 1896-ig a vezérkar 4. osztályának főnökeként tevékenykedett, valamint több éven át a hadmérnöki iskola igazgatói székét is betöltötte. Élete végén az egykori szabadságharcos egyre többet foglalkozott Magyarországgal is. A különféle hazai folyó-

⁷⁵ Wittman: i. m. 296. p.

⁷⁶ Forrás: Photoglob Co., Publisher. *Buenos Aires. Plaza Constitution*. Argentina Buenos Aires, ca. 1890. [Zürich: Photoglob Company, to 1910] Photograph. (<https://www.loc.gov/item/2017656797/>) (Letöltés: 2022.04.22.)

iratokkal való kapcsolatát haláláig fenntartotta, az *Armenia* és a *Történelmi Lapok* hasábjain pedig több cikke is közölt.⁷⁷

1892-ben például a következő sorokat olvashatjuk tőle: „Az idei télen Buenos-Airesben a levegő oly hideg és kellemetlen hives volt, hogy az »influenza« nagyban uralkodott; sok ismerőst, rokont és barátot küldött a jobb világba. S minthogy ebben a korban [ekkor 70 éves] nem volt tanácsos magamat – ki krónikus torokfájással küszködöm – a tél szigorúságának kitenni, elhatároztam, hogy a két legszigorúbb hónapot meleg tartományban töltöm. És ime! már másfél hava, hogy itt élünk egy csinos francia szállodában: sok mívelt családdal együtt élvezzük a kegyes természet tavaszi szellőit. [...] És mindamellett, midőn öt napi utazás után kiszáll az ember a Parana nevű óriás folyam partján a

Czetz János családja körében, 1902–1904
(*Vasárnapi Újság*, 1904. 51. évf. 41. sz. 701. p.)

⁷⁷ Anderle: i. m. 231–232.; Siposné 2016, 138–139.; Siposné 2020, 128.

pompás gőzös palotájából és csinos párisi kocsin megy fel »makadamirozott« utcákon a tiszta vendéglőbe, azt hiszi, hogy nem ez a civilizáció végső állama. Körülnéz és látja, hogy lakosok – kivéven a kormányférfiakat és a vagyonosabb osztályt – a nők, férfiak, gyermekek mind mezitláb járnak; mert így könnyebben eltűrik a megmelegedett fővény és kövek melegét. Aztán minden utcában látja a gyermekeket (fiúkat és lányokat) könyveikkel hónuk alatt iskolába szaladni; két fő és 12-15 kisebb tanintézetet tart itt a kormány, melyek mindenikében 6, 10, 20 tanító és tanítónő működik. Az asszonyok és leányok, mindnyájan feketébe öltözve, reggel jókor templomba sietnek misét hallgatni; három egyházban a szegény Ferenczrendiek tesznek szolgálatot. Azután hozzák el a lapokat; e városban, mely mintegy 10.000 lakost számlál, hetenként négy ujságlap jelenik meg. A kormány épülete, mely olasz stílusban épült – nagy palota. Van is két Sociel-Club, olvasó cabinet, vasút, tramway és t. A Parana tulsó partján van a nagy Checo, vagyis a nagy vadon – mely szinte oly nagy mint egész Magyarország – roppant erdeivel, legyőzött kalandor indus lakosaival és egy-egy katonaváros telepítményével a hol narancs, ananász, citrom, ebano, butorra való rózsafa, sok épületfa, megszámlálhatatlan virág, cukornád és a t. terem; a házi és vad-állatokról: a tigrisről, pánáról (chaéri oroszlán), a roppant nagy kigyokról és itt, a víz partján a napon álmodozó krokodilokról nem teszek említést. A mint ezen rövid és rendszer nélkül összeállított leírásból Szerkesztő úr láthatja, ez az ország a rettenetes nyár olvasztó melege nélkül – valóságos paradicsom lenne! De így? Az igaz, hogy az ember teljes boldogságot sehol sem találhat, hacsak azt szívében nem keresi. És akkor is, ki tudja? Még sokat cseveghetnék, de érzem a meleget és szemeim hunyódni kezdenek, azért hagyom más alkalomra! [...] Midőn e sorokat veszi, már újból Buenos-Airesben leszek. Bizonyosságul annak, hogy a haladás e százada nem ismer határt, ide mellékelem fényképemet, mit egy szépeszü és kitünő párisi családból származott ifjú utas itt a vendéglő udvarán levett az ugynevezett »photographie instartené« gépével. [...] És most végezem: Áldja meg Önt a magyarok Istene mindazokkal, kik még emlékeznek a hontalan vándorra és a hazafi tisztelő barátjára.”⁷⁸ – ezekkel a gondolatokkal tudósított egy alkalom-

78 *Armenia*, 6. (1892) 321–323. p.

mal az Újvilág egyik szegletéről, ahol második otthonra lelt. Czetz 1904-ben, 82 éves korában hunyt el Buenos Airesben.⁷⁹

Amint azt már Anderle Ádám 1970-ben is észlelte a kutatásai során, a vele és argentinai tevékenységével foglalkozó irodalom és emlékezet hajlamos az egykori szabadságharcos dél-amerikai munkásságát romantikus módon néhol felnagyítani és eltúlozni – ez alól nem kivételek a mai szerzők sem. Visszaemlékezései is torzítják némiképp az eseményekben betöltött szerepét: ezek kritikai elemzésével mind a mai napig adós a történettudomány – ugyanúgy, ahogyan egy hazai és nemzetközi forrásfeltáráson alapuló Czetz-monográfiával is. Habár Czetz kétségkívül szorgalmas katonai, szervezői, oktatói és mérnöki munkát végzett Argentínában, amelynek látható eredményei voltak, fontos leszögezni, hogy a korszak argentin történelmében, hadseregében és a politikai életében egyaránt találunk nála nagyobb volumenű alakokat. Az azonban mindenképp kijelenthető, hogy a magyar emigránsként az országba érkező egykori szabadságharcos olyan pályát futott be, amelynek során Argentína tudományos, oktatási, katonai, igazgatási viszonyaira egyaránt hatással volt. Emiatt érdemelhetette ki végül azt a megbecsülést és tiszteletet, amely ma övezi az általa érintett szakterületeken.⁸⁰

IRODALOMJEGYZÉK:

- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.
- Asqui Jorge Kristóf: Függetlenség vagy halál! Geopolitikai kihívások a Paraguay folyó mentén (XVI. század – 1870). *Hadtudományi Szemle*, 2012. 1–2. sz. 87–96. p.
- Bandieri, Susana: *Historia de la Patagonia*. Buenos Aires, 2009, Sudamericana.
- Beltrán, Virgilio Rafael: El ejército y los cambios estructurales de la Argentina en el siglo XX: primera aproximación. *Revista de estudios políticos*, 1970. No. 171–172. 173–200. p.
- Bethell, Leslie: *The Paraguayan War (1864–1870)*. London, 1996, University of London.
- Bethell, Leslie: The Paraguayan War (1864–70). In *Brazil: Essays on History and Politics*. London, 2018. University of London Press, Institute of Latin American Studies, 93–112. p.

79 Anderle: i. m. 231–232. p.; Siposné 2016, 138–139. p.; Siposné 2020, 128. p.

80 Anderle: i. m. 231–232. p.

- Bonorino, Jorge F. Lima González: *La cidade de Buenos Aires e sus habitantes 1860–1870*. Buenos Aires, 2005, Instituto Histórico de la Ciudad de Buenos Aires.
- Canciani, Leonardo: *Daniel: Frontera, militarización y política armada la Guardia Nacional de campaña de Buenos Aires durante el proceso de construcción del Estado Nacional (1852–1880)*. (Tesis de posgrado). 2015, Universidad Nacional de La Plata.
(<http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/tesis/te.1182/te.1182.pdf>) (Letöltés: 2022. 03. 25.)
- Cucchi, Laura: Estado, política y cuestión militar entre 1880 y 1890. El Partido Autonomista Nacional y la organización de un nuevo Ejército de la Nación. *Boletín del Instituto de Historia Argentina y Americana Dr. Emilio Ravignani*. [Online] 2021. No. 54. 58–85. p.
(<https://www.redalyc.org/journal/3794/379465737004/html/>) (Letöltés: 2022. 03. 30.)
- Czetz János: *Emlékezéseim*. Fancsali János – Dr. Kedves Gyula (szerk.). Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat.
- Daniel K. Lewis: *The History of Argentina*. London, 2001, Greenwood Press.
- del Viso, Jacinto: La Conquista del Desierto. *Revista De La Universidad Nacional De Córdoba*, Vol. 20. (March–April 1933) No. 1–2. 3–66. p.
(<https://revistas.unc.edu.ar/index.php/REUNC/article/view/6513>) (Letöltés: 2022. 03. 25.)
- Esposito, Gabriel: *Armies of the War of the Triple Alliance 1864–1870*. Oxford, 2015, Osprey Publishing, 3. p.
- Ford, A. G.: Flexible Exchange Rates and Argentina, 1885–1900. *Oxford Economic Papers*, Vol. 10. (October 1958) No. 3. 316–338. p.
- Fuente, Ariel de la: Federalism and Opposition to the Paraguayan War in the Argentine Interior La Rioja, 1865–67. In Kraay, Hendrik – Whigham, Thomas L. (Ed.): *I Die with My Country. Perspectives on the Paraguayan War, 1864–1870*. Lincoln and London, 2004, University of Nebraska Press.
- Hedges, Jill: *Argentina: A modern history*. London and New York, 2011, I. B. Tauris.
- Jonathan C. Brown: *A Brief History of Argentina*. (2nd Edition). New York, 2010, Facts On File.
- Kraay, Hendrik – L. Whigham, Thomas (Ed.): *I Die with My Country. Perspectives on the Paraguayan War, 1864–1870*. Lincoln és London, 2004, University of Nebraska Press.
- La Marina en el último tercio del Siglo XIX. (<https://www.argentina.gob.ar/armada/nueva-historia-naval/siglo-xix>);
- La Armada del Siglo XX. (<https://www.argentina.gob.ar/armada/nueva-historia-naval/siglo-xx>) (Letöltés: 2022. 04. 05.)
- Lafferriere, Guillermo; Soprano Manzo, Germán Flavio: El servicio militar voluntario en las Fuerzas Armadas Argentinas entre el final del siglo XX y principios del XXI. *Conjuntura Austral* Vol. 5. (2014) No. 24. 17–44. p.

- Leoni, Juan B. – Tamburini, Diana S. – Acedo, Teresa – Scarafia, Graciela: Fortificando el desierto: la transformación del paisaje pampeano en el territorio del actual partido de carlos casares, 1869–1877. *Anuario de Arqueología*, 2013, No. 5. 149–168. p.
- Lewis, Colin M.: *Argentina: a short history*. Oxford, 2002, Oneworld Publications.
- Macías, Flavia – Sabato, Hilda: La Guardia Nacional: Estado, política y uso de la fuerza en la Argentina de la segunda mitad del siglo XIX. *PolHis*, Vol. 6. (2013) No. 11. 70–81. p.
- Ratto, Silvia: La ofensiva militar que no fue. Los proyectos estatales de avance territorial entre 1869 y 1872. (https://historiapolitica.com/datos/biblioteca/ratto_dm.pdf) (Letöltés: 2022. 03. 29.)
- Ratto, Silvia: *Redes políticas en la frontera bonaerense (1836-1873). Crónica de un final anunciado*. Bernal, 2015, Universidad Nacional de Quilmes. [E-Book] (<http://unidaddepublicaciones.web.unq.edu.ar/wp-content/uploads/sites/46/2016/04/Redes-politicas-e-book.pdf>) (Letöltés: 2022. 04. 10.) 137. p.
- Rauch, George v.: *Conflict in the Southern Cone: The Argentine Military and the Boundary Dispute with Chile, 1870–1902*. London, 1999, Greenwood Publishing Group.
- Rock, David: Argentina under Mitre: Portego Liberalism in the 1860s. *The Americas*, Vol. 56. (July 1999) No. 1. 31–63. p.
- Rock, David: *The British in Argentina. Commerce, Settlers & Power, 1800–2000*. [E-book] 2019, Palgrave Macmillan.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Czetz János nyomában Argentínában. In. *Honvédségi Szemle*, 2020. 5. sz. 120–129. p.
- Spurk, Rok: The rise and fall of Argentina. *Latin American Economic Review*, Vol. 28. (2019) No. 16. (<https://latinaer.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s40503-019-0076-2.pdf>) (Letöltés: 2022. 04. 09.)
- Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó.
- Szilágyi Ágnes Judit: A társadalom összetétele a függetlenné váló Dél-Amerikában: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay. *Öt Kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei*. 2013. 2015. 2. sz. 155–168. p.
- Szilágyi Ágnes Judit: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay. In. Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika, 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, 2013, L'Harmattan Kiadó.
- Tata, Robert J.: Population geography of Argentina. *Revista Geográfica*, (June 1977) No. 85. 79–95.
- Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, Szegedi Tudományegyetem.
- Wittman Tibor: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1978, Gondolat Kiadó.

Ingrid de Jong¹

A HATÁR TÚLSÓ OLDALÁN: A PAMPÁK ÉS PATAGÓNIA BENNSZÜLÖTTJEINEK VISZONYULÁSA TERÜLETEIK ELFOGLALÁSÁHOZ

BEVEZETÉS

Az argentin állam a 19. század második felében tette magáévá azokat a politikai, törvényhozási és katonai stratégiákat, amelyek a pampák és Patagónia hatalmas kiterjedésű területeinek elfoglalására irányultak. E hódítási törekvések egy meglehetősen hosszú, mintegy három évszázadnyi időszaknak a végét jelentették, amely során az említett régió őslakosai komplex kapcsolatrendszer alakítottak ki a gyarmati és a köztársasági kormányzatokkal, ugyanakkor azonban saját területeiket is sikerült megőrizniük. A terjeszkedési folyamatot már kezdettől fogva „a sivatag meghódításának” nevezték. A „sivatag” kifejezés, amelynek használata tulajdonképpen a hódítás indoklását is szolgálta, a bennszülött területeket egyfajta civilizációs pusztaságként jelenítette meg, ezek lakóit pedig „vadakként” írta le. A hagyományos 20. századi argentin történetírás szintén a barbárság felszámolásához elengedhetetlenül szükséges lépésként tárgyalta a területfoglalást, kihangsúlyozva, hogy e kiterjedt térségek bevonása a gazdasági fejlődésbe jelentős mértékben járult hozzá a nemzet megerősödéséhez.

Az utóbbi évtizedekben ezt a 19. századi megközelítést a tudományos világ képviselői és az akadémia kívüli körök részéről egyaránt számos bírálat érte. Ez részben a latin-amerikai bennszülött szervezetek megerősödésével magyarázható, részben pedig azzal a küzdelemmel, melynek célja a demokrácia helyreállítása Argentínában. A történeti és antropológiai kutatások szintén arra hívták fel a figyelmet, hogy ez a hazafiasnak beállított történelmi esemény tulajdonképpen a földtulajdon koncentrációját segítette elő, mintegy kiszolgálva a tradicionális birtokos osztály érdekeit, miközben a szélesebb tömegeket megfosztot-

1 A szerző a Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas (CONICET) kutatója és az Universidad de Buenos Aires, illetve az Universidad Nacional de La Plata professzora (Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas – Tudományos és Műszaki Kutatások Nemzeti Tanácsa).

ta a földhöz jutás lehetőségétől. A bennszülöttek uralta területek kisajátítása ugyanakkor olyan, az őslakosok ellen irányuló megsemmisítési, bebörtönzési és szociális diszartikulációs gyakorlatokkal² járt együtt, amelyeket ma már népiirtásnak minősítenénk.³ Az említett kutatások arra is rámutattak, hogy e kisajátítási projekt sikeréhez aktív ideológiai munkára volt szükség. A társadalmi emlékezet meghódításának eredményeként az őslakosokkal kapcsolatos kérdések kiszorultak a politika érdeklődési teréből, mint ahogyan feledésbe merült az a diplomáciai viszonyrendszer is, amely a két társadalom közötti kapcsolatokat a gyarmati idők óta szabályozta. A katonai hódítást megelőző és az azzal párhuzamosan zajló történetírás a múltbeli érdekegyeztetés helyett az erőszakos és „vad” népek ellen folytatott évszázados háború bemutatására helyezte a hangsúlyt. Ennek a szemléletnek az elterjedése azt eredményezte, hogy az 1860-as és 1870-es évekre a katonai megoldás vált az egyetlen lehetséges opcióvá a bennszülöttekkel való bánásmódot illetően, ugyanakkor a tradicionális határvidéki diplomácia eszköztárán alapuló fokozatos állami terjeszkedés gyakorlata egyre inkább háttérbe szorult.⁴ Az újabb keletű argentinai kutatások azonban lehetővé tették, hogy alaposabban megismerjük mindazokat a jelenségeket, amelyeket ezek a tizenkilencedik századi narratívák figyelmen kívül hagytak vagy elhallgattak. Ezek közé tartoznak azok a kapcsolatok, amelyek az argentin állam és a bennszülött törzsek között álltak

- 2 A szociális diszartikuláció kifejezést az argentin kutatók annak a jelenségnek a leírására használják, amely a közösségek felbomlásával, a családtagok szétválasztásával, az egyének rabszolgasorba vetésével járt együtt. Egy-egy közösség rabszolgaként kezelt tagjait gyakran egymástól távoli helyszínekre telepítették. A folyamat eredményeként az őslakosok gyakran elveszítették az egy-egy adott közösséghez való tartozás érzését (a fordító megjegyzése).
- 3 Lenton, Diana – Delrio, Walter – Pérez Pilar – Papazián, Alexis – Nagy, Mariano – Musante, Marcelo: Argentina's Constituent Genocide: Challenging the Hegemonic National Narrative and Laying the Foundation for Reparations to Indigenous Peoples [Az Argentínát létrehozó népiirtás: a hegemon nemzeti narratíva megkérdőjelezése és az őslakosoknak fizetendő jóvátétel megalapozása]. *Armenian Review*, Vol. 53 (2012) No. 1–4. 63–84. p.
- 4 Navarro Floria, Pedro: La conquista de la memoria. La historiografía sobre la frontera sur argentina durante el siglo XIX [Az emlékezet meghódítása. Az Argentína déli határán túl fekvő vidék historiográfiája a 19. század folyamán]. *Universum. Revista de Humanidades y Ciencias Sociales*, Vol. 1 (2005) No. 20. 88–111. p. Roulet, Florencia és Navarro Floria, Pedro: De soberanos externos a rebeldes internos: la domesticación discursiva y legal de la cuestión indígena en el tránsito del siglo XVIII al XX [A külső uralkodóktól a belső lázadóig: a bennszülött kérdés diszkurzív és jogi megszelídítése a 18. századról a 20. századig tartó átmenet során]. *TEFROS*, Vol. 3 (2005) No. 1.

fenn a hódítást megelőző évtizedekben, valamint mindazok a stratégiák, amelyeket az argentin kormány a határok kiterjesztése érdekében alkalmazott. Ebben az írásban arra teszek kísérletet, hogy szisztematikusan feltárjam az utóbbi folyamatot, végül pedig mindazokat a kérdéseket is megpróbálom áttekinteni, amelyek megválaszolásához további kutatásra van szükség.

A HÓDÍTÁS TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI HÁTTERE

Első lépésként fontos tisztáznunk, hogy az az őslakos társadalom, amely a 19. század közepén a pampák és Patagónia területén létezett, tulajdonképpen a kontinens déli részének gyarmatosításával összefüggő komplex folyamatok eredményeként jött létre. A spanyolok jelenléte, amely a 16. századtól kezdődően a Bío-Bío folyótól északra – a mai Chilében – és a Río de la Plata térségében – a mai Argentínában – is állandósult, jelentős hatást gyakorolt a Cordillera de los Andes mindkét oldalát benépesítő őshonos lakosság életére. A bennszülöttek három évszázadon át nyitottak maradtak a hispán-kreolokkal való kapcsolat-tartásra és kereskedelemre, azonban ez sem az utóbbiak uralmának elfogadásával, sem saját területeik feladásával nem járt együtt. Rendkívül gyorsan integrálták viszont az európaiaktól származó termékeket és állatfajokat, és ugyanakkor létrejöttek azok a kereskedelmi hálózatok is, amelyeken keresztül az említett javak forgalomba kerültek. Egyik legjelentősebb állatfaj, ami a térségben megjelent, a ló volt. Meghonosítása átalakította a közlekedési mintákat: lehetővé tette, hogy egymástól nagyobb távolságra lakó csoportok egymással, illetve a gyarmati társadalommal is a korábbinál jóval intenzívebb kapcsolatot tartsanak fel.⁵

A bennszülött kereskedelmi hálózatok a spanyolok megérkezése előtti időszakhoz képest jelentős növekedésnek indultak, és rövid idő alatt elérték a hegységen túli területeket is, mintegy megteremtve annak a regionális kereskedelemnek az alapjait, amely a pampák és Araucanía népeit egymással, illetve a Río de la Plata mentén és Chile déli részén elhelyezkedő gyarmati központokkal kötötte össze. Az araucániai csoportok kezdetben főként azokhoz a hatalmas állatcsordákhoz szerettek volna hozzáférni, amelyek az első spanyol telepek

5 Palermo, Miguel: Mapuches, pampas y mercados coloniales [Mapuche-k, pampák és gyarmati piacok]. *CD-Rom Especial de Etnohistoria*. Buenos Aires, 1999, Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Buenos Aires-NAYA.

létrejötte óta szabadon tenyészték a pampákon. A szarvasmarhákkal és vadlovakkal – cimarronokkal –, valamint a kiterjedt pampai sómezőkről származó sóval való kereskedelem lehetővé tette, hogy a bennszülött textíliák – a poncsók –, a festésre használt indigó – az añil –, illetve a különféle ezüstitárgyak és egyéb európai termékek Araucanía térségéből eljussanak a pampákra. A szarvasmarhák iránti kereslet azonban nem korlátozódott a bennszülött lakosságra: a Központi völgy és a Bío-Bío északi része közötti gyarmati települések bőrfeldolgozó műhelyei és faggyúgyárai, amelyek az igen jelentős bányavárosnak számító Potosí szükségleteit látták el, szintén a pampákon tenyésztő marháktól függtek. A bennszülött területeken zajló kereskedelem tehát jelentős szerepet játszott a hispán-kreol társadalom szükségleteinek kielégítésében, és összeköttetést biztosított számukra a Csendes-óceán partján elhelyezkedő fő kereskedelmi központokkal. Araucanía és a Pampák vidéke volt tehát az a „határterület”, ahol a „bennszülött” és a „kapitalista” kereskedelmi hálózatok összekapcsolódtak egymással. E határterület jóval túlélte a gyarmati időket és mindaddig létezett, míg az argentin és a chilei nemzetállamok úgy nem döntöttek, hogy hadjáratot indítanak a bennszülöttek lakta területek elfoglalására.⁶

Bár ugyanabban a tágabb régióban helyezkedtek el, a bennszülött társadalmak és a gyarmati vagy köztársasági államalakulatok kapcsolatai az Andok két oldalán egymástól eltérően alakultak az idők folyamán. Az araucói határon az első évszázad összeütközéseit, az ún. „araucói háborút” követően a korábbi ellenfelek előbb csak kereskedni kezdtek egymással, a későbbiekben pedig a kereskedelemnek köszönhetően gyümölcsöző diplomáciai kapcsolat jött létre az őslakosok és a hispán-kreolok között. Ez a kapcsolat a következő két évszázad folyamán döntő befolyást gyakorolt a különféle konfliktusok alakulására és az érintett felek közötti tárgyalások menetére.⁷ Ezzel szemben a

6 Pinto Rodríguez, Jorge: *Araucanía y Pampas. Un mundo fronterizo en América del Sur* [Araucanía és a pampák. Egy határmenti világ Dél-Amerikában]. Temuco, 1996, Universidad de la Frontera.

7 A többes számban a „parlamentos”-nak nevezett és a bennszülött hagyományok szerint ritualizált ülések voltak a spanyol-bennszülött tárgyalások uralkodó intézménye. A 17. század közepén, az araucániai határvidéken kezdeményezett parlamentarizmus hamarosan a pampai határvidékre is áttért, hozzájárulva a „konszenzus terének” létrehozásához. Ez olyan közös kommunikációs térként működött, ahol mindkét társadalomnak lehetősége nyílt tárgyalások által érvényesíteni a saját érdekeit. Lázaro Ávila, Carlos: *El parlamentarismo fronterizo en la Araucanía y las Pampas* [Araucanía és a pampák határvidéki parlamenta-

pampai határvidéken a gyarmati politika nem annyira a kereskedelemben, hanem sokkal inkább abban volt érdekelt, hogy rátegye a kezét az őslakosok területein vadon tenyésző marhaállományokra. Egyes kormányzók ugyan hajlottak arra, hogy tárgyalásokat folytassanak a bennszülöttekkel és kereskedjenek velük, sokuk azonban lezárta a kereskedelmi határokat és büntetőexpedíciókat indított a pampák lakói ellen. Ezek a kiszámíthatatlan körülmények arra késztették a helyi csoportokat, hogy elmélyítsék kapcsolataikat az Andok vidékén élőkkel, és olyan szövetségeket kössenek velük, amelyek által jelentősen megnövelhették katonai potenciáljukat. A 18. század vége felé a bennszülöttek által végrehajtott határmenti betörések – ezeket malónnak, többes számban malonesnak nevezték – nem pusztán a szarvasmarhák elhajtására szolgáltak, hanem egyfajta bennszülött nyomásgyakorlási stratégia részét képezték, céljuk pedig az volt, hogy kikényszerítsék Buenos Aires kereskedelmi határainak megnyitását.

A 19. század első évtizedeinek függetlenségi törekvései olyan változásokat hoztak, amelyek teljesen átrendezték a pampák etnikai és földrajzi térképét. Az 1820-as és 1830-as években az új argentin kormány kiterjesztette ellenőrzését a Salado folyón túli területekre, azaz Buenos Aires tartomány határait nyugati és déli irányba tolta el, figyelmen kívül hagyva, hogy az előző évszázad óta a folyó képezte a pampákön élő csoportok főnökei, a caciquek⁸ által megállapított természetes határt. A Chile függetlenségéért vívott összecsapások szintén elérték a bennszülött területeket, arra ösztönözve bizonyos csoportokat, hogy Araucaniából a pampákra telepedjenek át. Ők voltak azok, akik a hegyláncokon áthaladó kereskedelmi útvonalak forgalmát a későbbiek folyamán fenntartották.⁹

rizmusai]. In Boccard, Guillaume (szerk.): *Colonización, resistencia y mestizaje en las Américas (siglos XVI–XX)* [Gyarmatosítás, ellenállás és keveredés Amerikában (16–20. század)] Lima-Quito, 2002, IFEA, Abya Yala, 201–236. p.

8 ejtsd: kaszike (a fordító megjegyzése)

9 Villar, Daniel és Jiménez, Juan Francisco: *La tempestad de la guerra: conflictos indígenas y circuitos de intercambios. Elementos para una periodización (Araucanía y las Pampas, 1780–1840)* [A háború vihara: bennszülött konfliktusok és a cserekereskedelem hálózatai. Alapismeretek egy periodizáláshoz (Araucanía és a pampák, 1780–1840)] In Mandrini, Raúl és Paz, Carlos. (szerk.): *Las fronteras hispanocriollas del mundo indígena latinoamericano en los siglos XVIII y XIX* [A latin-amerikai bennszülött világ hispán-kreol határai a 18. és 19. századokban]. Neuquén, 2003, IDEHS-CEHiR-Universidad Nacional del Sur, 123–172. p.

A tárgyalt időszak egyik fontos jelensége egy új bennszülött csoport, a dél-araucániai Llama területéről származó Juan Calfucurá által irányított salinerók¹⁰ kialakulása vagy etnogenézise volt. Az említett cacique a Salinas Grandes-n, az őslakosok regionális geopolitikája szempontjából kulcsfontosságúnak számító területen telepedett meg, melynek jelentőségét részben a határt a hegyvidék hágóival összekötő utak, részben pedig kiterjedt legelők és sómezők adták. A letelepedést követő évtizedekben Calfucurá uralmának megszilárdulása ahhoz hasonló területi stabilitást eredményezett, mint amilyen a ranquel cacicazgóké volt Mamuil Mapuban, a pampák közép-északi területein, vagy a varvarcói pehuenchéké és caleufui huillichéké a hegyek lábainál. (Cacicazgónak a cacique uralma alatt álló területet nevezték – a fordító megjegyzése).¹¹

A Juan Manuel de Rosas kormányzó (1829–1832/1835–1852) által kidolgozott határvidéki politika jelentős hatást gyakorolt az őslakos társadalom regionális szintű gazdasági és politikai irányítására. Rosas „kettős politikája”¹² a katonai elnyomást – például a ranquel és a huilliche területek ellen 1833 és 1834 között végrehajtott hadjáratokat – egyéb, az őslakosok tárgyalási protokolljain alapuló diplomáciai stratégiákkal ötvözte. Az utóbbi szolgált annak a határmenti viszonyrendszernek az alapjául, amely a *Negocio Pacífico de Indios*, azaz „az indiánokkal való békés kereskedelem” néven vált közismertté.¹³ Ennek szellemében anyagi juttatásban részesítették mindazokat a csoportokat, amelyek hajlandók voltak békét kötni a kormánnyal: ők szarvasmarhákat és különféle fogyasztási cikkeket – például cukrot, szeszes italt, dohányt, lisztet, stb. – kaptak, ugyanakkor azt is engedélyezték

10 Villar, Daniel és Jiménez, Juan Francisco: *Amigos, hermanos y parientes. Líderes y Liderados en las Sociedades Indígenas de la Pampa Oriental* (s. XIX) [Barátok, testvérek és rokonok. Vezetők és vezettek a kelet-pampai őslakos társadalmakban (19. század)] Bahía Blanca (2011) Centro de Documentación Patagónica, Universidad Nacional del Sur.

11 Ranquel (ránkel) – Argentina La Pampa tartományának északi részén élő őslakos népcsoport. Pehuenche (pehuencse) – az Andokban, Chile déli részének közepén és az ezzel érintkező argentin területeken élő őslakos népcsoport. Huilliche (huilicsi) – a chilei központi völgyben élő őslakos népcsoport. (A ford. megjegyzése.)

12 Navarro Floria 2005.

13 Ratto, Silvia: Una experiencia fronteriza exitosa: el negocio pacífico de indios en la provincia de Buenos Aires (1829–1852) [Egy sikeres határvidéki tapasztalat: békés indián kereskedelem Buenos Aires tartományban (1829–1852)]. *Revista de Indias*, vol. LXIII (2003) No. 227. 191–222. p.

számukra, hogy a határmenti övezetben kereskedelmet folytathassanak. A megkötött megállapodások különbséget tettek „barátságos indiánok” és „szövetséges indiánok” között. Az előbbieket a határon telepedtek le és vállalták, hogy saját caciquéjük vezetésével különféle katonai feladatokat is ellátnak. Az utóbbiak nem adták fel területi önállóságukat, azonban ők is kötelezték magukat arra, hogy nem intéznek támadást a határvidék ellen, és másokat is megakadályoznak ebben. A stabilitás, amit Rosas hosszantartó kormányzása alatt ez a gyakorlat biztosított, illetve az állami juttatások, amelyek az 1840-es évek folyamán, 1852-ig kerültek kiutalásra, egyaránt hozzájárultak a főbb bennszülött vezetők hatalmának megszilárdulásához.

A határvidék békéjének fenntartásában bizonyos fokig maga az őslakos társadalom is szerepet vállalt. Itt különösen Cacique Calfucurá politikusi tehetségét kell megemlítenünk, amely tehetség az állami vezetőkkel és a bennszülött világgal való viszonyban egyaránt megmutatkozott. Calfucurá igen okosan szervezte meg mindazoknak az állami juttatásoknak az elosztását, amelyeket Rosas kormányzó nagylelkű határdiplomáciájának köszönhetően utaltak ki az őslakosoknak: gondoskodott róla, hogy az említett javak a Salinas Grandes-től távoli területek csoportjaihoz is eljussanak, ugyanakkor azt is lehetővé tette az utóbbiak számára, hogy a Buenos Aires határvidékén folytatott békés kereskedelemből is kivegyék a részüket. Tevékenysége eredményeként a pampák és az araucáni térség számos őslakos csoportjával lépett szövetségre, és fokozatosan a régióbeli bennszülött térség egészére kiterjesztette befolyását.¹⁴

A vérségi és politikai szövetségek megsokszorozódása az egyik kulcs ahhoz, hogy megértsük azt az új politikai-területi konfigurációt, amely az 1840-es évek körül jött létre, és amely jelentős változtatások nélkül létezett mindaddig, míg az őslakosok autonómiája felszámolásra nem került. Ezt a konfigurációt a stratégiai fontosságú terek elfoglalásáért folytatott versengés csökkenése és a Pampák területeit ellenőrző politikai vezetés figyelemreméltó stabilitása jellemezte, ugyanakkor

14 de Jong, Ingrid és Ratto, Silvia: La construcción de redes políticas indígenas en el área araucopampeana: la Confederación Indígena de Calfucurá (1830–1870) [A bennszülött politikai hálózatok kiépítése az araucopampai térségben: Calfucurá bennszülöttek szövetsége (1830–1870)], *Intersecciones an antropología* (2008) 9. 241–260. p. Villar és Jiménez 2011.

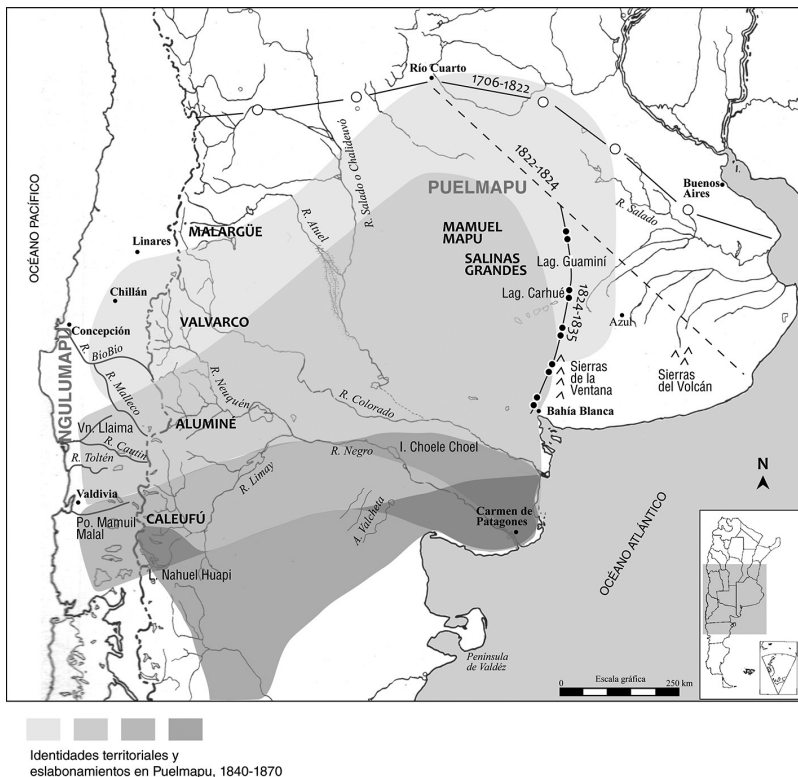
említést kell tennünk azoknak a vérségi hálózatoknak a bővüléséről és állandósulásáról is, amelyek az itt élő csoportokat egymással, illetve a Kordillerákon túli csoportokkal összekötötték.

Ily módon a 19. század közepének évtizedeiben a pampák fő stratégiai terei – amelyek fontosságát területeik termékenysége, a rajtuk áthaladó utak és ösvények, illetve az interetnikus kereskedelmi határvidékekhez való hozzáférés adták – olyan „területi identitásokként” is kezdtek láthatóvá válni, amelyek egyfajta rizomatikus¹⁵ kapcsolatrendszerbe szerveződtek. Az Andok Neuquéntól északra és Mendozától délre található völgyeit benépesítő pehuenchék, a Mamuil Mapu ranquelei a pampák központi területein, a Salinas Grandes salinerói, valamint a Colorado, a Negro és a Limay folyók medencéin át-átkelő tehuelchék és huilichék vagy manzanerók olyan populációkat alkottak, amelyek nagy mobilitásuknak köszönhetően kerültek kapcsolatba egymással, és amelyeket az Araucaniáig terjedő politikai, kereskedelmi és vérségi szövetségek kötöttek össze (1. ábra).¹⁶

A rokonsági viszonyokon, a cserekereskedelmen és katonai szolidaritáson alapuló viszonzossági és szövetségi kapcsolatok sajátosan porózus és dinamikus jelleget kölcsönöztek az egyes cacicazgók határainak. Az általunk vizsgált időszakban ez a porozitás kiterjedt az argentin államnak az őslakos csoportok területeivel érintkező határszakaszaira is. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a 19. század közepének évtizedeiben e csoportok némelyike még akár arra is képes volt, hogy sajátos politikai logikáját a határmenti területekre is kiterjessze, és ezáltal a kreol lakossághoz való politikai és gazdasági kapcsolódás módozatait is meghatározza.

15 A rizóma központ nélküli, nem hierarchián alapuló rendszer (a ford. megjegyzése).

16 de Jong, Ingrid: El difícil arte de la paz: la diplomacia salinera en las décadas de 1850–1870 [A béke nehéz művészete: salinero diplomácia 1850–1870 évtizedeiben]. In de Jong, Ingrid (szerk.): *Diplomacia, malones y cautivos en la Frontera Sur. Una mirada desde la Antropología Histórica* [Diplomácia, rajtaütések és foglyok a déli határon a történeti antropológia szemszögéből]. Buenos Aires, 2016, Sociedad Argentina de Antropología, 95–157. p.; de Jong, Ingrid, Cordero, Guido és Alemano, M. E.: (2022). Pensando la Tierra Adentro. La territorialidad indígena en las Pampas y la Patagonia [Gondolatok a Tierra Adentrőről. Belsőszülött területiség a pampákon és Patagóniában] (1750–1850). *Diálogo Andino* 67 (megjelenés alatt).

1. ábra. A pampák és Észak-Patagónia főbb, egymással kapcsolatban álló bennszülött területei a 19. században (a térkép a szerző saját munkája, és de Jong, Cordero és Alemano 2022-es munkáján alapszik)

Ily módon az Andoknak a Limay folyótól északra és délre fekvő völgyeiben élő huilliche-tehuelche főnököket és Carmen de Patagones kreoljait olyan rokoni kapcsolatokon alapuló szövetségek kötötték össze, amelyek a két csoport között fennálló politikai reciprocitásra és a kereskedelem alakulására egyaránt kedvezően hatottak. Hasonlóképpen alakult a helyzet a mai Neuquéntól északra és Mendozától délre is, ahol a pehuenchék például hozzáférést biztosítottak a chilei állattenyésztők számára az Andok olyan, legeltetésre alkalmas völgyeihez, amelyek az ellenőrzésük alatt álló területek részét képezték. A legelő-

használat a caciquekkel kötött megállapodások alapján, az ő felügyeletük mellett valósult meg¹⁷

A déli határ középső részén, a ranquel és a salinero területek közelében – azaz a San Luis és Córdoba tartományoktól délre, illetve Buenos Aires határai mentén – némileg más volt a helyzet: itt az őslakosok és a kreolok ugyanazokért a területekért, illetve e területek minél produktívabb felhasználásért versengtek egymással, és ez a versengés nagymértékben korlátozta a gazdasági érdekek találkozását. A bennszülött logikának az ezekre a határterületekre gyakorolt hatása inkább a békeszerződések kikényszerítésének szándékában nyilvánult meg. A caciquek e szerződések megkötésével a békés kereskedelmet igyekeztek biztosítani, a szerződések be nem tartása pedig olyan akciók indítását vonhatta maga után, amelyekkel az állami politika megváltoztatását kívánták kikényszeríteni.¹⁸

A 19. század derekának évtizedeiben tehát az őslakosok a kapitalista piacba való integrálódást részesítették előnyben, azonban ennek az integrációnak saját társadalmi logikájuk szerint kellett végbemennie. A cacicazgók politikája ebben az értelemben a reciprocitásra és a cserekereskedelem fenntartására épült, ugyanakkor azonban elutasította a földterületek vagy a munka áruként való kezelését. Az őslakos területi identitások¹⁹ – csoportok – törekvéseinek célja az volt, hogy saját politikai és gazdasági kapcsolataik horizontját, azaz a kapcsolat-tartás általuk kívánatosnak tartott formáját erőltessék rá az államra – vagyis olyan kereskedelmi megállapodásokat, amelyeket békeszer-

17 Vezub, Julio: Redes comerciales del País de las Manzanitas. A propósito del pensamiento estructural de Guillermo Madrazo [A País de las Manzanitas kereskedelmi kapcsolatai. Guillermo Madrazo-féle strukturális gondolatról]. *Revista Andes*, 16 (2005) 167–198. p.; Davies Lenoble, Geraldine: El impacto de la política *cacical* en la frontera: las redes de parentesco y la estructura social de Carmen de Patagones, 1856–1879 [A törzsfőnöki politika hatása a határon: rokoni hálózatok is Carmen de Patagones társadalmi szerkezete, 1856–1879]. *Boletín del Instituto de Historia Argentina y Americana „Dr. Emilio Ravignani”*, (2017) no. 46. 75–109. p.; Davies Lenoble, Geraldine: La resistencia de la ganadería: los pehuenches en la economía regional de Cuyo y la cordillera (1840–1870) [Az állattenyésztés ellenállása: a pehuenchek Cuyo és az Andok regionális gazdaságában (1840–1870)]. *Historia*, vol. 52 (2019) no. 2. 341–372. p.

18 de Jong 2016.

19 A területiális identitás ebben az esetben olyan csoportokat jelöl, amelyek valamely stratégiai területen éltek. Az egyes területiális identitásokat vérségi kapcsolatok kötötték össze egymással, e kapcsolatok alapján pedig az egyes területiális identitások egy ún. területiális rendszerbe szerveződtek.

zódések garantáltak, és amelyek a békés cserekereskedelmen és területeik tiszteletben tartásán alapultak. E politikai logika működésének és a velejáró területi elrendezés fennmaradásának az volt a feltétele, hogy a pampák cacicazgói képesek legyenek megőrizni autonómiájukat, és huzamosabb ideig fenntartsák azt a szimmetrikus kapcsolatrendszert, amely az argentin állammal való viszonyukat meghatározta.²⁰

AZ ARGENTIN TERÜLETI TERJESZKEDÉS ÁLLAMI STRATÉGIÁI

Az 1860-as és 1870-es években, az argentin állam politikai egységesülésének folyamata során, illetve a tartományi politikai elitek szövetségre lépésének eredményeként született meg az a gazdasági program, amely arra irányult, hogy Argentínát a mezőgazdaságból és állattenyésztésből származó feldolgozatlan termékek exportőreként a nemzetközi piac szereplőjévé tegye. Az 1873 és 1896 közötti mezőgazdasági válság²¹ további változásokat idézett elő: hatására a befolyásosabb csoportok egyre nagyobb nyomást gyakoroltak az államra a hagyományos földhasználati formának, a nagybirtok- vagy latifundio-rendszernek a megszüldítésére érdekében. Az említett gazdasági projektekkel összhangban a politikai osztály arra is igen nagy hangsúlyt helyezett, hogy a határvidékek indián problémájára valamiféle megoldást találjanak. A kor jogalkotási vitáiban egyértelműen tetten érhetőek azok a főbb diszkurzív változások, amelyekre a későbbiekben az őslakos területek meghódításának logikája támaszkodott. Az első ilyen változás a „sivatag” szó jelentéséhez kapcsolódik: a szót már nem csupán pusztaság és lakatlan terület értelemben használták, hanem így írták le a pampák és Patagónia azon termékeny régióit is, amelyek megművelése nem a kapitalizmus szellemében zajlott. A második ilyen változás abban nyilvánult meg, hogy a határvidék történetének bemutatására egyre inkább az „állandó háború mítoszát” kezdték alkalmazni. Ehhez nyilvánvalóan némi historiográfiai képzelőerőre is szükség volt, ugyanis egyre inkább csak az erőszakos cselekményeket emelték ki, homályban hagyták viszont a diplomáciai megállapodások azon folyamatait,

20 de Jong, Ingrid: Guerra, genocidio y resistencia: apuntes para discutir el fin de las fronteras en Pampa y Norpatagonia, siglo XIX [Háború, népiertás, ellenállás: jegyzetek a pampák és Észak-Patagónia határvidékének végnapjairól, 19. század]. *Habitus*, Vol. 16 (2018) No. 2. 229–253. p.

21 Hobsbawm, Eric: *La Era del Imperio, 1875–1914* [A birodalmak kora 1875–1914] Buenos Aires, 2010, Crítica.

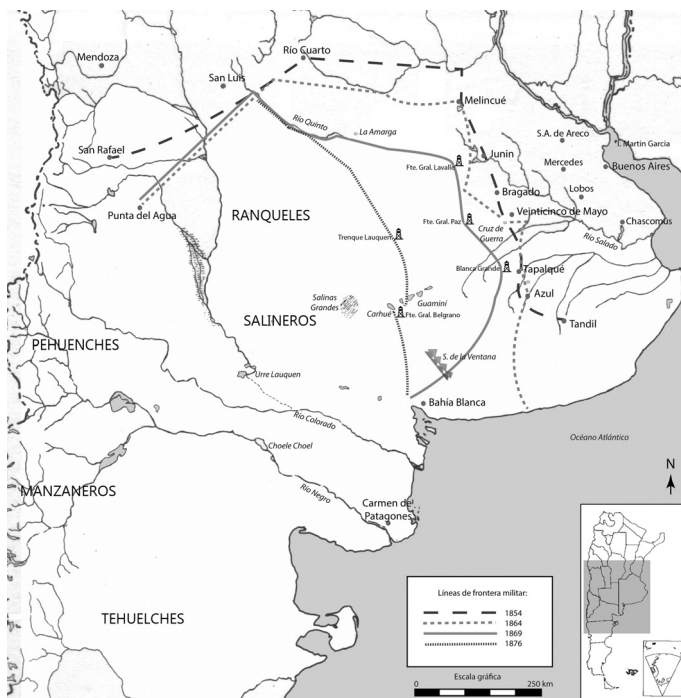
amelyek nagy hatást gyakoroltak a határvidék történetének alakulására. A „fajok végzetes és elkerülhetetlen harca” vagy a „civilizáció és a barbárság közötti küzdelem” jellegű megközelítések tulajdonképpen arra szolgáltak, hogy igazolják: a megoldás, amely által a bennszülöttek földje megszerezhető, csakis katonai lehet.²² Így az 1867-ben elfogadott 215. törvény például azt írta elő, hogy az ország déli határait a Neuquén és a Negro folyókig kell kiterjeszteni, e határmódosításokat pedig katonai hódítás által kell megejteni. Mivel azonban ebben az időszakban zajlott a hármas szövetség Paraguay ellen vívott háborúja²³ is, az a döntés született, hogy mindaddig, amíg a katonai megoldásra nem nyílik lehetőség, a békeszerződéseken alapuló politikát kell folytatni. Ennek köszönhetően az a furcsa helyzet állt elő, hogy az argentin állam a diskurzus szintjén megtagadta az őslakosoktól jogalanyi státusukat és elutasította a velük való tárgyalás lehetőségeit, ugyanakkor azonban intenzív diplomáciai kapcsolatot tartott fenn velük. Domingo Sarmiento (1868–1874) és Nicolás Avellaneda (1874–1880) elnöksége alatt, vagyis a határok fennállásának utolsó évtizedében számos szerződés született, sőt ezek némelyikének érvényességét új caciquekre is kiterjesztették.²⁴ Az argentin állami törekvések szempontjából azonban a határvidéki diplomácia önmagában már nem cél volt, hanem sokkal inkább eszköz, amelyre az őslakosok területeinek meghódításához volt szükség. Ezért többnyire szelektíven is alkalmazták, általában azzal a céllal, hogy leszereljék az ellenállást, amit a részleges határkiterjesztések váltottak ki a bennszülöttek körében. Az egyik ilyen akcióra 1869-ben került sor, amikor Sarmiento elnök Juan Fernando Czetz magyar katonai földmérőt bízta meg, dolgozza ki a határ kiterjesztésének módozatait a Quinto folyó irányába oly módon, hogy a San Luis és Córdoba tartományoktól délre, valamint a Buenos Aires

22 Navarro Floria 2005.

23 A Paraguay elleni háború vagy a hármas szövetség (Argentína, Brazília és Uruguay) háborúja 1865 és 1878 között zajlott. A vereség lehetővé tette Anglia és Río de la Plata-i angol érdekeltségei számára, hogy kereskedelmi és ipari versenytársként teljesen megszabaduljanak Paraguaytól. Trias, Vivian: *El imperialismo en el Río de la Plata*. Buenos Aires, 1960, Ediciones Coyoacán.

24 A Pénzügyminisztérium 1865 és 1880 közötti irataiból az derül ki, hogy az „indian kiadások” az egész időszak alatt kifizetésre kerültek. 1868-tól összegük enyhén megemelkedett, 1870 és 1876 között stabilizálódott, az utolsó két évben pedig meredeken csökkenni kezdett. Ratto, Silvia: *Estado y cuestión indígena en las fronteras de Chaco y la Pampa (1862–1880)* [Az állam és bennszülött kérdés Chaco és a pampák határán (1862–1880)]. *Revista de Ciencias Sociales, Segunda Época* (2011) No. 20. 7–27. p.

tartománytól nyugatra és délre fekvő területek argentin állami fennhatóság alá kerüljenek (2. ábra).

2. ábra. Határkiterjesztések 1854–1876 között és a pampák, illetve Észak-Patagónia fő bennszülött csoportjai. Forrás: Literas, L. és Barbuto, L (2021)²⁵

A területfoglalás kapcsán intenzív diplomáciai kommunikáció vette kezdetét az érintett felekkel – a ranquelekkel és a salinerókkal –, a tárgyalások azonban végül egymástól jelentősen eltérő eredményre vezettek. Miután a hadsereg 1872-ben támadást intézett a ranquel terület ellen, Mariano Rosas és Baigorrita caciquék hajlandónak mutatkoztak egy olyan szerződés megkötésére, amelyben beleegyeztek a Quinto folyóig terjedő területek elfoglalásába. Mivel a szerződés a

25 Literas, Luciano és Barbuto, Lorena (szerk.): *El Archivo y el Nombre. La población indígena de pampas y Norpatagonia en los registros estatales (1850–1880)* [A levéltár és a név. Észak-Patagónia és a pampák őslakosai az állami nyilvántartásokban (1850–1880)]. Buenos Aires, 2021, Sociedad Argentina de Antropología.

két legfontosabb ranquel caciquét kikapcsolta a küzdelemből, a hadsereg számára lehetővé vált, hogy a Córdoba és San Luis határához közelebb eső területek caciquéi ellen vonuljon és leverje őket.²⁶ A salinerók ezzel szemben Buenos Aires-i határ ellen intézett támadásokkal válaszoltak Czetz előnyomulására. Az évtized elején végrehajtott betöréseikhez jelentős erőket vontak össze a bennszülött területekről, amelyek részben Reuquecurától, Calfucurá testvérétől érkeztek – ő a Kordillerákban telepedett meg –, részben pedig a salinerók más araucaniai szövetségeseitől. A betörések azonban ennek ellenére sem hozták meg a kívánt eredményt: a hadsereget nem sikerült kiszorítani a megszállt területekről, és a salinerók arra irányuló kísérletei, hogy békeszerződésüket megújítsák, szintén kudarccal végződtek.²⁷

Az állampolitika tehát területi terjeszkedési stratégiáit a korábbiánál jóval szelektívebb határdiplomáciára alapozta. A ranquelekkel kötött egyezmények mellett a bennszülött vidék olyan csoportjaival is sikerült megállapodásra jutni, akikkel korábban soha nem folytattak tárgyalásokat. A Buenos Aires-i határ legdélibb részén, Carmen de Patagones térségében megbeszélések folytak a Sayhuequével és Reuquecurával kötött szerződések megújításáról, és új szerződéseket írtak alá az Andok térségében lakó csoportok vezetőivel, Ñancucho, Inayacal, Chagallo, Melicura, Queupumil, Yancamil és Guenupil caciquékkel. A határvégén, Mendozában többek között Purrán, Caepe, Udalmán and Aillal caciquékkel kötöttek szerződéseket.

Az évtized közepére a bennszülöttek politikai térképének részalakzatai közül mindössze csak a Calfucurá-salineróknak nem sikerült megújítaniuk békeszerződéseiket a területükkel érintkező határmenti vidékekkel, ez azonban aligha írható az őslakosok számlájára. Calfucurá és utódja, Namuncurá fenntartotta a kapcsolatot az állami tisztviselőkkel,

26 Tamagnini, Marcela és Pérez Zavala, Graciana: El debilitamiento de los ranqueles: el tratado de paz de 1872 y los conflictos intraétnicos [A ranquelesek meggyengülése: az 1872-es békeszerződés és az etnikai konfliktusok]. In Nacuzzi, Lidia (szerk.): *Funcionarios, diplomáticos, guerreros: miradas hacia el otro en las fronteras de pampa y patagonia (siglos XVIII y XIX)* [Hivataltok, diplomaták, harcosok: a pampai és patagóniai határvidéken (18. és 19. század)]. Buenos Aires, 2002, Sociedad Argentina de Antropología, 119–158. p.

27 A bennszülött csoportok meggyengülési folyamatának értelmezése kapcsán fontos megemlíteni a pampai csoportok Araucania területén élő szövetségeseit is. Ahhoz, hogy megállapítsuk, milyen szerepet játszottak az említett folyamatban, további kutatásra van szükség, különösen, mivel ugyanebben az évtizedben az ő területeket a chilei állam foglalta el.

azonban új szerződések helyett csak ígéreteket, alkalmanként pedig egy-egy szarvasmarha-szállítmányt kaptak. Végül 1875 körül a salinerók arról értesültek, hogy újabb határmódosítási projekt vette kezdetét, amelyet az ő területeik rovására kívántak megvalósítani.

Mindez nem véletlenül alakult így. Nicolás Avellaneda elnöksége alatt kezdetét vette az 1867. évi 215. törvény gyakorlatba ültetése, ez pedig újabb és újabb határok kijelölésével – és értelemszerűen újabb és újabb területek elfoglalásával – járt együtt. 1876 első hónapjaiban Adolfo Alsina hadügyminiszter parancsára katonai kontingensek indultak Carhué és Guaminí irányába, és hozzákezdtek egy megközelítőleg 600 kilométer hosszú, fából épített őrtornyokból és árkokból álló védvonal kiépítéséhez, amely egyrészt arra szolgált, hogy megnehezítse az őslakosok számára az argentin területre való behatolást, másrészt pedig biztosította a hadsereg jelenlétét a pampák központi részén. Az őslakosok diplomáciai síkon és katonailag is reagáltak a salinero legelőket átszelő úgynevezett „Alsina-árok” építésére. Hogy az államot visszavonulásra kényszerítse, Calfucurá egybegyűjtötte Reuquecurá lándzsásait, akiket más szövetséges caciquék is támogattak, mindezzel azonban semmit nem sikerült elérnie. A következő két év során nem váltak valóra azok az ígérek sem, amelyek új békeszerződés aláírásával kecsegtették az őslakosokat.

Területeik elfoglalása és a tárgyalások elhúzódása gazdasági és politikai szempontból is hátrányosan érintette a salinerókat: amellet, hogy fontos termőterületeket veszítettek el, elestek a határmenti kereskedelemből származó haszontól és a kormány által korábban biztosított juttatásoktól is. Az elszegényedés mellett a háborús ellenállás fokozatos eróziójával is szembe kellett nézniük, amit főként az idézett elő, hogy szövetségeseik között több olyan csoport is volt, akik továbbra is fenn kívánták tartani az állammal korábban megkötött békeszerződéseiket.

Az őslakos területek elfoglalása fokozatosan, az egyes részterületekkel kapcsolatos politikai interakciók keretei között valósult meg. Emiatt a bennszülöttek nem is feltétlenül élték meg fenyegetésként, hogy az állam időnként elhódított egy-egy kisebb darabot az általuk lakott területekből, mire pedig felismerték, milyen veszély fenyegeti őket, a folyamat már meglehetősen előrehaladott stádiumban volt. 1878 októberében az „Alsina-ároktól” kiinduló katonai kontingensek támadást indítottak a salinerók ellen, és végképp elűzték őket azokról a terüle-

tekről, ahol korábban éltek. Hasonlóan jártak el a ranquel csoportokkal is – annak ellenére, hogy a két legfontosabb ranquel cacique alig pár hónappal a támadás előtt újította meg békeszerződését a kormánnyal. 1879-ben már ez az újonnan elfoglalt határvonal szolgált kiindulópontként azokhoz a katonai expedíciókhoz, amelyeket a hivatalos történetírás a „sivatag meghódításaként” ismer, holott a hadjárat semmi egyébre nem szolgált, minthogy elűzzék a Negro folyótól északra fekvő területeken lakó bennszülötteket. Az 1880-as évvel kezdődően újabb hadjáratok indultak a Neuquén folyótól délre eső terület, az ún. „Neuquén-háromszög” lakói ellen. Az állam e csoportok caciquéivel korábban szintén megkötötte a maga békeszerződéseit, és az őslakosok a támadást megelőző évtizedben tartották is magukat ezekhez a szerződésekhez. A következő években újabb és újabb hadjáratokra került sor, amelyeket a későbbiek során az említett folyóktól délre fekvő területekre is kiterjesztettek.²⁸

ZÁRÓ GONDOLATOK: HATÁRMENTI KAPCSOLATOK ÉS AZ ÁLLAMI HÓDÍTÁSOK BENNSZÜLÖTT PERCEPCIÓJA

A „sivatag meghódítása” előtti időszakban egyre elterjedtebbé vált a bennszülöttek kapcsán az „állandó háború mítosza” – vagyis annak a hangoztatása, hogy az indiánok állandó harcban álltak az argentin állammal. Ezzel szemben a valóságban az állam és a pampák, illetve Észak-Patagónia őslakosainak határmenti kapcsolatait sokkal inkább a különféle közös politikai kódok megléte, illetve a felek egymással folytatott cserekereskedelme jellemezte. A „civilizáció” és a „barbarizmus” közötti választóvonal helyett a határvidék tehát olyan térként működött, ahol egyik oldalról az autonómián és reciprocitáson alapuló bennszülött logika, a másik oldalról pedig az állam felülről vezérelt, klientelista logikája artikulálódott, jutott kifejezésre.

A domináns politikai struktúráknak a kreol világra gyakorolt hatásaként a határvidékek térségében egy relatív szimmetriára épülő viszonyrendszer jött létre. A politikai szerződéseken és a vérségi kapcsolatokon alapuló szövetségek, a határvidéki kereskedelem fenntartása érdekében végrehajtott malónok – indián betörések –, mind

²⁸ Raone, J.: *Fortines del desierto. Mojones de Civilización* [Erődök a sivatagban. A civilizáció mérföldkövei]. Buenos Aires, 1969, Biblioteca del Suboficial.

ennek a viszonyrendszernek a részét képezték, mint ahogy azok a megállapodások is, amelyek az észak-patagóniai csoportok vezetői és a kreolok között jöttek létre, hogy az utóbbiak számára lehetővé tegyék az Andok völgyeiben található legelők használatát. Amennyiben e 19. század derekán uralkodó állapotok felől vizsgáljuk meg a kérdést, azokat a hadjáratokat, amelyeket az argentin állam indított, hogy elpusztítsák és kifosszák az őslakosokat, területeiket pedig elvegyék tőlük, olyan népirtás jellegű társadalmi gyakorlat²⁹ részének kell tekintenünk, amelynek célja az állam érdekeivel ellenkező társadalmi viszonyok átalakítása volt – különös tekintettel az állam azon érdekeire, amelyek a földtulajdon birtokkoncentráción alapuló piacának létrehozását szolgálták.

E tanulmányban azt kíséreltük meg bemutatni, hogy az állam által indított újjászervezési projekt leginkább a politikai-diplomáciai dimenzióban valósult meg. Az 1860-as és 1870-es években különösen a diplomáciai párbeszéd szűnt meg az őslakosok politikai horizontjának kifejeződése lenni; ehelyett az állami terjeszkedés eszközévé vált. A bennszülöttek politikai logikájának ismerete és a diplomáciának az állami tisztviselők általi szelektív alkalmazása jelentős szerepet játszott a térben és időben is szakaszosan végrehajtott területszerzés előkészítésében és végrehajtásában.

A különféle paktumok megkötése stratégiai és egyre inkább szelektív jellegűt kapott, és egyrészt a bennszülöttek politikai térképének belső törésvonalait kívánta kiszélesíteni, másrészt pedig kiemelte a bennszülött világ és az állam között fennálló viszony aszimmetrikus jellegét. E diplomáciai gyakorlat célja az volt, hogy a katonai előrenyomulás egymást követő szakaszaiban az ellenállást bizonyos területekre, illetve egy-egy adott csoport vezetésére korlátozza, ezáltal is megnehezítve az őslakosok számára az állam szándékainak világos felismerését. Ennek megfelelően a diplomáciai párbeszéd fenntartotta azt az egyébként hamis meggyőződést, hogy paktumok által a politikai kapcsolatok

29 A népirtás-jellegű társadalmi gyakorlat (genicodal social practice) egy specifikus mechanizmus, a pszichológiai manipuláció (social engineering) egy sajátos formája, amelyet a modern rezsimek alkalmaznak, és amelynek célja egyrészt az autonómián és együttműködésen alapuló társadalmi viszonyok felszámolása a lakosság jelentős részének megsemmisítése által, másrészt terror alkalmazása új identitásmodellek és társadalmi kapcsolatok létrehozása céljából. Feierstein, Daniel: *El genocidio como práctica social. Entre el nazismo y la experiencia Argentina* [A népirtás mint társadalmi gyakorlat. A náciizmus és Argentína között]. Buenos Aires, 2007, Fondo de Cultura Económica.

horizontja újjászervezhető, ezáltal pedig hozzájárult ahhoz, hogy az állam újra és újra megszilárdíthassa hatalmát egy-egy éppen újonnan elfoglalt területszakaszon.³⁰

Az eddigiek során bemutatott megközelítés új szempontok alapján tárgyalja a pampák és Patagónia meghódítását, felülvizsgálva mindazokat az érveket, amelyeket a népirtással és az őslakosok erőforrásainak kisajátításával párhuzamosan vagy azt követően, éppen e folyamatok igazolására dolgoztak ki. E megközelítés rámutat a hódítás logikáját alátámasztó narratíva részrehajló jellegére, ugyanakkor a határvidéki diplomáciát olyan, a két politikai közösség által használt kommunikációs és tárgyalási kódként vizsgálja meg, amelyet a későbbiekben a bennszülöttek megtevesztésére, ellenállásuk leszerelésére használtak fel.

Az elmondottak kapcsán szükséges kitérnünk egy további kérdésre is, ami az eddig tárgyalt állami terjeszkedés bennszülött percepciójára, illetve a terjeszkedéssel szemben alkalmazott bennszülött ellenállási stratégiákra vonatkozik, és ami mindeddig elkerülte az argentin antropológusok és történészek figyelmét. Az őslakosoknak az 1870-es és 1880-as években folytatott levelezéséből világosan látszik, hogy az állami területfoglalásokkal egy időben a kitelepített csoportok komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy fenntartsák a diplomáciai párbeszédet, illetve hogy újratárgyalják a korábban érvényben lévő politikai paktumaikat. Az állami hivatalnokok és a különböző csoportok vezetői közötti levélváltásból az derül ki, hogy a hivatalnokok – annak érdekében, hogy a meglepetésszerű katonai területfoglalások előkészítéséhez időt nyerjenek – hamis reményeket tápláltak a bennszülött vezetőkben. A diplomáciai kommunikáció folytonossága megnehezítette a bennszülött főnökök számára, hogy világosan átlássák az állam szándékait, ugyanakkor lehetővé tette a hadsereg számára, hogy egy-egy előretörést követően újra és újra megvethesse a lábát az újonnan elfoglalt területen. Az új rendet tehát a régi látszatának fenntartása által sikerült ráerőltetni az őslakosokra. Az említett levelezésekben megnyilvánuló makacs, de haszontalan ellenállás tehát egyrészt a bennszülöttek politikai horizontjának válságát, másrészt a korábbi határartikulációk legitimitációjának felszámolódását tükrözi.

(Fordította Magyarosi Sándor)

Siposné Kecskeméthy Klára¹

CZETZ JÁNOS HAZATÉRÉSI KÍSÉRLETEI

BEVEZETŐ

Nemzeti történelmünk viharaiiban számos kiemelkedő személyiség kényszerült elhagyni országunkat, hogy aztán a világ más részein öregbítse hazánk hírnevét. Közéjük tartozik Asbóth Sándor, Fabriczy Kováts Mihály, László Károly, Prágay János és Czetz János. Kevés olyan katona van, aki Magyarország ünnepelt hőse volt, de az anyamemzet még életében elfelejtette, ám az új hazájában méltó tisztelet övezi a tevékenységét és nevét. Czetz János, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc legfiatalabb tábornoka, Bem tábornok főnöke, a kitűnő stratégia, szervező, térképész, földmérő és akadémiaparancsnok e kevesek közé tartozik. Czetz összekötő kapcsot jelent Magyarország és Argentína, illetve a székelyek, az örmények és az argentinok között is. A Gidófalván született, apai ágon örmény-székely, anyai ágon pedig székely kismemesi származású Czetz János az emigráció éveiben és új hazájában, Argentínában is büszkén vállalta származását.

CZETZ JÁNOS ÉLETÚTJA

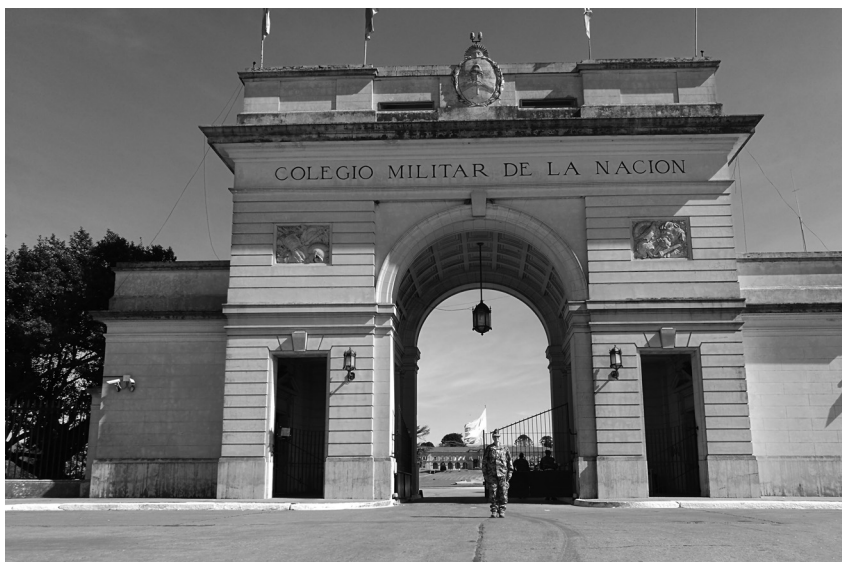
Czetz János honvédtábornok az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után Bécsen keresztül Hamburgba menekült, majd 1850 nyarán Hamburgból Hannover, Köln és Brüsszel érintésével Párizsba ment, ahol nemsokára a Teleki László vezette magyar emigráció egyik legtevékenyebb alakja lett. 1860 májusában végleg elhagyta Európát, és családjával együtt áthajózott Buenos Airesbe. Új hazájában kiteljesedhetett katonai pályafutása, az egykori szabadságharcos az őt befogadó társadalom elismert tagjává vált.

Az argentin Nemzeti Katonai Akadémián (Colegio Militar de la Nación)² Coronel Juan Fernando Czetz személyét, aki az akadémia alapítója és első parancsnoka volt, megbecsülés és tisztelet övezi. Czetz

1 A Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Művelési Támogató Tanszék egyetemi tanára.

2 A Colegio Militar de la Nación hivatalos honlapja, <https://www.colegiomilitar.mil.ar/esp/index.php>.

azonban ennél jóval szélesebb körű tevékenységet folytatott új hazája érdekében: megszervezte az argentin hadsereg első műszaki alakulatát, amely a mai napig a nevét viseli (Batallón de Ingenieros 1 „Zapadores Coronel Czetz”). Részt vett Argentína déli határkijelölési munkálataiban, a határerődök helyének kijelölésében, a brazil és a paraguayi határvidék feltérképezésében. Elkészítette Santa Fe, Esperanza és San Germino vasútvonallal történő összekötésének terveit, elvégezte Entre Ríos tartomány kataszteri felmérését, amely az első ilyen felmérés volt Argentínában. 1884–1896 között a vezérkar IV. osztályának (Sección de Ingenieros Militares, Topografía y Cartografía) vezetője volt, és megalapította az Katonaföldrajzi Intézetet (Instituto Geográfico Militar), amelynek tizenkét évig volt az igazgatója. Kezdeményezte az Andok katonai felmérését is. Czetz János sokoldalú, tehetséges, az új hazája iránt is elkötelezett katona volt: méltán lehetünk büszkék kontinenseken átívelő hagyatékára.

A szerző a Colegio Militar de la Nación bejárata előtt

Czetz életéről meglehetősen sokan írtak már. Ács Tivadar a *Magyarok Latin-Amerikában* című, 1944-ben megjelent könyvében tesz említést róla³, Szabó László *Magyar múlt Dél-Amerikában* címmel 1978-ban megjelent monográfiája a kiemelkedő magyarok között ismerteti életútját, és arra is kitér, hogy a Colegio Militar de la Nación nevű katonai intézményben Argentína ezredesként és intézményalapítóként is számontartják, emlékének pedig tisztelettel adóznak. Szabó Czetz spanyol nyelvű emlékiratának magyarra fordított első fejezetét is közreadja, és ugyancsak az ő könyvében olvashatunk részleteket egy másik Czetz-munkából, a szabadságharc dicsőséges erdélyi hadjáratának leírásából is.⁴ Anderle Ádám, aki az elsők között foglalkozott Czetz személyével, 1970-ben megjelent tanulmányában a modern argentin hadsereg létrejöttének időszakát, illetve Czetz hadseregszervezésben betöltött szerepét taglalja.⁵ Petri Edit a teljes életpályát ismerteti, azonban az 1848–1849. évi szabadságharcban betöltött szerepét csak vázlatosan említi meg.⁶ Theész János a *Földrajzi Múzeumi Tanulmányokban* 1991-ben megjelent írása inkább Argentínában végzett földmérői és térképészi tevékenységére helyezi a hangsúlyt.⁷

A Fővárosi Kisebbségi Örmény Önkormányzat 1996. október 6-ra, az aradi vértanúk napjára jelentette meg Kedves Gyula *Czetz János a szabadságharc legifjabb tábornoka* című könyvét. Ez a munka sem törekszik az egész életpálya áttekintésére, hanem elsősorban Czetz 1848–1849-es tevékenységére fókuszál, az argentin emigrációs évekről pedig csak nagyon röviden ír.⁸ A Magyar–Örmény Könyvtár sorozatban 2001-ben és 2004-ben jelent meg Czetz két önéletrajzi írása, *Emlékezéseim*, valamint az *Utazás Spanyolországban* címmel.⁹ Az *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekben* Budai Merza Pál emlékezett meg Czetzről,

3 Ács Tivadar: *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, 1944, Officina, 52. p.

4 Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki... In *Magyar múlt Dél-Amerikában*. Budapest, 1982, Európa Kiadó, 282. p.

5 Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.

6 Petri Edit: *Czetz János*. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 64 p.

7 Theész János: Czetz János, Argentína térképezője. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*, 9. évf. (1991) 10. sz. 62–63. p.

8 Kedves Gyula: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Budapest, 1996, Országos Örmény Önkormányzat, 44 p.

9 Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig. Száz éve halt meg Czetz János. *Honismeret*, XXXII. évf. (2004) 6. sz. 10–14. p.

felidézve erdélyi gyökereit, a szabadságharcban betöltött szerepét és az emigrációban töltött évtizedeit. Csikány Tamás *Két ország katonatudósa: Czetz János* című írásában a kézdivásárhelyi Nemzeti Katonai Nevelőintézetben és a bécsújhelyi Theresianumban eltöltött időszakra fektette a hangsúlyt.¹⁰

Születésének évfordulójára jelentek meg a *Hadtudomány* és a *Military Reflections* folyóiratokban a jelen tanulmány szerzőjének írásai.¹¹

Az argentin hadsereg Nemzeti Katonai Akadémiája, a Colegio Militar de la Nación 2019. október 11-én ünnepelte alapításának 150. évfordulóját. Az eseményt az argentinok úgy szerették volna méltóképpen megünnepelni, hogy az iskolájuk alapítójának és első parancsnokának, Czetz Jánosnak a hazájából is vegyen részt katonai delegáció az ünnepségsorozaton. Az argentin hadsereg akkori vezérkari főnöke, Claudio Ernesto Pasqualini hadseregtábornok meghívására és a Buenos Airesben élő magyar diaszpóra kezdeményezésére magyar katonai küldöttség utazott Buenos Airesbe. Az évfordulóra az akadémia történetét felölelő, *Hazafias szívek, történetek és vallomások a 150 év történetéből, 1869–2019* címmel emlékkötetet adott ki a katonai akadémia.¹²

2020-ban, a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent a Czetz-album, jelen tanulmány szerzőjének könyve, melynek címe *Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója, 1869–2019*. A könyv a tábornok Argentínában eltöltött éveire, az argentin hadseregben betöltött szolgálatára, a Colegio Militar de la Nación alapítására, működésére, a katonai akadémia által szervezett 150. évfordulós megemlékezésre, illetve az akadémia jelenére fókuszál.¹³

10 Csikány Tamás: *Két ország katonatudósa: Czetz János. Új Honvédségi Szemle*, 59. évf. (2005) 2. sz. 100–105. p.

11 Siposné Kecskeméthy Klára: *Két életút két hazában*. 194 éve született Czetz János. *Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 131–144. p.; Siposné Kecskeméthy Klára: *Two lives in two countries 195th anniversary of the birth of János Czetz. Military Reflections (Vojenské Reflexie)*, XII. évf. (2017) 2. 68–80. p.

12 Podestá, Miguel Ángel.: *Corazones de patrio sentir. Relatos y testimonios de una historia sesquicentenario 1869–2019*. Editorial Universitaria del Ejército, 2019, Buenos Aires, 270 p.

13 Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz-album. Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója 1869–2019*. Budapest, 2020, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., 200 p.

*A szerző argentin kadétek csoportjával a Dicsőség Csarnokában
(a fénykép a Colegio Militar alapításának 150. évfordulóján készült)*

ARGENTÍNAI ÉVTIZEDEK, HAZATÉRÉSI KÍSÉRLETEK

Czetz János 1895-ben, az argentin hadsereg ezredeseként ment nyugdíjba. A személyügyi lapja szerint 29 évet, 9 hónapot és 13 napot szolgált a hadseregben. „Az argentiniai kormány harminc évi szolgálat után engemet mint ezredest penzionált. [...] Én ezelőtt harminc évvel alapítottam az első katonai iskolát s már ma van tanítványaim közt generális is, később az argentinai táborkarban alapítottam a katonai mérnöki iskolát és kezdtem a zseni- és pionir-szolgálatot szervezni.”¹⁴

Nyugdíjazása után Czetz egyre többet foglalkozott a hazalátogatás gondolatával. Ebben az időszakban került kapcsolatba a Szamosújváron megjelenő *Armenia (Magyar-Örmény Havi Szemle)* kulturális lappal,

14 Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 147. p.

amelynek szerkesztőjével és kiadótulajdonosával, Szongott Kristóffal¹⁵ személyes levelezést is folytatott (Szongott az erdélyi örmények történetének kiemelkedő kutatója volt, és a lapkiadás mellett a Szamosújvári Örmény Katolikus Gimnáziumban is tanított). 1895. április 12-ére keltezett levelében Czetz az alábbiakat írta neki: „Ön volt az első, aki negyvennyolcz-kilenczediki események óta újból emliti nevemet kegyelettel a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképet: egyetlen példányt a magyar Hazában.”¹⁶ Hogy a nyugalmazott katona komolyan gondolta, amit a hála kapcsán mondott, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1897-ben életrajzát is megírta a lap számára. Szongott két részletben, az alábbi címek alatt közölte a szöveget: 1. közlemény: Gyermek- és fiatalkorom (1822–1842); 2. közlemény: Tiszti pályám (1842–1848).¹⁷ Czetz számos további írást is küldött a folyóiratnak. Ezek között érdekes volt *Nyilvános vallomás* című írása, amelyben felfedte, hogy kedvenc foglalkozása a harcolás, a hadvezérek közül Napóleont és Julius Ceasart dicsőítette, Magyarországon szeretne lakni, az állatok közül a kutyát és a lovat kedveli, leggyakrabban pedig Shakespeare-t, Molière-t, Montesquieu-t olvassa.¹⁸ 1902. december 23-án az *Armenia* folyóirat Szongott Kristóffhoz írt újabb személyes hangú levelét közölte: „Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szivességét – mint örökséget – fogják tartani s az »Armenia« füzetait mint családi szentséget fogják tisztelni.”¹⁹

15 A magyar armenológia megteremtőjeként tartják számon. Legfontosabb munkái: *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája és A magyarhoni örmény családok genealógiája*. Lefordította Chorenei Mózes *Nagy-Örményország* című 5. századbeli krónikáját. 1905-ben alapítója volt a szamosújvári Örmény Múzeumnak, és 1887-ben ő alapította az *Armenia* folyóiratot is, amelyet ugyancsak ő szerkesztett és tartott fenn anyagilag. 1907-ben, 64 évesen halt meg Szamosújváron. Ő volt az első, aki tudományos szinten foglalkozott az erdélyi örménység kérdéseivel. Lásd részletesen Polyák Mariann: Az *Armenia* folyóirat jelentősége Erdélyben című írását. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ormenyek/ormeny_diaszpora_a_karpat_medenceben_II/pages/magyar/011_polyak_mariann.htm. (Letöltés: 2019. december 12.).

16 Czetz János: Levél Dél-Amerikából. *Armenia*, 9. évf. (1895) 182. p. Czetz János ezen fényképe megjelent a Történelmi Lapok 1897. április 15-i számában.

17 Czetz János: 1. közlemény: Gyermek- és fiatalkorom (1822–1842); 2. közlemény: Tiszti pályám (1842–1848). *Armenia*, 12. évf. (1898) 161–163., 193–196. p.

18 Czetz János: Nyilvános vallomás. *Armenia*, 8. évf. (1894) 40. p.

19 *Armenia*, 17. évf. (1903) 1. füzet 42. p.

Az általa oly nagy tiszteletben tartott folyóirat a levelezésen túl is foglalkozott az idős katona sorsával. A lap 1903. évi számában jelent meg Szongott Kristóf *Ki hívta haza Czetz tábornokot?* című írása, amelyben a szerző Czetz tervezett hazatérésével foglalkozik. Amint a szövegből kiderül, az 1890-es évek elején Szongott kereste meg először az Argentínában élő honvédtábornokot. „Csekélységem volt az, ki a múlt század kilenczvenes éveinek elején (akkor kívülem alig tudta valaki, hogy hol tartózkodik) magyar levelet intézem a halhatatlan érdemű tábornokhoz, melyben arra kértem fel, hogy tisztelje meg nagybecsű dolgozataival folyóiratomat.”²⁰ 1892. március 5-én írt levelében Czetz megvallotta, hogy „legforróbb ohajtásom már sok év óta még egyszer legalább holtom előtt édes hazámat, szülőföldemet viszontlátni és édes atyám és anyám sírjain imát emelni a Mindenhatóhoz.” Már akkor is jelezte, a családi viszonyai és vagyoni állapota ezt nem teszik lehetővé. Négy éven keresztül váltott leveleket Szongott Kristóffal, amíg eljött 1896, a millennium éve. Szongott október 25-i levelében arra kérte, jöjjön haza, látogassa meg az országos kiállítást, barátait és egykori bajtársait. A november 24-i válaszevében Czetz keserűen írta, hogy a magyar kormány és képviselői nem emlékeztek meg azokról, akik a független magyar kormány eszméjéért vérüket hullatták, „még egy kegyeletes szóval vagy felhívással” sem mutatták ki hálájukat. „Igenis nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedves Erdélyünk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön, s szintúgy vártam erre nézve bármily csekély (hivatalos) meghívást... ha szinte megrontotta volna is házi költségvetésem alapját. De nem jött és ez így, ki tudja, ha valaha megvalósulhat.”²¹ A bizalmas, jó viszony a továbbiakban is megmaradt Szongott és Czetz között.

A századfordulón a Kolozsváron megjelent *Történelmi Lapok* is több cikket írt Czetz Jánosról. A lap főszerkesztője, Kuzskó István az Országos Történelmi Ereklye-Múzeum igazgatója és az 1848-as hagyományok lelkes ápolója volt. A folyóirat 1897. április 15-i számában közzéték Czetz saját kézzel írt levelét, amelyet április 4-én Deáky Albertnek, a kolozsvári 1848–49-es Országos Történelmi Ereklye-Mú-

20 Szongott Kristóf: *Ki hívta haza Czetz tábornokot?* *Armenia*, XVII. évf. (1903) 1. füzet. 1–6. p.

21 Uo. 4–5. p.

zeum elnökének küldött, és amelyben megköszöni tiszteletbeli elnökké történt megválasztását. Ugyanebben a számban Czetz János tábornok címmel egy másik írás is megjelent róla, amely áttekinti és méltatja a teljes életútját.²² Czetz Kuskóhoz írt leveleit, amelyek különféle témákat érintettek (argentín időjárás, hazalátogatási tervek, elképzelések Magyarország jövőjéről, Petőfi-szobor leleplezése), szintén megjelentették a folyóiratban.

Szongott Kristóf mellett Kuskó István is szorgalmazta Czetz tábornok hazajövetelét a millenniumi ünnepségsorozatra. A *Történelmi Lapok* Segítsük haza Czetz tábornokot címmel felhívást tett közzé, „Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hű fiára gondolna, hogy mielőtt sírba tennék, megláthatná dicső hazáját.”²³ Czetz 1899. szeptember 22-i levelében megköszönte Kuskónak a hivatalos értesítést, amelyben tudatták vele, hogy Magyarországon nyugdíjat utaltak ki számára, egyben pedig azt is megígérte, hogy fia és leánya társaságában hazalátogat, „Ha az egek ura és egészségem megengedi, a jövő tavaszon remélem a látogatást megtenni.”²⁴ Részben ezekkel az elképzelésekkel is magyarázható, hogy a folyóirat szinte folyamatosan nyomon követte az idős tábornok egészségi állapotának alakulását. Amikor kiderült, hogy orvosai tanácsára nem vállalkozhat a hosszú útra, Kuskó felvetette egy küldöttség kiutazásának lehetőségét, és részletes úttervet dolgozott ki, amelyben nemcsak Czetz meglátogatása, hanem egy braziliai utazás (Rio de Janiero) és más magyar hazafiak felkeresése is szerepelt. A tervek szerint a küldöttség 1903. március 1-jén indult volna Budapestről, majd Fiume, Genova, Velence és Barcelona érintésével március 27-én érkeztek volna meg Buenos Airesbe. Kuskó úgy számította, hogy a delegáció május 4-én érkezik vissza Kolozsvárra; a terv azonban végül nem került megvalósításra.²⁵

A személyes találkozás ugyan nem jött létre, azonban Czetz 1901. augusztus 1-i leveléhez csatolva elküldte Kuskónak spanyol nyelven

22 A cikk az *Armenia* folyóiratban Czetz tábornok életéről megjelent írást közölte. 1848–49 *Történelmi Lapok*, VI. évf. (1897. április 15.) 7–8. sz. 57–59. p.

23 Szongott Kristóf: XLIX. cikkely. Czetz tábornok, Szamosújvár és az „Armenia” szerkesztője. 472–484. In *Szamosújvár Szabad Királyi Város monográfiája 1700–1900*. II. kötet. Szamosújvár, 1901, Todorán Endre Aurora Könyvnyomda.

24 Czetz tábornok levele. *Budapesti Hírlap*, 1899. október 22. 7. p.

25 Kirándulási terv. *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902 december) 7. sz. 68–69. p.

írt naplóját (Mis Memórias²⁶), egyben pedig arra kérte a szerkesztőt, hogy amennyiben „...érdemesnek találja, fordíttassa magyarra és tegye közzé a Történelmi Lapok-ban. Sajnálom, hogy nem írhattam magyarul – tért ki a szöveg nyelvére a levél –, de csakugyan nem vagyok képes.”²⁷ A kéziratot előbb németre fordították, a magyar fordítást pedig Strasser Mihály végezte el a kolozsvári Országos Történelmi Ereklye-Múzeum felkérésére.²⁸ A *Történelmi Lapok* 1902 augusztusától 1903 januárjáig több részletben hozta le a szövegnek azt a részét, amelyik az 1848-ig terjedő időszakot tárgyalta. Kuskó István az olvasóközönseget az alábbiak szerint tájékoztatta: „Régi munkatársaink gárdája egy tisztas alakkal növekedett. Czetz János tábornok állt be a sorba elhozta a tengeren tulról, a tulsó föltekéről szívét-lelkét és hazája iránt érzett szent lelkesedését.”²⁹

A két erdélyi folyóirat mellett a *Budapesti Hírlap* is rendszeres időközönként tudósított Czetz János életének alakulásáról. Az újság 1895. január 20-ai számában arról írt, hogy bár a tábornok szeretett volna hazalátogatni a millenniumi ünnepségsorozatra, egészsége romlása miatt „a Dél-Amerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri útra aligha fog vállalkozni”.³⁰ Bár egyre kevésbé volt valószínű, hogy Czetz vállalni tudja a hajóutat, az 1848–49-es honvédek nyugdíjazó bizottság 1899. július 10-én tartott ülésén évi 960 forint nyugdíjat szavazott meg neki. Széll Kálmán miniszterelnök – annak érdekében, hogy a tábornok rendfokozatának és egészségi állapotának megfelelő módon élhessen – a rendelkezési alapból még évi 1040 forint nyugdíjat, összességében kétezer forintot engedélyezett a 48-as tábornoknak (8564. számú miniszterelnöki leirat).³¹

A *Budapesti Hírlap* 1899. szeptember 2-i számába további részletek jelentek meg Czetz János hazatérésével kapcsolatban. A lap tulajdon-

26 A spanyol nyelvű kézirat és a publikált magyar szövegek címe egyaránt arra utal, hogy a levélben tulajdonképpen Czetz emlékiratairól van szó (a szerk. megjegyzése).

27 Czecz tábornok naplóját lásd.: *Budapesti Hírlap*, 1901. szeptember 8. 16. p.

28 Czetz János: Emlékirataim. *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902. augusztus 19.) 1. sz. 2–3. p.; VIII. évf. (1902. október 1.) 2. sz. 2–3. p.; VIII. évf. (1902. november) 5. sz. 50–51. p.; VIII. évf. (1902. december) 6. sz. 59–60. p.; VIII. évf. (1902. december) 7. sz. 66–67. p.; IX. évf. (1903. január) 8. sz. 74–75. p.; (1903. január) 9. sz. 82–83. p. A nyolcvan éves Czecz tábornok. *Budapesti Hírlap*, 1902. július 19. 5. p.

29 *Történelmi Lapok*, VIII. évf. (1902) 1. sz. 5. p.

30 Czecz tábornok nem jön haza. *Budapesti Hírlap*, 1895. január 20. 9. p.

31 Czecz tábornok nyugdíja. *Budapesti Hírlap*, 1899. augusztus 12. 5. p.

képpen Czetz Kuskó Istvánnak írt leveléből idézett, amelyben az idős katona arról írt, hogy egyelőre lehetetlen hazájába visszatérnie, mert tüdőgyulladása volt, és lábadozóként nem kockáztathatja meg, hogy elhagyja Buenos Airest.³² „Betegségem, éveim, valamint az a tudat, hogy hasznos hazámra nézve ily viszonyok közt nem lehetek, természetesen fogja ön előtt, tisztelt uram föltüntetni azt a kijelentésemet, mennyire fáj az az érzélem, hogy egyelőre le kell köszönni egy egész életen át érzett hő vágyról: hazámat mielőbb látni. De fájdalom, most nem hagyhatom el ezt az országot. Szívem mélyéből hálával adózom azoknak, akik rám gondolva, agg létemre meg akarták szerezni nekem azt az égi örömet, hogy hazámat viszontlássam, – hazámat, melyet ma is oly hőn szeretek, mint midőn szabadságáért küzdöttem [...] fájdalom, ideköt orvosom határozott kijelentése, hogy ez idő szerint nem kockáztathatok oly radikális éghajlatváltozást, mint a milyen volna a magyarországi utazásom.”³³

Az 1902. december 18-i számban egy argentin orvos, Antonio C. Ganaulfo véleményét is közreadták, amely szerint a hosszú utazás komoly veszélynek tenné ki az egykori szabadságharcost: „Czetz János F. magyar származású tábornok, 80 éves, özvegy, lakik Cordobai utca 1837. sz. a., a következő betegségeiben szenved: előrehaladott vérérdény-elmeszesedés, szemhályog, mely a látást lehetetlenné teszi, idült légcsőhurut állandó légcsőtágulással párosítva, lábekzéma és általános elgyengülés. Ezek a körülmények teljesen képtelenné teszik őt arra, hogy hosszú tengeri útra keljen, mely életét komoly veszedelemnek tenné ki. Buenosz-Airesz, 1902. szept. 30. Antonio C. Ganaulfo.”³⁴

Abban az időszakban, amikor a levél született, a legendás szabadságharcnak már csupán két tábornoka élt: ezek egyike Görgei Artúr, a másik pedig maga Czetz volt. Az argentin orvos jelentéséből az derült ki, hogy az utóbbi megromlott egészsége miatt már nem láthatja viszont hazáját, és így a magyarok sem találkozhatnak történelmük e meghatározó eseményének egyik utolsó résztvevőjével.³⁵ Halála előtt pár nappal, 1904. augusztus 20-án Czetz még levelet írt Szongott Kristóf-

32 Czetz tábornok. *Budapesti Hírlap*, 1899. szeptember 2.

33 Czetz: i. m. 6. p.

34 Czetz tábornok nem jön haza. *Budapesti Hírlap*, 1902. december 18. 7. p. A Budapesti Hírlapban megjelent argentin orvos levelét a Történelmi Lapok is megjelentette az 1902. 7. számában.

35 Siposné Kecskeméthy Klára: Two lives... 68–80. p.

nak, amihez egy újságot és egy fényképet mellékel. Az általa alapított Colegio Militar de la Nación akkor ünnepelte fennállásának 34. évfordulóját. Ebből az alkalomból a *Caras y Caretas* lapban megjelentek a katonai akadémia parancsnok-igazgatóinak fényképei, és köztük volt a sajátja – Juan Fernando Czetz argentin ezredesté – is. Utolsó levelét Kuzskó István-nak 1904. augusztus 24-én írta meg. Az derül ki belőle, hogy az utolsó pillanatig fáradhatatlanul dolgozott. „[...] Jelenleg egy nagy munka készítésén töröm a fejemet és ha rajzoló-munkatársam bele nem fárad, befejezem művemet és önöknek fogom ajánlani.”³⁶ Erre már nem került sor: Czetz János 1904. szeptember 6-án elhalálozott.

VÉGTISZTESSÉG – A HADAK ÚTJÁN

Haláláról a *Vasárnapi Újság* méltó módon megemlékezett. „Messze tengeren túlról, a dél-amerikai Argentina köztársaság fővárosából, Buenos-Ayresből jött a hír, hogy a magyar szabadságharcz egyik kitűnő katonája és vezére, Czetz János honvédtábornok, ott meghalt, 82 éves korában.”³⁷ Egész oldalas megemlékezéssel adózott Czetz János tábornoknak a *Budapesti Hírlap* 1904. október 6-i száma is. „Az agg katona pihenni tért sok ezer mérföldre attól a helytől, a hol született, a hol apját, anyját örök pihenőre tették.”³⁸

1902. évi buenos-ayresi fénykép után.

CZETZ JÁNOS.

Czetz János, Buenos Aires, 1902
(*Vasárnapi Újság*, 1904. 51. évf.
41. sz. 701. p.)

36 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete. *Budapesti Hírlap*, 1904. október 6.

37 Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). *Vasárnapi Újság*, 51. évf. (1904) 41. sz. 701–702. p.

38 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete... i. m. 2. p.

A szabadságharc tábornokát, az argentin hadsereg ezredesét szeptember 7-én katonai tiszteletadás mellett helyezték örök nyugalomra Buenos Aires Recoleta temetőjében a Rosas család sírboltjába. Ravalát a magyar és az argentin kitüntetései ékesítették, a Colegio Militar de la Nación növendékei álltak díszőrséget. A gyászmenetben Pablo Ricchieri tábornok, hadügyminiszter vezetésével részt vettek Buenos Aires helyőrségének parancsnokai. Az ágyútalpra helyezett koporsót három díszszázad kísérte. Koporsójába ereklyét helyeztek: egy kis zsák hazai földet, az erdélyi szabadságharcosok zászlájából egy darabot és száraz virágot a Kárpátok erdeiből. Sírba helyezésekor díszlövésekkel adták meg az utolsó tiszteletet.³⁹ A temetésén az akadémia 1. évfolyamának végzett tisztje, Estanislao Maldones alezredes búcsúztatta, méltatta iskolateremtő tevékenységét. Juan Espora alezredes, a 6. kibocsátott évfolyam tisztje így emlékezett rá: „az iskola irányítását egy elismert és alkalmas személyre bízták, aki valódi tanulási szenvedéllyel és az ifjúsági iránti nagy szeretettel irányította azt.”⁴⁰ 1969. október 11-én a Colegio Militar de la Nación alapításának 100. évfordulóján a hamvait a recoletai temetőből átszállították, és az iskola kápolnájában helyezték el.⁴¹

Tevékenységét és nevét mindkét hazájában tisztelik. A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Argentínai „Czetz János” Főcsoportja 1990. október 6-án leplezte le Asbóth Sándor és Czetz János, a Hősök és Mártírok falán elhelyezett emléktábláját. Az argentinai magyar diaszpóra évtizedek óta szoros kapcsolatban áll az argentin katonai akadémia mindenkori parancsnokával, büszkén őrzik Czetz János honvédtábornok, argentin ezredes emlékét.⁴² Az argentinai magyar közösség 2004. november 27-én felavatta a Plaza Hungriát, a Magyar teret. Az ott elhelyezett emlékmű központi eleme az a faragott székelő kapu, amelyet a Magyarok Világszövetsége az államalapítás millienni-

39 Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei, II. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetei*, II. évf. (1998) 19. sz.

40 Podestá Miguel Ángel: *Corazones de patrio sentir, Relatos y testimonios de una historia sesquicentaria 1869–2019*. Buenos Aires, 2019, Editorial Universitaria del Ejército. 45. p.

41 Ferenczy Lóránt: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége argentinai „Czetz János” főcsoportjának történetéről – 1. rész: 1949–1975, *Bajtársi Híradó, A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tájékoztatója*. LXIV. évf. (2013. július–augusztus–szeptember) 541. sz. (lásd még Theész János: i. m. 63.).

42 Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, Argentínai „Czetz János” Főcsoport, http://www.lamoszsz.org/argentina_MHBK.html (Letöltés: 2019. december 22.).

umának évében, 2000-ben ajándékozott az Argentínában élő magyaroknak. A székely kapu első oldalán Czetz János magyar honvédtábornok arcképe van kifaragva, a domborművön kétnyelvű (magyar és spanyol) a felirat. 2005 augusztusában a székely kapu mellett avatták fel Szent István király mellszobrát.⁴³

Czetz János Argentínában általános tiszteletnek örvend, személye országokat, kontinenseket és népeket köt össze. Méltán vált ismertté és elismertté a világ másik felén, ahol lenyűgöző katonai pályát sikerült befutnia. Kiváló szervező volt és hihetetlen munkabírással rendelkezett: bármivel is bízta meg, teljes odaadással és lelkesedéssel a feladatnak szentelte magát. Az általa létrehozott alakulat, katonai oktatási intézmény a mai napig létezik, és az utódok a legnagyobb tisztelettel őrzik alapítójuk emlékét.⁴⁴

IRODALOMJEGYZÉK

- Ács Tivadar: *Magyarok Latin-Amerikában*, Budapest, 1944, Officina.
- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 17. évf. (1970) 2. sz. 225–233. p.
- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Az európai migráció. 2. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, VIII. évf. (2004. július–augusztus) 89–90. sz.
- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Argentína, az új haza. 3. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, VIII. évf. (2004. szeptember) 91. sz.
- Csikány Tamás: Két ország katonatudósa: Czetz János. *Új Honvédségi Szemle*, 59. évf. (2005) 2. sz. 100–105. p.
- Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, 2001, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 147. p.
- Czetz János: *Utazás Spanyolországban*. Budaörs, 2004, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 101. p.
- Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). *Vasárnapi Újság*, 1904, 41. sz. 701–702. p.
- Druetta, Guillermo Ariel: *La educación académica militar en el Colegio Militar de la Nación. durante el periodo 1870–1895* (trabajo final de Licenciatura en Educación). ESG, Buenos Aires, 2009, Argentina.
- Egy világhírű magyar, Czetz János tábornok nyomában Argentínában, MiDió (<https://midio.hu/egy-vilaghiru-magyar-czetz-janos-tabornok-nyomaban-argentinaban/>) (Letöltés: 2022. március 20.)

43 Farkas József György: Magyar emlékek nyomában: Czetz János – Buenos Aires. <http://magyarkronika.com/kultura-n/n/2017/ku0121>(Letöltés: 2020. január 19.).

44 Násztor Péter: *Czetz János munkássága és öröksége Argentínában*. Kézirat, 2018. 32. p.

- Ferenczy Lóránt: Magyar Harcosok Bajtársi Közossége argentinai „Czetz János” főcsoportjának történetéről – 1. rész: 1949–1975. *Bajtársi Híradó, A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tájékoztatója*, LXIV. évf. (2013) 541. sz.
- Kedves Gyula: *Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka*. Budapest, 1996, Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat.
- Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig. Száz éve halt meg Czetz János. *Honismeret*, XXXII. évf. (2004) 6. sz. 10–14. p.
- Moldován Kristóf: A Nagyküküllő mellől a Paraná vidékére – Az örmény származású honvéd tábornok: Czetz János. *Barátság*, 4. évf. (1997) 5. sz.
- Nagy Miklós Mihály: Negyvennyolcas katona utazókn, a pampa felfedezője: Czetz János. *A földrajz tanítása*, 6. évf. (1998) 3–4. sz. 29–37. p.
- Násztor Péter: *Czetz János munkássága és öröksége Argentínában*. Kézirat, 2018.
- Petri Edit: *Czetz János*. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ.
- Podestá, Miguel Ángel: *Corazones de patrio sentir, Relatos y testimonios de una historia sesquicentaria 1869–2019*. Buenos Aires, 2019, Editorial Universitaria del Ejército.
- Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei. I. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, II. évf. (1998) 18. sz. (<http://epa.oszk.hu/01400/01440/00018/>) (Letöltés: 2022. március 27.)
- Sasi Nagy Istvánné, Betegh Klarissza: Czetz János (gazdag) életének eseményei. II. rész. *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*, II. évf. (1998) 19. sz. (<http://www.magyarormeny.hu/uploads/file/fuzetekfileok/Fuzetek19-1998-szept.doc>) (Letöltés: 2022. március 20.)
- Siposné Kecskeméthy Klára: Két életút két hazában, 194 éve született Czetz János. *Hadtudomány*, XXVI. évf. (2016) 3–4. sz. 131–144. p.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Two lives in two countries 195th anniversary of the birth of János Czetz, *Military Reflections (Vojenské Reflexie)*, Ročník XII. (2017) Číslo 2. 68–80. p.
- Siposné Kecskeméthy Klára: *Czetz-album. Czetz János honvéd tábornok nyomában Argentínában. A Colegio Militar de la Nación alapításának 150. évfordulója, 1869–2019*. Budapest, 2020, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Siposné Kecskeméthy Klára: Czetz János nyomában Argentínában. *Honvédségi Szemle*, 148. évf. (2020) 5. sz. 120–129. p.
- Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki. In *Magyar múlt Dél-Amerikában*. Budapest, 1982, Európa Kiadó.
- Theész János: Czetz János, Argentína térképezője. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 9. évf. (1991) 10. sz. 62–63. p.
- Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009, Szegedi Tudományegyetem. (<http://mek.niif.hu/07500/07571/07571.pdf>) (Letöltés: 2022. március 27.)

Gazda József

KOCSIS ISTVÁN TRIANON-KÖNYVE KAPCSÁN

1. TRIANON REJTÉLYE

Trianon miértje a XX. század történetének egyik, még mindig megválaszolásra váró, úgymond rejtélyes kérdése. Nekünk, magyaroknak, akik ezer éves történelmünk legnagyobb tragédiájaként éltük meg ezt, szembe kellett néznünk az 1920. június 4-én szentesített diktátum igazságtalanságainak halmazával, de ezek okára és szándékára nézve nem kaptunk, és – saját történetírásunkra is gondolva – nem is adtunk valós okokat vizsgáló, szembesítő választ az azóta eltelt immár 102 év alatt. Mintha vesztegzár alatt lenne minden! Nem lenne tanácsos még beszélni sem róla, róluk. Mintha tilalmak tömkelege akadályozná az okok és – mert ezek is kellett hogy legyenek – célok sokaságának megismerését, tenné lehetetlenné még azt is, hogy egyáltalán foglalkozunk velük. Hivatalosan elismert történészeink is inkább tartózkodnak vagy álutakra terelik a kérdést.¹ Azokról, akik mégis megpróbálják a valós tények kutatását, kiderül, hogy „tévúton járnak”, s valójában nem is igaz történészek. Mert az igaz történészeknek „csak elfogadott nézetei” lehetnek.²

Trianonról tehát nem beszélünk, a valós okok feltárását meg sem kíséreljük, meg sem kísérel a hivatalos történetírás, s ha mégis foglalkozik velük, teszi ezt a tények halmazának meghamisításával vagy meg nem nevezésével, mert – Kocsis István megállapítása szerint: „Van egy kérlelhetetlen, félelmetesen hatásos követelmény – nevezzük hivatalosan elvárásnak? –, amely mindössze azt hivatott elérni, hogy az európai országok hivatalos történelemtudománya ne foglalkozzon

1 Jó példa erre – valamikor a '80-as években olvastam –, hogy a középiskolásoknak írt, a XX. század történetével foglalkozó magyarországi tankönyvben a *Trianon* szó kétszer szerepelt, akkor is csak hivatkozásként. Vagy, hogy közelebb jöjjünk a mához, Ablonczy Balázs is egyik, e történelmi eseménnyel foglalkozó könyvében ilyen „titkokat” kutat, mint: „Vajon milyen szerepet játszott Georges Clemenceau francia miniszterelnök magyar menyé a trianoni döntésben?” Van ez is, vannak ilyenek is, ám nem központi kérdések. Ld. bővebben: Ablonczy Balázs: *Trianoni legendák*. 2. kiad. Budapest, 2015, Jaffa Kiadó.

2 Bakay Kornél: A történész felelőssége. In *Magyar Nemzet*, 2020. 08. 25.

méltóképpen se a XX. század történelmével, se a régebbi korok olyan történéseivel, meghatározó folyamataival, melyekről igen könnyen ki lehet mutatni, hogy előkészítői mindannak, ami a XX. században megvalósul – kezdve a humanizmus, majd a felvilágosodás ideológiájával előkészített forradalmakkal, háborúkkal (különös tekintettel az első és a második világháborúkra), békediktátumokkal (különös tekintettel az 1919–20. és az 1947. évi békekonferencián «szentesítettekkel»), egészen a globalizáció előkészítéséig, de a felsoroltak hiteles bemutatásának tilalmánál még elképesztőbb annak megkövetelése, hogy az őskor, az ókor és középkor történetét is úgy kell meghamisítani, hogy igazolja az igazolhatatlan hivatkozásokat, például azt, hogy a Magyar Királyság feldarabolásának kedvezményezettjei közül Románia azért kap 2 900 000 román nemzetiségű magyar állampolgárra hivatkozva nagyobb területet Magyarországból, mint amekkora Csonka-Magyarországnak a 11 millió magyarra hivatkozva megmarad, mert ők nem betelepülők a Kelet-Magyarország nekik szánt 102 km²-es területén, hanem őslakosok. (...) Románia annak ellenére kapja meg azt a hatalmas területet, hogy a világháborúban részt vevő országok közül nem mással tűnt ki, mint éppen azzal, hogy még a világháború fegyverszüneti egyezményekkel való befejezése előtt, 1918. május 7-én kötött különbékét Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával, mégpedig a szövetségi hűséget megszegve, tehát semmiképpen sem jutalomképpen, hanem azért, mert a Nagy Játék nyilvános szereplői – Wilson, Clemenceau és a többiek – végrehajjták azt az utasítást³, hogy Magyarországtól pontosan annyi területet vegyenek el, amennyit akármire – hamisra, igazra, észszerűre, észszerűtlenre – hivatkozva el lehet venni tőle. Ezt nevezték stratégiai elvnek.”⁴

2. A TÉNYEK IGAZSÁGA

A legfőbb tény: a „békekonferencián” Magyarország, sőt a Szent Korona országa népeinek a valós megkérdése, a magyarság védekezésének lehetővé tétele (!) nélkül, tehát diktátumként hozatott meg a

3 A békefeltételeket is azok diktálták – állapítja meg Kocsis István –, akik a háborút is elindították. A békekonferencia sem azért volt, hogy ott a világ sorsát megtárgyalják, hanem hogy az előre elhatározott döntéseket szentesítsék.

4 Kocsis István: *Trianon – avagy passiójáték a XX. században*. Harmadik, javított kiadás. Budapest, 2021, Napkút Kiadó, 7–8. p.

döntés, így hát meg kell vizsgálni – a messzi történelmi múltra visszamenően is – a vádak jogosságát vagy légbőlkapottságát. Sutba dobott minden, amire azt mondhatjuk: jog, törvény, igazság; s megszületett a világtörténelem legigazságtalanabb döntése, az ezeréves Magyarország szó szerinti kivégzése, szinte megmagyarázhatatlanul. Ennek a megmagyarázhatatlanságnak próbál a végére járni Kocsis István, az ítélet hamisságának és jogtalanságának a leírására fókuszál, az indokul felhozott tények önmagukkal való ütköztetésére, cáfolására. Az ősök megválaszolására próbálkozik, tapogatózva, ám a világ, a mi miért történt lakatai vele is szembefeszülnek.

3. A KOCSIS ISTVÁN-I KÍSÉRLET

Kocsis István Trianon-könyve, ez a több mint félezer oldalas írása sokoldalú alkotás, mely rendre megpróbál választ találni a magyar történelem évszázadainak a körbejárása révén, úgy, hogy bekapcsolja ebbe a román – kevesebb utalással a szerb és szlovák – múltat is. Az eredet kérdésével (szkíták, hunok, avarok és mi), krónikáink tényanyaga idézésével, az azokra való építéssel kezdi. Foglalkozik a „csodák” sorozatával is, azzal, hogy viszonylag nem nagy népünk meg tudott maradni a történelem vérzivataros évszázadaiban, megőrizte, megtartotta ősi nyelvét. A „szkíta kérdés” felvázolásával is „szembemegy”, a hivatalos történetírással és nyelvészettel. Az utóbbiak ugyanis a szkíta népet és nyelvet indoeurópaivá nyilvánították, amivel a magyar tudományosságban is „tilalomfát” állítottak, „dilettantizmusnak” nyilvánítva ez irányú kötődéseink – beleértve az európai népekhez⁵ való kötődésünk – kutatását is.

Hosszasan elemzi Kocsis a megmaradásunk legfontosabb alapkövét, a Szent Koronát, ahhoz kötődő megtartó erejű legendáinkat, sőt: a törvénykezésünket is, mely még a királyt is alattvalójaként tekintette. Ennek a tannak köszönhetik a magyarság mellett a kisebbségeink is megmaradásukat. „Hiszen a Szent Korona rejtélye, hatalma – írja Kocsis István⁶ – a történelmi Magyarország nemzetiségei számára elsősorban a megmaradásuk, nemzeti kibontakozásuk feltételeit biztosító jogok tiszteletben tartását garantálta.”

5 Gallok, kelták, bajorok, svájci hunok...

6 I. m. 93. p.

Másrészről a román történelem valósága is, hogy valamikor a magyar Szent Korona „alattvalója” volt Moldva és Havasalföld is, népes magyar lakossággal (Kunországban, illetve a Milkovi püspökségben). Ám az ottani magyarság sorsa épp fordítva alakult, mint az erdélyi románságé, tömegesen olvadtak be (azaz beolvasztották őket). Aztán jött a történelem átírása a Micu Klein által megalkotott eredetmítosz, melynek egyetlen célja: az „őshonosság” bizonyítása.⁷

4. A ROMÁN REVIZIONISTA MOZGALMAK VIZSGÁLATA

A történelmi tény, hogy Magyarország nemzetiségeinek jó két évszázadra visszanyúlóan voltak revizionista mozgalmak, szintén elemeznie kellett, végig kellett járnia könyvében Kocsis Istvánnak. A történetírás akár mintaországgént is tekinthetne Magyarországra, a maga alkotmányosságával és jogrendszerével, mely minden magyar állampolgárra egyformán vonatkozott, mégis kialakult a magyargyűlölet, s a világtörténelemben szinte példátlan módon megvalósulnak – amiként Kocsis István nevezi – a „nemzetiségi pogromok”⁸. Az a nép, az(ok) a kisebbség(ek) lázad(nak) fel, fordulnak szembe az ország vezető rétegével, sőt még a magyar köznéppel is, mely(ek) kisebbségi mivoltukban kultúrát teremthettek, szabadon gyakorolhatták és gyakorolják vallásukat, saját anyanyelvükön sajátíthatták el iskoláikban a tudást, melyekben az államalkotó nemzetnek még a nyelvét mint tantárgyat sem kötelesek tanítani.⁹ S melynek – azaz a románságnak –

7 Itt jegyezzük meg, hogy ama „eredet”, vagy annak következménye, az őshonosság ténye is aránytalanul jön számításba: a román félnél jogosító tényező a 102 km² megkapására, de annak, hogy nekünk is van az őshonossághoz valami közünk, ha nem több, de legalább 1100 éve itt élünk ezen a földön, döntőbíráknál és a megajándékozottaknál semmi jelentősége nincs. A 102 év alatt soha nem vonta sem a Népszövetség, sem az ENSZ vagy az Európai Unió felelősségre a kisebbségi jogok be nem tartása miatt sem Nagy-Romániát, sem Csehszlovákiát vagy Jugoszláviát. Ezért nem jöhet még szóba sem a relatív önrendelkezés, a nekünk járó, Európa más országaiban gyakorlatba ültetett autonómia, vagy nyelvünk a „másik”, úgynevezett. „hivatalosnak kikiáltott nyelvvel” való azonos státusza még ott sem, ahol abszolút többséget alkotunk. Mindez Trianon csinálói szemében – „belügy”.

8 A Horea-Cloșca-felkelést, valamint a románság és szerbség 1848–49-es a magyarsággal való szembefordulásait nevezi vagy minősíti így Kocsis István.

9 Ezt bizonyítja az 1868-as nemzetiségi törvény, mely Magyarországon mint tantárgyat sem teszi kötelezővé a magyar nyelv oktatását. Az 1907-es Apponyi lex néven elhíresült törvény is – mely a világ köztudatába az Anghelescutól meghamisított formában ment át, mint „magyar bűn” – az állami támogatás feltételéhez próbálja kapcsolni a magyar történelem és nyelv „hivatalosan jóváha-

1918-ban Erdély területén közel 3000 iskolája volt (jóval több, mint a kétszer több román hazájának tekinthető román királyságban), miközben az akkori Románia területén hivatalosan egyetlen magyar nyelvű iskola, osztály vagy tanóra sem működhet. Ezekkel az égbe kiáltó „ellentét-párhuzamosságokkal” érdemben csak alig foglalkozik Kocsis István könyve, ő az erdélyi románság jogait s a sokszor hazugságokra épített „sérelemzettségeit” vizsgálja¹⁰. Az okokra vonatkoztatva van egy központi fogalomként megnevezhető indoka: Habsburg-királyaink ellenségüknek tekintették a magyarságot, azaz saját népüket. Vagy magyar oldalról megközelítve: saját népük boldogulása ellen, annak megsemmisítéséért küzdöttek. Hogy ez csak kis mértékben sikerült nekik? A Szent Korona védelmének köszönhetjük, mellyel szembeszegetni nekik sem volt – mondhatjuk így is – merszük, csak II. Józsefnek, a „kalapos királynak”, aki önmaga megkoronáztatását sem vállalta fel, s így „szabadon” hozhatta magyarellenes törvényeinek tömkelegét, de végül is halála előtt részben visszavonta ezeket... Így történhetett meg, hogy a Habsburg Birodalom két részre szakadt, az erősebb, hatalmasabb rész volt a császárság, a gyengébb a királyság, s kettejük vitájában, harcában – Kocsis István megfogalmazásában – „a gyengébb”, azaz a magyar alkotmányosság győzött. S ebben a megalázó helyzetében használta ki, állította a maga oldalára Bécs a kisebbségeket, ösztönözve és támogatva magyarellenes mozgalmait.

gyott” könyvekből való (és ekkor sem kötelezővé tett) tanítását. E sorok írója saját szemével látta Fogarason egy Grecu nevű román értelmiséginek, volt tanítónak a Szebeni Ion Eminescu tanítóképzőben 1918 nyarán kibocsátott képesítő vizsga román nyelvű bizonyítványát, melyben tintával beírva szerepelt, mint fakultatív tárgy a „Limba maghiară”. Romániában és Európa más országaiban ehhez hasonló fel sem merülhetett. A moldvai csángóság anyanyelvét évszázadokon át – leszámítva a Groza-kormány néhány évét – teljesen kizárták az oktatásból, sőt még az egyházból is.

- 10 Ilyen „hazugság-sérelem-irat” az 1892-ben felterjesztett Memorandum, melyből hadd idézzünk Kocsis könyvéből néhányat: „Erdélyben kb. 200 000 magyar él, több mint másfél millió románság között.” (Valós adatok: a leszűkítetten vett történelmi – Partium és Bánság nélküli – Erdélyre vonatkozóan: 697 945 magyar, 1 276 000 román.) Vagy: „a román-lakta megyékben 51–60 000 lakosra jut egy képviselő, míg a Székelyföld 4–5000 lakos lélek után küld egy képviselőt.” (Valós adatok: „A kiegyezés után 18 erdélyi városban 4694 lakosra, a szász székek falvaiban 16 292 lakosra, a székely székekben 41 281, a tíz régi megyében 62 521 lakosra jutott egy képviselő.”)

5. A NEMZETKÖZI POLITIKA ERŐTEREI

A könyv keresi a választ az úgynevezett „béke” szinte megmagyarázhatatlan miértjeire. Feltördeli az eseményeket, megvizsgálja Amerika – a háború sorsát eldöntő – belépését, Wilson elnök szerepének furcsa átváltozását. Az elnök – a belépés pillanatában – 14 pontban foglalta össze elképzeléseit, melyek legfontosabbja: igazságos békét akar, melyben nem a győztesek fognak tárgyalni a legyőzöttekkel, hanem az egyenjogú nemzetek népszavazással nyilvánítják ki akarataikat, döntenek el sorsukat. A nagy ígéret ígéret maradt, szóba se jöhetett a népszavazás, mely megmenthette volna Magyarországot. És itt jön a nagy kérdés: Wilson szegte meg ígéretét, vagy az ő akarata ellenében egy egyetemi tanárocska, a későbbi csehszlovák elnök, Masaryk, vagy a Fehér Házban szinte jelentéktelen rangot képviselő Mandell House – ahogy akkor titulálták: „House ezredes” – akarata érvényesült. Kocsis István szerint a tények ezt mutatják, Masaryk fenyegetése – *ha lesz népszavazás, nem lesz Csehszlovákia* – figyelmeztető volt, s ennek hatására változott meg a wilsoni elképzelés, mert az egész világháború egyik célja a „szabadkőműves mintaállam” létrehozása lett volna. Legalábbis Kocsis István így látja¹¹. Vagy a másik lehetőség – ezt nem zárja ki Kocsis István sem –, hogy Wilson is csak eszköz volt az övének hatalmasabb erő kezében. Nem ő diktált, hanem ama, magát meg nem nevező erő, mely az egész világháborúnak is okozója-kirobbantója, majd a megtervezett „béke” diktálója is volt. Szabadkőművesség? Pénzhatalom?

S azt sem említi – vagy legalábbis nem foglalkozik könyvében annak a bizonyításával, a kivitelezés eszközei között –, hogy a forradalmak csinált forradalmak voltak, kellettek a világháború céljának a végső megvalósításához, s hogy Károlyi Mihályt is rátelepedő ügynökök vették körül, akik nem az ő uralmuk alá sodort Magyarország megtartására – ahogy ezt Jászi Oszkár esetében Kocsis István hinni is véli –, hanem épp ellenkezőleg: az ország felszámolására irányították szolgai közreműködésüket. Minden egyebet csak mondtak, azaz hazudtak. Ezt

11 A látszatvilágban egy lehetőség az is, hogy netán Wilson, amikor célját határozta meg, nem mondott igazat. Megszokott ez a XX. században, már-már szokástörvény. Leninnek és Trockijnak sem jutott eszükbe, hogy ők a világszabadság megvalósítói legyenek. Mindez a kor jellegéből fakadóan csak félrevezető szólam, csalétek volt.

Linder Béla esetében későbbi tettei is alátámasztják. Nem „pacifizmusa” sugallatára határozta el a magyar haderő feloszlátását, hanem azt a feladatot kap(hat)ta Mandell House-tól, azoktól, akik a bábu szerepet betöltő Károlyi Mihály mellé rendelték,¹² hogy védtelenné tegye az országot. Feladatát „tovább teljesítendő”, mint az ideiglenesen még délszláv fennhatóság alatt hagyott Pécs polgármestere, majd a rövid életű baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaság egyik vezetője, azon fáradozott, hogy ennek a megyényi területnek az ideiglenes állapotát véglegesítse, s még a trianoni döntést is túllícitálva, a délszláv állam részévé tegye azt.¹³

És Kun Béla szerepe, a kommunizmus Magyarországra való exportálásának a kérdésköre... Miért került sor erre, és milyen szerepe volt a trianoni döntés meghozatalában?

6. METAFIZIKA

Végül átviszi Kocsis Trianont és a magyar sorstragédiát a metafizika világába. Hogy eljussunk a könyv alcímében is megfogalmazott végkövetkeztetéshez: passiójáték történt, a legártatlanabb, az egész világháborúban a legbüntelenebb végeztetett ki a logika, az észszerűség és az igazságosság teljes mellőzésével, csupa-csupa hazugságokra alapozva – és ez nyilvánosan történt, a hazug nem (csak) önszántából, a maga gonoszságából eredendően hazudott, hanem mert felszólított erre, s azok hallgatták helybenhagyóan a hazugságait, akik tudták azoknak az igaztalanságát. S amikor a jövőbe is tekint, a van-e kiút, van-e megoldás Trianon szörnyű kérdésére, válaszát is a metafizikus igazságra alapozza: „A magyarságot a párizsi békekonferencián nem mint bűnöst, hanem mint a legártatlanabbat büntették mindenki helyett, ellenfél és szövetséges helyett egyaránt”¹⁴ – vonja le a maga következtetését.

„Trianon összefüggő kérdésében a leggyakrabban előforduló ellentmondás nem más, mint az, hogy a leghatalmasabbak, sőt a legokosabbak is a legostobábbak módjára viselkedtek.”¹⁵

12 Elképzelhető lenne, hogy ama „urak” csak Wilson elnököt „háttér-irányították” volna, az úgynevezett magyar „őszirózsás” forradalom felszínre hozott élharcosait nem?

13 Kérdés: Miért nem foglalkozik bővebben az ő szerepével a történelemtudomány?

14 Uo. 468. p.

15 Uo. 469. p.

Hosszasan foglalkozik a könyv Trianon hazugsághalmazával, bűnével, bűnöseivel, amit csak akkor érthetünk meg – figyelmeztet a szerző –, ha tudomásul vesszük, hogy „azok, akik a békediktátumok elrendelésével tudatosan megkötik minden idők legrosszabb üzletét, az örökkévalóságot odaadván a percért, mégpedig akkor, amikor »hasonmásokká« váltak (...)»¹⁶

„Legyünk derűlátóak, mert minden látszat ellenére, nem végzetesek a XX. század pusztító erejű rombolásai. (...) Nem is lehetnének végzetesek rombolásaik, hiszen Isten az önmaga helyett keresztre feszítettet, keresztre feszítetteket mindig feltámasztja. Más szavakkal: amit (akit) a sátán az Úr Jézusra emelt fegyverrel próbál megsemmisíteni, az nem semmisül meg, hanem csak megsemmisíthetetlenül válik.»¹⁷

Az egész könyvön végigvonul a vallásosság, a szerző istenhite, s az abból fakadó, lelkiekkel alátámasztható optimizmusa. Égi Igazságról beszél, mely megsértetett, az ember legnagyobb bűnéről, Krisztus, azaz az Isteni Jóság, Tisztaság, az Isteni Erő, az Isteni Nagyság keresztre feszítésének passiójátékáról, és azt a következtetést vonja le, hogy krisztusi sorspéldázat: az ártatlanul megölt nem hal meg végleg, arra a feltámadás vár.

„Akárhogyan magyarázzuk Trianon rejtélyeit, akár szétválasztjuk az „ember-szereplőket” és a „hasonmás szereplőket”, akár nem, akár szétválasztjuk a hangadó szereplőktől a megtévesztetteket, akár nem, a legsúlyosabb tény tény marad: Trianon tudatos szembefordulás Istennel.»¹⁸ Ennél másabb „megvilágítást” és vigaszt sem tud adni.

7. NEMCSAK MAGYARORSZÁG...

A könyv írója arra a következtetésre jut, hogy Trianon, azaz az I. és II. világháborúk célja nemcsak Közép-Európa átrendezése és Magyarországnak a végtelen meggyengítése, hanem az abszolút világhatalom birtokba vétele is. S ezzel a hagyományos keresztény Európa és az

16 A hasonmás az a bukott ember – fejtegeti Kocsis István –, ki képes volt megszakítani minden kapcsolatát az Égi Világgal. „Kialudt benne az összeköttetést fenntartó titokzatos fény, a lélek. Nem könnyű kioltani a lelket, de az ember megteheti. De mindig csak Istenre emelt fegyverrel teheti meg. Azaz a felfoghatatlanul nagy bűnökkel.” (471. p.)

17 Uo. 482. p.

18 Uo. 482. p.

általá képviselt értékrend – erkölcs, hit, kultúra –, valamint a nemzetek (a többi nemzetek) felszámolása is.

„A békekonferencia megnyitásakor mintha már el is döntetett volna, hogy a legfőbb cél a hagyományos Európa felszámolása – ennek útját követik ki a hazugság és a cinizmus kultusza megteremtésével.”¹⁹

„Amikor a nagy kulissza mögött ülők eldöntik, hogy az eredeti célokkal szembe fordulva legfőbb áldozattá választják ki a Kárpát-medencét (a Szent Korona országait és népeit), akkor tulajdonképpen arra szólítják fel államférfi szolgálkat, hogy sértsenek meg minden elvet és eszményt, amelyre hivatkoznak, és forduljanak szembe magával az észszerűséggel is.”²⁰

A „trianoni szándék” hát tovább él – vallja. A magyar tragédiát Európának a jelenleg is felfokozottan és felgyorsítottan végbemenő nagy tragédiája körébe, a kereszténység elpusztításának, az európai nemzetek elpusztításának tervezetébe sorolja, mely az isteni akarattal való szembeszegülés, és ennek a szembeszegülésnek el kell buknia – hiszi teljes meggyőződéssel. Hiszen az Igazságnak mindent felül kell írnia, s a hazugság sátáni törvényei-támadásai nemcsak ránk, magyarokra, hanem az egész emberiségre irányulnak! Nem csak minket, az egész emberiséget sodorják végveszélybe.

„Nyugat-Európa népei nem fogták fel Trianon évében, hogy mi történt a kulisszák mögött, nyilván a politikusok többsége sem. Nyugat-Európa államférfiai szolgálként engedelmeskedtek, vagy néma cinkosként. Nem fogták fel, hogy amire a végsőnek szánt csapást mérik cinkosságukkal, azok az éltető hagyományok. A sajátjaik is. Nem volt még tudomásuk a közelgő veszedelemről: a nemzethalál fenyegetéséről. De ma már szembe kell nézniük a keresztény nemzeteknek a nemzethalál rémképével. (...) Nem volt még ennél nagyobb veszedelem. Ma már a németek is beszélnek a német nemzethalál elkerülhetetlenségéről, de a franciák is a francia nemzethalál, az angolok is az angol nemzethalál fenyegető réméről. Fogynak, öregszenek az európai nemzetek, és lelkiismeretes gondolkozóik már sejtik, hogy érdemi választ csak akkor tudnak adni a legrettenetesebb kihívásra, ha képessé válnak megbecsülni régi éltető hagyományaikat. De hogyan válhatnak

19 Uo. 551. p.

20 Uo. 465. p.

képessé erre, ha történelemkönyveikben hamis történelem szerepel az igaz helyett?”²¹

„Aki a nem magyar trianoni pszichózisokat nem tanulmányozza elmélyülten, az sose fogja megérteni, hogyan alakulhatott ki a legész-szerűtlenebb és legindokolatlanabb gyűlölet, a szomszédos országok nemzeteinek magyar gyűlölete. (...) Az igazságtalanság kedvezményezettjei szükségképpen gyűlölik az igazságtalanság kárvallottjait”²² – állapítja meg a könyv írója. Majd: „A gyűlölködés szelleme a Kárpát-medencében és egész Európában is csak addig uralkodhat, amíg az itt élő nemzetek nem ismerik meg, illetve nem fogadják el múltjuk minden igazságát.”²³ Mert hazugságból nemcsak falakat, de lelkeket sem lehet építeni.

*

Kocsis István műve nem csak történelmünket, népünk arcát is megrajzoló, elemző és megjelenítő sorskönyv, mely Trianon mellett arról is szól, hogy mélyre kell ásni a múltba, népünk lelkébe is. Lépés arra, hogy Trianon titkai ne legyenek titkok tovább. Gyógyítani csak a betegség ismeretében lehet. S Kocsis István gyógyítani akar. Azzal, hogy népéhez szól könyvében, úgy, hogy rendületlenül hisz annak feltámadásában, mert – amint egész könyve bizonyítja – népe ezt a büntetést nem érdemelte meg, nem szolgált rá, nem adott okot erre. 1920. június 4-én a világtörténelem legképtelenebb és legigazságtalabb döntését írták alá a tárgyaló és a tárgyalásra oda sem engedett, akkor odarendelt felek...

21 Uo. 552. p.

22 Uo. 552–553. p.

23 Uo. 353. p.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóboldogfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászónújfalva

Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalva
Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő

Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdi-
vásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
köszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József –
Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Doboly Beatrice – Vajdahunyad
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dimény János – Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva

Elekes Antal – Temesvár
Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontitíz
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Edit – Gyergyóremete
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp László – Csernáton
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gagyi József – Csíkszentlélek
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras

Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószent-
 miklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosmlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda

Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár

- Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Marton Erzsébet – Marosvásárhely
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Mastaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csikkarcfalva
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(6 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy

- Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Bíró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagygalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda

Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lővéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszer-
 eda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda

Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest

Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czákó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentés
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentés
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr

-
- Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánossy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdí Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserseztomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Koszta Csaba – Sukoró
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszék
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miakich Gábor – Budapest
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Levente – Szigetmonostor
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh István – Százhalombatta
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pados József – Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – BakonySZÜCS
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd

Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest

Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közossége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony

Dènes-Pichot Hanga – Chécy

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Örös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.